

Moriaen

editie Hanneke van Buuren & Maurits Gysseling

bron

Hanneke van Buuren & Maurits Gysseling (eds.), *Moriaen*. W.J. Thieme & Cie, Zutphen 1971

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_mor001mori01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / Hanneke van Buuren, erven Maurits Gysseling

Woord vooraf

De taalkundige inleiding alsmede de uitgave van het *Moriaen*-fragment zijn van de hand van M. Gysseling, die ook de kollatie verzorgd heeft met het handschrift van de *Moriaen* zelf. Op enkele punten in de annotaties heeft hij bovendien suggesties gedaan aan Hanneke Paardekooper-van Buuren die behalve die annotaties ook de tekst van de volledige *Moriaen* (en wel aan de hand van fotokopieën) bezorgd heeft, en voor de letterkundige inleiding verantwoordelijk is.

De twee tekstbezorgers zijn de redactie van deze reeks dankbaar voor het gastvrije onderdak dat hun werk daarin gevonden heeft. Hun hartelijke dank gaat eveneens naar Z.E.H.M. Steel te Oudenaarde, die zijn *Moriaen*-fragment zeer bereidwillig tot hun beschikking stelde. Ook de ambtenaren van de handschriftenafdeling in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en in de U.B. te Leiden danken ze oprecht.

Eindhoven - Gent
Winter 1970

Hanneke Paardekooper-van Buuren
Maurits Gysseling

I. Letterkundige inleiding

A. De stand van het voorafgaande onderzoek

1. De handschriften

De *Moriaen* (in het vervolg afgekort als *M*) is in twee handschriften tot ons gekomen: een volledige tekst treffen we aan in de haagse Lancelotkompilatie; van het tweede handschrift zijn enkel een paar kleine fragmentjes bekend die pas in 1952 gevonden werden en die ietwat onnauwkeurig en ontoegankelijk uitgegeven werden¹⁾.

Het haagse handschrift (eerste kwart veertiende eeuw) werd in het midden van de vorige eeuw volledig uitgegeven door Jonckbloet²⁾, en omvat als hoofddelen het laatste stuk van een vertaalde berijmde *Proza-Lancelot* (het eerste boek van het haagse handschrift is zoals bekend verloren gegaan), verder de *Graalqueste* en *Arturs dood*: in het dertiende-eeuwse West-Europa een traditionele combinatie. Maar de mnl. compilatie is uniek doordat er tussen de *Graalqueste* en *Arturs dood* afzonderlijke romans ingeschoven zijn, o.a. *Die Wrake van Ragisel*, *Lancelot en het Hert met de Witte Voet* en de *Torec*). Ook vóór de *Graalqueste* staan er, maar alleen een sterk verkorte fragmentarische omwerking van Chrestien de Troyes z'n *Perceval* en de *M*³⁾.

Tussen die *Perceval*bewerking, de *M* en de *Graalqueste* bestaat een hechte band. Het is geen toeval dat de eerste twee werken de enigste arturromans zijn tussen de *Lancelot* en de *Graalqueste*. In de *Perceval*-bewerking introduceert Acglauael z'n broer Percheuael aan Arturs hof. Allebei gaan ze Lanceloet zoeken waarbij ze verschillende

- 1) Door M. Steel in *Appeltjes van het Meetjesland*, IV, 1952, blz. 161-179.
- 2) W.J.A. Jonckbloet, *Roman van Lancelot, naar het (eenig-bekende) handschrift der Koninklijke Bibliotheek*, 's-Gravenhage 1846-1849, twee delen.
- 3) Voor een volledige beschrijving van het handschrift zie men M. Draak, *De Middelnederlandse vertalingen van de Proza-Lancelot*, Amsterdam 1954. Behalve in Jonckbloets volledige uitgave van het Lancelot-handschrift is de *M* ook nog uitgegeven door J. te Winkel, *Roman van Moriaen*, Groningen 1878, en (fragmentarisch, hoewel het titelblad dit niet vermeldt (door A.F. Bellemans, *Dat scone bediet van Moriane*, Antwerpen 1942 (Klassieke Galerij).

avonturen beleven. In de *M* gaan Lanceloet (die inmiddels teruggekeerd is) en Walewein Percheuael zoeken. Daarbij vergezelt hun de zwarte ridder Moriaen die op zoek is naar z'n vader Acglauael (oorspronkelijk Percheuael, zie A3). Maar hij en Percheuael hebben zich tot uitboeting van hun zonden teruggetrokken bij hun oom, een kluizenaar. Aan het eind van de *M* trekken Percheuael en de andere ridders naar Arturs hof om daar Galaats komst af te wachten. In de *Graalqueste* zal Galaat met Percheuael en Bohort de Graal vinden. De eerste twee vinden daarbij de dood. Het is duidelijk dat de *M* wegens de kernrol van Percheuael op geen enkele andere plaats in de kompilatie ingevoegd had kunnen worden.

2. Tijd van ontstaan

De haagse Lancelotkompilatie is naar men algemeen aanneemt⁴⁾ tussen 1300 en 1330 geschreven. De fragmentjes, eveneens uit het begin van de veertiende eeuw, stemmen bijna woordelijk overeen met de overeenkomstige regels uit het haagse handschrift. Beide afschriften gaan terug op een tekst uit het midden of de tweede helft van de dertiende eeuw. Vrij zeker is deze nog niet de oertekst: die moet geschreven zijn na Chrestien z'n *Perceval* en na de *Walewein*, maar waarschijnlijk voor de *Parzival* van Wolfram von Eschenbach.

Na de *Perceval*: te Winkel signaleert in z'n inleiding op de *M*⁵⁾ enkele ontleningen aan Chrestien. De voornaamste zijn Perceval z'n gewoonte om overwonnen ridders naar het hof van Artur te sturen, en z'n overwinning op Keye toen die hem met geweld naar Artur z'n hof wou voeren. (Percheuael z'n verblijf bij de kluizenaar en de dood van z'n moeder komen ook in andere romans voor als die van Chrestien.)

Na de *Walewein*: Jonckbloet merkt in z'n uitgave van deze roman⁶⁾ al op dat sommige passages hieruit overeenkomen met fragmenten uit de Waleweinepisode van de *M*. Nu hebben arturromans toch al veel motieven met elkaar gemeen zodat enkel dit feit niet op intieme verwantschap wijst. Maar hier gaat het om grotendeels letterlijke overeenkomsten; ook te Winkel noemt ze⁷⁾. Het gaat in de twee romans om de passage waarin Walewein een jonkvrouw redt die

4) M. Draak, *Proza-Lancelot*, blz. 45, noot 5. M. Gysseling verkiest ± (1320-30).

5) Te Winkel, *a.w.*, blz. 13 e.v.

6) W.J.A. Jonckbloet, *Roman van Walewein door Penninc en Pieter Vostaert*, II, Leiden 1846, blz. 261 e.v.

7) Te Winkel, *a.w.*, blz. 35 e.v.

door een brute ridder mishandeld wordt⁸⁾. Jonckbloet en te Winkel beperken zich niet tot vergelijking van woordelijk gelijkkluidende regels en kiezen ook niet altijd dezelfde paren. Allebei noemen ze bovendien een overeenkomende passage die in verschillende bewoordingen aangetroffen wordt in de *Walewein* en de *M*, nl. die waarin het lijk wordt binnengedragen van de door Walewein gedode zoon van de gastheer. - Aan de hand van alle gemeenschappelijke trekken heeft prof. Draak gemeend dat de *M* teruggaat op de *Walewein*⁹⁾.

Meer overeenkomsten als met de *Walewein* heeft de *M* evenwel met de *Parzival* van Wolfram von Eschenbach, want hier betreft het niet zozeer een groot aantal woordelijk of bijna woordelijk overeenkomende passages, maar bovenal om gelijkheid in idee en struktureigenaardigheden¹⁰⁾, vooral uit de zg. Gahmuretboeken ervan. Op grond van diverse onderling onafhankelijke argumenten gaat de *Parzival* - naar ik meen - in deze opzichten zelfs terug op de *M*.

Omdat de *Perceval* en de *Walewein* voor ± 1190 ontstaan zijn en omdat Wolfram voor ± 1210 z'n *Parzival* geschreven heeft, is de oer-*M* dus waarschijnlijk ± 1200 ontstaan. Het *Parzival*-jaartal (± 1210) ligt voor de Gahmuret-boeken zeker niet te vroeg: onbeslist is immers nog de discussie over de vraag of Wolfram deze *Parzival*-boeken het eerst geschreven heeft of pas na voltooiing van een aantal andere.

Nog met een derde roman vertoont het Lancelotverhaal uit de *M* woordelijke en bijna woordelijke overeenkomsten, nl. met de kompilatieroman *Lancelot en het Hert met de Witte voet*, zoals Jonckbloet en te Winkel opgemerkt hebben¹¹⁾. De samenhang van deze twee werken levert geen feiten op die de zojuist genoemde ontstaans-

8) In de *Walewein* zijn het de verzen 3677/78 (*M* 1215), 3690 (*M* 1238), 3692/94 (*M* 1244/45), 3695 en 3697 (*M* 1247), 3698 (*M* 1239), 3713/14 (*M* 1299/1300), 3726/27 (*M* 1257 en 59), 3735 (*M* 1263), 3740 (*M* 1267), 3839 (*M* 1298), 3844 (*M* 1348), 3856 (*M* 1365).

9) A.M.E. Draak, *Onderzoekingen over de roman van Walewein*, Haarlem 1936, blz. 183 e.v., in het bijzonder de konklusies op blz. 195.

10) Hanneke Paardekooper-van Buuren, *Betrekkingen tussen de middelnederlandse Moriaen en de Parzival van Wolfram von Eschenbach*, NT 62, (1969), blz. 345-367.

11) W.J.A. Jonckbloet, *Geschiedenis der Middelnederlandsche Dichtkunst*, II, blz. 146, noot; J. te Winkel, a.w., 44 e.v. *Lancelot en het Hert met de witte voet* is afzonderlijk uitgegeven in de *Zwolse Drukken en Herdrukken* door prof. M. Draak, Zwolle 1964³. Zie vooral van haar inleiding de blz. 17 t/m 24.

tijd van de *M* tegenspreken: prof. Draak dateert de oorsprong van het motief van die kompilatieroman in 1200 of kort daarvoor. Ze houdt rekening met de mogelijkheid dat dit motief oorspronkelijk-nederlands is.

3. Vader en zoon

In de ‘proloog’ (vss. 1-30) neemt degene die de *M* in de kompilatie gevoegd heeft, stelling tegen ‘som boke’ die ons ‘doen weten dat hi percheuaels sone was’. Helaas zijn die boeken verloren gegaan. Of de fragmenten erbij hoorden weten we niet, daarvoor zijn ze te klein. Wij kennen de *M* volledig alleen uit de *lancelot*-kompilatie en daar is Acglauael de vader van de titelheld. Te Winkel heeft in zijn inleiding¹²⁾ bewezen dat oorspronkelijk Percheuael de vader was. Daarvan bleven er in de kompilatie-*Moriaen* nog de sporen over: in het begin van het werk zoeken Lanceloet en Walewein alleen Percheuael en niet Acglauael; de droom van Acglauael past naar inhoud en uitleg alleen op Percheuael (vss. 3740-3875) en Acglauael vergist zich dan ook in deze tekst telkens door het verwisselen van *mi* en *hem*. De kompilator heeft de vaderrol van Percheuael door Acglauael laten overnemen, omdat in het vervolg van de kompilatie Percheuael (samen met Bohort en Galaat) de graal vinden en dat is in deze versie van de *graalqueste* alleen weggelegd voor de ridders die ‘hun magedom ombesmet’ (*Lanc.* III, vs. 3405) hebben bewaard.

De zoon *Moriaen* is een moor, zoon van een moorse vorstin. In de *Parzival* van Wolfram von Eschenbach komt ook een moorse vorstin voor. Gahmuret, Parzivals vader, verwekt bij haar Feirefiz, zwart-wit gevlekt. In de *Parzival* zijn de moorse vorstin en haar gevlekte zoon heidenen. In de *M* is het zwartzijn geen aanduiding van heidenschap, maar van onaangepastheid, van een niet tot de gemeenschap behoren. De afwijkende huidskleur benadrukt de schrijver van de *M* vooral in die situaties waarin ook *Moriaens* gedrag afwijkt (bv. in het gevecht met Lanceloet). Naarmate *Moriaen* zich meer naar de kode van de gemeenschap richt, nemen de aanduidingen van zijn zwartzijn af. Op het eind van het werk heeft niemand het er nog over.

Te Winkel vermoedt¹³⁾ dat de naam primair was en de huidskleur

12) Te Winkel, *a.w.*, blz. 22 e.v.

13) Idem, blz. 34.

sekundair, dat een germaanse held tot moor is gemaakt doordat hij een vorst van de Morini (Zuid-Vlaanderen) zou zijn geweest of van Maurungania (land van Merwede). Dr. Gysseling ontkent samenhang daarmee, maar bevestigt wel dat *Moriaen* afgeleid kan zijn van het element *maur-* dat in de Nederlanden al sinds de 7e eeuw voorkomt, bv. 649 Maurinus (Sint-Omaars), 1111 Morantus (Bellegem), even later Morungus (Zelee). Sint Mauritius was ook de patroon van de ridderschap¹⁴⁾.

4. Oorspronkelijkheid

Jonckbloet en Te Winkel namen voorlopig op negatieve gronden aan (er is geen frans origineel), dat de *M* oorspronkelijk Nederlands is¹⁵⁾. Zeer opvallend is in ieder geval dat de auteur nergens naar een frans voorbeeld verwijst, en dat doen de auteurs van arturromans om prestigere redenen toch nogal graag. In ieder geval is het dwaas om te veronderstellen dat er geen middelnederlandse arturroman zonder een frans voorbeeld kan bestaan. De *Walewein* weerlegt dat biezonder fraai. Het positiefst in de bewijsvoering ten gunste van de oorspronkelijkheid is prof. Draak¹⁶⁾. Sparnaay die hieraan ten onrechte voorbijgaat, zegt¹⁷⁾: ‘The former view [*M.* oorspronkelijk, H.P.] is held as far as I know only by Dutch scholars.... And yet there are no specifically Dutch traits in the *Moriaen*.’ Deze oppervlakkige benadering is erg jammer, omdat het hier een internationaal naslagwerk betreft, en omdat onze literatuurhistorici al te lang een weg-met-ons-houding hebben aangenomen wat de arturromans aangaat. Bovendien kan men zich afvragen wat hij met typisch-nederlandse trekjes bedoelt in dit genre en in die tijd.

Vergelijk verder noot 18¹⁸⁾ voor literatuur over de *M* die in dit overzicht nog niet genoemd is.

14) Zie: G. Schreiber, *Gemeinschaften des Mittelalters*, München 1948, blz. 217 en 287.

15) Jonckbloet, *Geschiedenis enz.*, blz. 150; Te Winkel, *a.w.*, blz. 57 e.v.

16) A.M.E. Draak, *Onderzoekingen enz.*, blz. 183-197.

17) H. Sparnaay, *The Dutch Romances*, in *Arthurian Literature in the Middle Ages* (ed. R.S. Loomis), blz. 443-462, vooral blz. 451.

18) Verder schreven nog over de *Moriaen*: J. Koopmans, *Middelnederlandse Romans*, Leiden 1920, blz. 22-38; J.v. Mierlo, *Bij een Moriaen-fragment*, VMVA 1955; J.v. Mierlo, *Oorspronkelijke Dietsche Arthurliteratuur in de 12e eeuw ook voorbeeld van Franse*, VMVA 1956. J.L. Weston vertaalde de *M* in engels proza: *Morien, a Metrical Romance rendered into English Prose from the Medieval Dutch*, London 1901.

B. Eigenlijke inleiding op de Moriaen: analyse naar structuur en zin¹⁹⁾

0. Stellingname

De *M* heeft zich altijd in de bewondering van de literatuurhistorici mogen verheugen. Het thema waardoor men zich liet ontroeren, beschreef men als ‘de zoon die het recht zijner verongelijkte moeder zoekt en daardoor tevens voor zich de schande der bastaardij tracht uit te wisschen’²⁰⁾. ‘Levensmoedigen Moorenknaap, die, uit op avontuur om eigen eer en moeders eer te wreken... bediet van kindertrots, kinderliefde, bloedseer en vrouweneer’²¹⁾, ‘grondgedachte van moederliefde en geslachtseer’²²⁾.

Zo'n opvatting vindt niet alle steun in het werk zelf. De ‘arme bastaard, de levensmoedige Morenknaap’, verschijnt pas na een volle 400 verzen ten tonele. De twee grootste avonturen die hij beleeft, het redden van Walewein en de koningin, hebben zo te zien weinig met de speurtocht naar zijn vader te maken. En in 2040 verzen (de eerste 400, het Walewein- en het Lanceloetavontuur), d.w.z. in bijna de helft van het werk, komt hij helemaal niet voor. De *M* moet dus meer zijn dan een verheerlijking van de liefde tot de moeder en het eigen geslacht. Als alleen de hereniging van Moriaens vader en moeder doel en thema waren, dan zou men moeten konkluderen dat de uitvoerig vertelde avonturen van Artur, zijn gemalin, Walewein en Lanceloet slechts de kapstok vormden waaraan die van Moriaen werden opgehangen. Dit zou in strijd zijn met de grote omvang daarvan en met het wezen van de arturromans zelf. Want de laatste tijd komt men meer en meer tot dieper inzicht in de functie van de avonturen, die de arturriders overkomen: ‘Sie (die “Aventuren”) sind aber geordnet durch die autonome Selbstgestaltung des Helden, der in einer Krise (in der Mitte jedes Romans) erfährt, dass nicht unreflektiertes Besitz (den gerade die Artus'Herrlichkeit

19) Voor deze begrippen zie men het klassieke artikel van W.A. Nitze, *Sans et Matière dans les oeuvres de Chrétien de Troyes*, *Romania* 44 (1915-1917), blz. 14-37. Tegen sommige onderdelen van dit artikel neemt op een zeer gefundeerde en indringende manier stelling: D.W. Robertson jr., *Some medieval terminology, with special reference to Chrestiens de Troyes*, *Studies in Philology* XLVIII (1951), blz. 669-693.

20) Te Winkel, *a.w.*, blz. 55.

21) A. Bellemans, *a.w.*, blz. 9.

22) G. Knuvelder, *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*, I, 's-Hertogenbosch 1967, blz. 96.

symbolisiert!), sondern nur ein demütiges “haben als hätte man nicht”, nur ein wissendes Dienen ohne Lohn und ein Sichschenkenlassen aus Gnade den irdischen Rang sicher und bleibend machen kann - oder, wie Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach u.a. ausdrücklich formuleren: irdischen Ritterdienst und Gottes Lohn im Jenseits vereinbar machen kann.²³⁾

Het zoon-zoekt-vader-motief in de *M* is wel belangrijk, maar niet het allerbelangrijkste motief. Zoals uit de bouw van het werk zal blijken gaat ook in de *M*, net als in zoveel arturromans uit deze tijd, (God en) gemeenschap voor individu.

1. Eerste deel: de queste (vss. 30²⁴⁾ - ± 3530)

De scheiding in een eerste en een tweede deel is geen willekeur. Ongeveer bij vers 3530 vindt Moriaen zijn vader. Dit is het einde van een intense speurtocht die gekleurd wordt door een mannelijk principe en een kollektiviteitsidee (Arturs bevel, zoeken naar de tafelronderidder en vader, Waleweins avontuur met de slechte zoon). Nadat Moriaen zijn vader gevonden heeft, verandert het drijvende principe, het wordt vrouwelijker en individueler (bevel van de koningin, ontzet van de koningin, Lanceloets avontuur, huwelijk van Acglavael met de moorse vorstin). Dit principe is gericht op de restauratie in twee rijken (dat van Artur en Moriane) die, doordat de vrouw alleen stond, tot de ondergang gedoemd schenen.

1.1. De eerste 400 verzen

30 Die *coninc* artur sat tenen male
In *bertangen ende* hilt hof
Om te merre sinen lof

De roman begint met Artur. Koning Artur is een ideaal met verschillende facetten. Hij wordt geroemd om zijn mannelijke deugden - dapperheid, wijsheid - en als verstandig heerser over de arturgemeenschap. Hij zit aan het hoofd van de ‘hoge liede’, zijn hof kenmerkt zich door rust en zelfverzekerdheid waardoor het in de hoogste mate van gemeenschapszin blijk kan geven:

23) H. Kuhn, *Soziale Realität und dichterische Fiktion*, uit *Soziologie und Leben*, herausgegeben von C. Brinkmann, Tübingen 1952, blz. 212.

24) De verzen 1-30 omvatten de ‘proloog’ die de compilerator er voor heeft gevoegd.

36 Het was in arturs tiden seden
 Datmen gene porte sloet
 Noch weder cleine no groet
 Waer so die *coninc* hilt hof
 Wie so wilde ginc in *ende* of

Deze kollektiviteit die bereid is allen te omvatten, biedt tegelijk de mogelijkheid tot eigen keuze, tot individuele ontwikkeling. Als heersend en mannelijk principe (de koningin treedt in dit deel helemaal niet op) omvat en symboliseert Artur deze ideale gemeenschap: ‘hof om te merre sinen lof’: hun lof en lot hangen onverbrekelijk samen. Tot dit hof en deze koning komt de a.h.w. levende oproep tot de avonturen in deze roman. Heel dikwijls, vooral als het liefdesaangelegenheden betreft, ‘is’ zo'n oproep een jonkvrouw, maar in de *M* is het een ridder, een man. En het is een man die zich over zijn wonden ontfermt: Walewein. Als we Artur als heersend mannelijk principe beschouwen, kunnen we Walewein zien als zijn evenknie en tegenpool. Evenknie omdat hij Arturs gelijke is in dapperheid, hoofsheid en mate; tegenpool omdat hij niet heerst, maar bij uitstek het *dienend* principe in Arturs gemeenschap vertegenwoordigt:

61 *Ende* min her walewein. die dede
 Dicke menege houeschede
 Want hijs al sijn leuen plach

Hij verzorgt, hij geneest, hij herstelt, zijn werk wordt als *dinst* omschreven (vs. 121). Na zijn ridderlijk optreden komt Artur die niet dient, maar - zij het hoofs - eist:

121 Tirst dattie dinst was gedaen
 Quam die *coninc* artur gegaen
 Toten riddere daer hi lach

Precies in het midden van de 400 verzen valt zijn vraag: wie stuurde u naar mijn hof, hoe heette hij, welke tekenen voerde hij? Antwoord: de rode ridder = Percheuael, die als het ware zijn stempel drukte op deze ridder die hij verslagen heeft:

51 *Ende* sijn ors scone *ende* groet [nl. van de verslagene, H.P].
 Dat was al beuerwet roet
 Algader met sijns selfs blode

Artur barst uit in een jammerklacht: Perchevael die de gemeenschap van ‘ondegen mannen zuivert’ heeft zich al te lang buiten die gemeenschap gehouden. Artur en daardoor de gemeenschap zelf lijden hierdoor:

243 Ic benre sere gecrinct of
 Ende min lant ende min hof
 Dat ic sijns hebbe gedeert
 So lange ic benre bi onteert

Eerst springt Keye op om Percheuael voor Artur en de zijnen te gaan halen, maar zijn voorstel honen ze weg. Walewein beschrijft dan tweemaal de twee facetten van Percheuaels karakter: als men hem niet boos maakt, is hij zacht als een lam, maar als men hem prikkelt, wordt hij angstwekkend. Percheuael wordt dan ook, zoals verderop in de *M* blijkt, op twee nivo's gezocht: als tafelronderidder en als echtgenoot van de moorse vorstin. Walewein, de dienende tegenpool van Artur, is de geschiktste persoon om Arturs gemeenschap de dienst te bewijzen Percheuael terug te halen. Hij biedt dat dan ook na een gebed tot God aan en Artur gaat erop in:

345 Nu gereit v dor v doget
 Ende rijt wech so gi irst moget
 Ende soeket mi *percheuale*

Maar nu gebeurt er iets heel vreemds: als Lanceloet ook opspringt om te gaan zoeken, antwoordt Artur:

364 *Her lanceloet: van derre dinc*
 So waent v bat beraden

Lanceloet zet zijn wil toch door hoewel hij van Artur de opdracht daartoe niet krijgt, ondanks Arturs sombere voorgevoel dat het daardoor ‘mochte mi [Artur, H.P.] lichte te quade vergaen.’ (370) Sterker nog:

388 Het weende al *vrowe* ende *joncfrowe*
 Ende *ridderen* ende *knapen* tien tiden
 Om dat *lanceloet* wech wilde riden

En om Walewein wenen ze niet. Lanceloets plan moet dus misplaatst zijn. Arturs hele hof weent, *vrowe* en *joncfrowe* voorop. Dit

is veelbetekenend omdat in deze verzen voor het eerst in de *M* van de tweede sekse sprake is.

Het gaat om het zoeken naar een van de dapperste krijgers (niet om een liefdesprobleem waar een vrouw in het spel is). Die speurtocht, opgeroepen door een mannelijke 'bode', begonnen in het centrum waar het mannelijke heersende principe zetelt, zal Walewein ondernemen omdat hij degene is die op mannelijke wijze de gemeenschap het best kan dienen. Maar Lanceloet hoort bij de koningin, het nog niet genoemde deel van Arturs gemeenschap. Hij hoort bij haar omdat hij per traditie haar minnaar is, een traditie die we in de *M* ook aantreffen. Walewein zegt nl. even verder tegen hem:

573 *Ende ic maens v bider trouwen*
 Die gi sijt sculdech mire *vrowen*
 Die mins oems wijf es

Omdat het om mannezaken gaat, is de tocht van Lanceloet misplaatst. Zijn vertrek tegen ieders wil in zal daarom straks de gemeenschap schaden, vooral het vrouwelijk deel ervan, met name de koningin, het vrouwelijk heersende principe. Vandaar de droefheid in die gemeenschap, op de eerste plaats bij de vrouwen.

1.2. De ontmoeting

Na negen dagen zoeken ontmoeten Walewein en Lanceloet de titelheld, de zwarte ridder Moriaen. Nadat ze elkaar gegroet hebben (vs. 431/2), treedt - veelbetekenend in het licht van de eerste 400 verzen, - een duidelijk verschil op tussen de verhouding Moriaen-Lanceloet en die tussen Moriaen en Walewein. Op Moriaens nogal uitdagend gestelde eis om inlichtingen raken Lanceloet en hij in een hevige strijd, terwijl Walewein zich afzijdig houdt. Arturs afkeuring van Lanceloets queste en het verdriet van het hof worden ekstra onderstreept door het feit dat Lanceloet nu letterlijk botst met degene die op dezelfde queste is als hij en er zelfs nog heel wat nauwer bij betrokken is. De botsing is fel en verloopt onbeslist (aanleiding voor de auteur om de buitengewone krachten van Moriaen breeduit te schilderen). De schrijver van de *M* keurt hiermee niet elke queste van Lanceloet af, alleen deze. Hij erkent duidelijk

610 Die de beste es vtevercoren
 Hi [=W., H.P.] ende mijn her lanceloet.
 Waer soet es in elke noet
 Diemen in die werelt weet

Zoals er twee heersende principes zijn (Artur en de koningin), zo zijn er ook twee dienende: Walewein voor mannezaken, en zoals verderop zal blijken: Lanceloet voor de vrouwelijke aangelegenheden.

Walewein botst niet met Moriaen maar paait hem en komt zo veel verder: Moriaen vertelt het bekende verhaal over zijn vader Acglavael (oorspr. diens broer Perchevael, zie A3) die een moorse vorstin verliet na hem verwekt te hebben. Walewein is het ook die Moriaen het nieuws vertelt dat ze juist naar Percheuael en Acglauael op zoek zijn. En tegelijk toont Walewein hem aan dat hij op de verkeerde weg is: hij had zijn vraag niet zo onhoofs in moeten kleden:

531 Hets onsede
 Dat gi pleget ende doet mede
 Gi sijt hieraf nv ontweget

En Moriaen moet zich niet meer op iedere ridder werpen die hij tegenkomt:

825 Die gene die ember wilt striden
 Ende heme dies niet vermiden
 Selen sijs langen tijt plegen
 Bi wilen selen si ontwegen

m.a.w. hij moet de ander niet meer negatief tegemoet treden zoals hij tot nog toe deed, maar positief. Hij moet in het najagen van zijn eigen doel de ander niet als hindernis zien, maar er zich hoofs voor openstellen. Twee keer valt hier het woord *ontwegen*, heel betekenisvol voor ridders die zoekend op weg zijn. Bij de volgende situatie wordt de betekenis van *ontwegen* nog pregnanter, als ze op een kruispunt tussen verschillende wegen moeten kiezen.

Deze ridder is zwart van huid; verder gewoon christen, hij roept God aan (bv. vss. 703 e.v.). De auteur beschrijft hem zo:

767 Het was di sede vanden lande
 More sijn sward alse brande
 Maer datmen an ridders soude prisen
 Haddi also scone na sire wisen
 Al was hi sward wat scaetde dat
 An hem was sake di hem messat
 Ende hi was langer een haluen voet
 Dan enech ridder bi hem stoet
 Nochtan was hi van kinscen dagen

Hij is zwart maar schoon, om in termen van het Hooglied te spreken; zijn huidskleur stelt hem alleen bij eenvoudige lieden in een isolement (bv. de veerman en de verbaasde Gariët in het begin). Maar Walewein, Lanceloet en Artur zeggen er geen woord over. Ook zij zien hem als een geïsoleerde, maar zijn huidskleur is daar alleen symbool van en zij zien dat de oorzaak dieper zit, nl. in zijn onaangepaste optreden. Zijn huidskleur dient als teken van isolement. Naarmate hij zich onaangepaster gedraagt, legt de auteur er meer de nadruk op (gevecht met Lanceloet). Als hij zich aan het eind in de gemeenschap gevoegd heeft, vervalt de aanduiding *sward*. De huidskleur is functioneel t.a.v. de idee in de *M. Moriaen* is een solitair die zich niet weet te gedragen. De eerste positieve raad van Walewein luidt dan ook: begeef je in de gemeenschap, daar kom je verder:

803 Soe sit op *ende* rijt
 Tarturs hove *ende* nine bijt
 Ic hope an Gode hi salre comen
 Acglauael di wi hier nomen
 Oft gi sult *daer* horen niemare
 Waer dat hi becomen ware
Daer comen dicke niemaren van verren

Maar als Moriaen hoort dat hij Lanceloet en Walewein voor zich heeft, wil hij met hun mee gaan zoeken. Dan geeft Walewein hem eerst een persoonlijke, daarna een algemeen-ridderlijke les:

912 So moetti *vermiden*
 Van *vwer* groter *onmaten*
 Ende riden wech *vwer* straten
 Ende wat riddere die v gemoet

- Ende v houescelike groet
 Groetten weder ende laten liden
 Sonder vechten ende striden
 Ende blijft sijn gestade vrient
 920 Hine hadde quaets jegen v verdient
 Dit radic v harde wel
 Ende die ondadech es ende fel
 Jegen v oft jegen anderen man
 Proeft vwe macht daer an
 Ende velt sijn ondaet oft gi moecht
 Ende alle vrouwen verhoecht
 Ende bewerd haren lachter
 Daer gi moget eer ende achter
 Sijt houesch ende godertiren
 930 Jegen die gi vint van goder maniren
 Ende die der doget nine begeert
 Jegen hem en spard niet v swerd
 Noch v spere no vwen scilt

In de persoonlijke les komt, niet toevallig waarschijnlijk, het woord *strate* voor. De algemene les vertoont een opmerkelijke bouw: middenin staan de vrouwen die zonder uitzondering blij gemaakt moeten worden; daarvoor en daarna komen de mannen, in allebei de gevallen onderverdeeld in goedgemanierde die men hoofs en helpend moet behandelen, en slechtgezinde die men moet verslaan. De mannenwereld ziet er in de *M* dus heel wat genuanceerder uit dan die van de vrouw.

Het doel wordt na deze ontmoeting tweeledig: het vinden van een arturridder en van een vader. Maar er is een duidelijke rangorde. Als de ridder en vader gevonden zijn, zullen de zoekers 'den coninc daer mede verhogen' (796), want 'si behoren ter tavelronden' (798). Een vijftigtal verzen verder is Walewein wel bereid om Moriaen 'ende den coninc te verhogen' (846), maar toch blijft Arturs hof het doel en niet Moriane waar de vorstin nog steeds wacht. Het is duidelijk dat het primair om arturridders gaat. Moriaens doel is ondergeschikt aan dat van Walewein en Lanceloet. De auteur veraanschouwelijkt dat: tot drie keer toe onderwerpt Moriaen zich aan hun en biedt hij zich als vazal aan, nl. in de vss. 779, 861/66 en 891.

Met hun drieën rijden ze naar de 'wegescede'. Daar staat als

teken van tegenspraak een kruis. Enerzijds staan er ‘sure aventuren’ op aangekondigd voor degenen die verdergaan, anderzijds vinden er pelgrims op wonderbaarlijke wijze genezing. Er woont een kluizenaar bij die, rechtstreeks onder Gods bescherming, buiten en boven de gevaren staat:

2671 In ben niet sculdech te vline
Noch gene doet tontsine

Hij bemoeit zich dan ook weinig met de zaken van de wereld: van Percheuael en Acglauael weet hij wel dat ook zij bij het kruis baden, maar hogere aangelegenheden hebben hem belet te zien waarheen ze reden:

1015 Si daden *daer* hare orisone
Else *hen* wel stont te done
Maer in can v berechten niet
Waerward dat elc *henen* sciet
In *leider* ane *genen* sin
Ic seide min getide hier in
Daer ic besech ouer sat
Daer ic haers bi al *vergat*

God gaat nog boven ridderschap en ridderlijke aangelegenheden. Wel wil hij hun vertellen waarheen de wegen van het kruispunt voeren. Die achter hun gaat naar Artur, die voor hun naar

1041 een lant *van groter* onreden
Ende *daer* men *pleget* quader seden
Dire best mach *doeter* wors

De ‘strate ter rechterhand’ voert in een land waar niemand woont, omdat er een ‘duel in ere beesten vel’ in rondloopt, ‘jegen *hem* ne diet gene *were*’ (1063/5). Hij dwaalt rond langs ‘di rechte wege entie *crombe*’ (1076) op zoek naar wie hij zal verslinden. Voor deze en de vorige weg waarschuwt de kluizenaar. De laatste strate loopt naar de zee.

Eer ze kiezen bezweert Walewein God ‘lijf *ende* lede (te) behoeden *ende* onse *were*lt ere’ (1120/1). Wat ze kiezen is bekend. De kluizenaar waarschuwt Lanceloet persoonlijk (en hem alleen!): ‘Scuwet *den* duuel so sidi vroet’ (1148). Maar net als bij Artur wil Lanceloet ook hier van geen raad horen.

1.4. *Waleweins avontuur*

1.4.1. Eerste deel

Walewein komt in wat de kluizenaar genoemd heeft het ‘lant van onreden, van quader seden’. Om ‘dander lant’ (1221) te bereiken moet hij de hindernis van een krachtig stromende rivier nemen. Dan blijkt werkelijk dat het een land van ‘onreden en quade seden’ is: een ridder die een jonkvrouw mishandelt en ontvoert (zie 0.1.) is ‘gewapent als om sijn leuen’ zonder dat er in de verste verte maar iemand te zien is die hem naar zijn leven staat. (Walewein wil hem eerst zonder geweld tot rede brengen en doodt hem pas nadat zijn bekeringswerk mislukt is.) De hoofse Walewein spreekt hem aan met ‘her riddere’, maar hij noemt Arturs ridderlijkste neef ‘dorpere ende corliaen’ (1324) of ‘vasseel’ (1384). Hij leeft niet zoals bij zijn hoge positie past en schaadt daardoor anderen:

1401 Dat edel man *ende* rike mede
 Heuet *her*te van valschede
 Bi mire wet, dats *jamber* groet
 Si bringen menegen *inder* noet

Dit drukt de schrijver concreet uit in een situatie: de ridder ontvoert en mishandelt de dochter van een arme leenman. Ze bezweert Walewein die ze ‘gods vrient’ (1300) noemt, haar te verlossen ‘dor alre *vrowen* ere’ (1298). Elke keer dat de schrijver zijn personen God laat aanroepen gebruikt hij een bij de situatie passende formulering. Gods vriend lijkt Walewein zeker; hij bezweert de ridder ‘dor gode *ende* dor v edelhede’ (1342) om haar vrij te laten. Als hij hem heeft moeten doden en als de vrienden en magen van de ridder aanrijden ‘hilt hi *hem* an di Gods genaden’ (1548), zodat hij ze allemaal kan verslaan. De jonkvrouw kan, zijn ‘harde grote manlijchede’ (1578) bewonderend, weer ‘vroe *ende* blide’ (1575) huiswaarts keren. Na afloop bedankt Walewein ‘Gode vtermaten’ (1608) voor de zege die ‘hem God hadde geonnen’ (1622). Dan motiveert de schrijver ook Gods hulp aan Walewein: God is met degenen die zich inspannen het kwaad op deze wereld te verdelen:

1615 Men *seget* dicke *ende* hets *waer*
 Dat was wel in *scine* *daer*
 Die gene di *hem* nine *gemaett*
Ende doet datten die *werelt* haet
Ende onse herre God te *voren*

De schrijver duidt ook precies de tijdsduur aan die Waleweins hulp aan de jonkvrouw in beslag genomen heeft: precies negen uur, van een 'lettel nader printijt' (1216) totdat 'die dach achter none ginc' (1625). Het getal negen schijnt een bijzondere betekenis voor hem te hebben: negen uur voor het verslaan van de kwade ridder, negen dagen voor Lanceloet en Walewein Moriaen ontmoeten.

1.4.2. Tweede deel

Het kasteel waar Walewein 's avonds onderdak krijgt is het centrum van een rijk buiten en vijandig aan Arturs jurisdictie. Naast de al genoemde uitroepen die een soort Godsbezweering vormen, treft men er in de *M* een tweede soort aan: 'niet om arturs goet' (bv. 1393), 'niet om al sconincs. arturs rike' (bv. 2075). Maar als Walewein binnen dit kasteel verblijft, zweert men 'niet om sheren zale' (1707).

Met Artur heeft de burchtheer zijn gastvrijheid gemeen: hij biedt hem onderdak aan en een vast geleide al was het tegen zijn eigen zoon; hij reikt hem 'tam ende venisoen' (1668) en geeft hem kaarsen bij een mooi bed, wijn en dienstknappen. Maar Arturs open zale is bij hem een gesloten toren waarin hij Walewein opsluit. Net als Artur is hij leenheer over veel ridders, maar die zijn bang voor hem en durven niet tegen hem op te komen voor een rechtvaardige zaak. (vss. 1586 e.v.). Net als bij Artur verblijven er aan zijn hof enige honderden edelen, maar in tegenstelling tot die van de tafelronde die zich voor het welzijn van hun samenleving inzetten, zijn deze er op uit om Walewein te verbranden, te radbraken en zijn armen en benen af te slaan. De drossate (bij Artur te vergelijken met Keye, die meestal wel een blaffende maar geen bijtende hond is) beschadigt zijn wapenrusting. Walewein zelf heeft de tegenstellingen nog niet door tot ze zich in zijn eigen situatie openbaren. Nauwelijks denkt hij aan de smart en de knagende honger ontkomen te zijn, of er dreigt hem een erger leed:

1713 Des men drinken mochte ende eten
 Ende alles leets daer bi vergeten
 Horden si sere clagen ende wenen

Wat de vader erkent als ze zijn zoon dood binnendragen, is van betekenis voor de functie van de Waleweonavonturen binnen het geheel van de *M*:

1756 Ic vruchte het *quam* bi *sinen* scouden
 Ic bekint selue dat wel
 Dat hi was van *her*ten fel
 Hine sparde viant no vrient
 Ic vruchte hi heeft *der* doet *verdient*

Hij bezweert hun bij ‘Gode onsen gerechten vader’ (1762) te zeggen hoe zijn zoon aan zijn einde gekomen is. Niet de heer maar zijn lieden noemen de zoon de ‘beste diemen in die *were*lt vint’ (1740/2) en ‘der bester een die hadde lijf’ en zij zijn het ook die ‘*gerne wrake sagen*’ (2022). Men mag aannemen dat de heer wijzer oordeelt dan zijn lieden (zoals Artur het wijze hoofd is van zijn tafelronde). Dan zien we hoe de ridder die Walewein in het land van onrede heeft verslagen, de twee eigenschappen vertoont die hij juist in Moriaen zo heeft afgekeurd. Alle twee de keren gebruikte hij termen als *onsede* en *ontweget sijn*. De eerste onhebbelijkheid is dat men een ander met geweld wil dwingen zijn zin te doen (t.o.v. een ridder, hier Lanceloet, is dat: onhoofs eisen en hem in een fel gevecht proberen te verslaan; bij een jonkvrouw is dat: mishandelen en ontvoeren). De tweede eigenschap die Walewein veroordeelde, is: tegen iedereen maar het zwaard trekken of het nu een vriend of vijand is. Deze zoon heeft de ‘ramp ende ongeval’ ondervonden waartegen Walewein de andere zoon, Moriaen gewaarschuwd heeft. Het lot van deze ridder die door Walewein om zijn onmate is gedood, vormt de aanschouwelijk voorgestelde les van Walewein aan Moriaen: als zulke mensen de raad om hun egocentrische onmate te beheersen niet opvolgen, dan halen ze zich dit soort gevolgen op de hals. Tegelijk is dit avontuur de veraanschouwelijking van wat Walewein bedoelde met het ‘vellen van ondagege en felle ridders’ en het ‘beweren van vrowen lachter’.

Walewein brengt een onrustige nacht door. De nacht dient in de *M* altijd als een overgang naar een ander soort gebeurtenissen of een andere toestand. Walewein die zich de vorige dag allerridderlijkst gedragen heeft, wordt na deze nacht a.h.w. ontridderd. De drossate verwisselt zijn goede zwaard voor een dat bij de eerste slag stuk zal springen; in stijgbeugels en buikriemen maakt hij sneden zodat ze binnen de mijl zullen breken, m.a.w. zwaard en paard, de ridderlijke attributen bij uitstek, beschadigt hij zo dat Walewein niet meer als een ridder gewapend is. De lieden van de heer die hem overvallen,

kan hij niet meer tegemoet treden als een ridder aan hun gelijk, hij staat ‘gelijk een ever vor di honden’ (2242).

Dat het land van onrede duidelijk een tegenhanger van Arturs rijk is (met heer, leenmannen, gastvrij onthaal, hoge lieden = tafelronde, en al) blijkt ook uit de smadelijke afloop van Waleweins avontuur. Nadat ze hem overweldigd hebben (‘Verraderen mote god verwaten’, voegt de schrijver er verontwaardigd tussen), vergeten ze dat hun motief eigenlijk wraak was voor de dood van de zoon:

2298 Naest den here vanden lande
 Die rijcste ende best geboren
 Ende hadden alle over een gesworen
 Dat si Waleweine. souden leiden
 Toter gerechter wegeseiden
 Int inde van haren lande
 Dor alle der gerre scande
 Die tarturs houe behorden

Ze behandelen hem zo verachtelijk mogelijk: zetten hem op een ‘cranc rosside’ i.p.v. op zijn eigen trotse paard, en willen hem gaan radbraken en ophangen, de schandelijkste dood, bestemd voor het volk, niet voor ridders²⁵⁾. Dit alles ‘den coninc arture te scanden’ (2314).

1.5. *Moriaens avontuur*

Moriaen heeft beloofd zijn onmate te beheersen en zich voor iedereen die hulp nodig heeft, open te stellen. Maar voorlopig is er nog voor niets anders bij hem plaats, dan voor het zoeken van zijn vader. Tegen Waleweins zin in is hij naar de zee gereden (vss. 1181 e.v.).

In het land dat hij doortrekt, woont geen mens. Er is geen herberg te vinden.

2591 Daer ne wies gers no coren
 Hine mochter nieman sien no horen
 Noch liede keren noch gaen

25) F. Riedel, *Crime and punishment in the old French Romances*, New York 1938.

Als hij bij de zee gekomen is, vluchten de veerlieden in hun boten weg. Moriaen heeft zich altijd onmenselijk gedragen voor allen die hij tegenkwam. Al het menselijke trekt zich nu figuurlijk en letterlijk van hem terug. De aarde verschaft hem geen voedsel, de mensen rennen zo hard als ze kunnen weg omdat ze hem onmenselijk vinden:

2427 Si waenden allegader wel
Dat ware di duuel ende niemen el

Moriaen kan niet anders dan erkennen dat hij ‘dese vart verloren’ (2450) heeft. Zijn vergeefse tocht vormt een crisis in het midden van het werk, zoals bij de meeste arturromans (zie citaat Kuhn, 0.). - Walewein bevindt zich ook op een dieptepunt. - Terugkeren is het enig juiste dat Moriaen doen kan. En op dit punt schrijft de auteur over degene die ‘ontweget’ was:

2465 Den *rechten wech* dien hi vernam [kursivering van mij, H.P.]

Meteen na deze regels zet Moriaen zich nl. in voor een ander. Op zijn eentje en in een vreselijke strijd redt hij Walewein. De duvel, de onmens in hem, waar de veerlieden en ook de soldaten bij de wegescede bang voor waren, kan hij zelf verslaan:

2531 Ware die duuel vor hem comen
Hi mochte hem dleuen hebben genomen
Gelijc enen man als hem dochte

m.a.w. hij is in het helpen van een ander sterker dan zijn eigen kwade eigenschappen geworden. Daarmee komt hij in wezen en in feite een beetje dichter bij zijn vader waar hij naar zoekt. In wezen omdat in deze reddende strijd

2558 *Daeraf slacti sinen vader*
Den edelen riddere acglauale

In feite omdat de kluzenaar hem na het gevecht kan meedelen dat de hoefslagen die hij gezien heeft, werkelijk van de paarden van zijn vader en zijn oom zijn, dat hij ze dus in ieder geval aan de overkant van de zee moet zoeken.

Ook hier weer omvat Gods hulp begin en einde van de redding. Bij het zien van de terugkerende Moriaen bidt Walewein

2500 God hi mach v wel gesterken
Die bouen ons allen heuet macht
Woudi hier baren sine cracht

Aan het gelukkige eind van de strijd

2606 Hi dancte Gode dine geboet
Ende Moriane hondertvout mede
Dat hi was bracht vt sinen lede

Eerst bedankt hij God, dan pas Moriaen. En met inachtneming van dezelfde volgorde hoopt hij op hulp bij zijn genezing:

2615 Bider hulpen van Gode ende bi liste
Ende met sulken crude dat hi wiste

De nacht geeft weer verandering van situatie: de volgende dag brengt Gariët met zijn boodschappen (vss. 2956 e.v.) een verdubbeling van motief. Niet alleen de moorse vorstin heeft nu iemand uitgestuurd om haar man te zoeken, ook Arturs gemalin deed dat. Bij allebei de koninginnen leidt het afwezig zijn van de echtgenoten tot destructie en chaos in het land. De vijanden bezetten hun gebieden, bij Artur de Sassen en de Yren, bij de moorse koningin naamloze 'heren'. Alletwee de mannen zijn gevangen genomen toen ze ergens het spoor van volgden: Acglauael (Perchevael) was op zoek naar Lancelot, en koning Artur deed hetzelfde maar dan op zijn eigen verheven spelniveau: hij was op jacht. Ze hebben hem ontvoerd naar hetzelfde land als waar Moriaens vader blijkt te verblijven.

De parallellie is niet vertikaal maar horizontaal: de situatie van Arturs gemalin en zijn land is duidelijk primair, vormt de belangrijkste laag, de bovenlaag. Niet alleen zal zij straks het eerst gered worden, en beslaat dit verhaal een veel groter aantal verzen als de redding van de moorse vorstin en Moriane, maar ook de volgorde waarin Gariët zijn boodschappen overbrengt is veelbetekenend. Gariëts verhaal over Artur wordt eigenlijk tweemaal verteld, een keer rechtstreeks door de auteur en een keer door Gariët.

De herhaling van dezelfde mededeling heeft dezelfde aandacht-spannende functie als die van een dubbele punt. De mededeling die voor Moriaen persoonlijk van belang is, ontvalt Gariët eigenlijk tussen neus en lippen, n.a.v. een vraag naar Lanceloet. Hij spoort Walewein meer als een keer aan, om zo vlug mogelijk Arturs koningin te hulp te komen. Dat was zijn eigenlijke opdracht. Dat Moriaen dank zij hem ook wijzer wordt omtrent de vindplaats van zijn vader, is een bijkomstigheid, ingebed in een verhaal van belangrijkere ellende. Wel veroorzaakt die ‘bijkomstigheid’ ook zijn verdubbelingen ten aanzien van de twee parallelle nivo's.

Er zijn nu twee kluizenaars: de al bekende waar Moriaen en de anderen nu zijn, en de oom waar Percheuael en Acglauael verblijven. De zonde waarvoor Percheuael boete doet, vertelt de schrijver in ongeveer dezelfde woorden als het verdriet dat Acglauael de moorse vorstin heeft aangedaan:

3064	Dat comt algader bider sonde	3141	Hi sal oec houden sijn belof
	Die hi an sire moder dede	3143	Dat hi mire moder behiet
3068	Doe hi achterst van hare sciet		Die hi achterst van haer sciet
	Ende nine woude bliuen metter vrouwen		
	Doen bleef si doet van rouwen		Ende lietse met groten rouwen

Dit alles wil niet zeggen dat Moriaens lotgevallen los staan van de grote in Arturs rijk. Alleen al het feit dat de queste naar de tafelronderidder en naar de vader in dezelfde personen hun eindpunt vinden spreekt duidelijke taal. Het gaat alleen om een bovenlaag met een analoge onderlaag die er afhankelijk van is en waar min of meer dezelfde wetten gelden.

God moet ook in de onderlaag helpen, als de poging wil lukken:

3158 Oft god wilt het sal comen bet
Tuschen v ende vwen vader

Om sukses in de onderlaag te bereiken, is het wel nodig zich aan de kode van de bovenlaag te houden, dat is aan de raad die de tafelronderidder Walewein al eerder gegeven heeft en die zijn profijt al heeft opgebracht:

3170 *Ende werct bi heren Waleweins. rade*
Daer af en gesciet v nember quaet
Hi sal v geuen den besten raet

Over de afwezige Lanceloet heeft Gariët het bijna niet. Hij vraagt alleen waar hij is. Als Walewein antwoordt dat hij Percheuael zoekt, vormt Gariëts reactie een echo op de afkeuring die het hof indertijd over Lanceloets pogingen heeft getoond:

3055 *dat hine soect ende pine doet*
Dats altemale jegen spoet

3093 *Dat ontbiet v nv min vrowe [nl. terugkeren, H.P.]*
Endeancelote. oec op rechte trouwe
Maer ic ben drove ende es mi leet
Dac hi mi es dus ongereet

Weer valt de nacht, en de ochtend waarop ze het doel bereiken, is de mooiste uit de hele *M*:

3264 *Des smargens als die dach ontspranc*
Ende scone verbarde ouer al
Opten berch ende in dat dal
Doe gereiden si hen allegader

1.6. *Het bereikte doel*

Walewein heeft van Artur de opdracht gehad om Percheuael te zoeken; daarna kreeg hij van de koningin het dringende bevel om haar, Artur en het rijk te redden. De eerste opdracht draagt hij nu over aan zijn broer. Gariët zal met Moriaen meegaan naar Percheuael en Acglauael. Hiermee ruilen ze a.h.w. hun taak: Walewein geeft de eerste aan Gariët, en die geeft de spoedeisende opdracht die Artur, zijn echtgenote en zijn rijk, dus de hele gemeenschap aangaat, aan Walewein. Gariët overhandigt ook zijn zwaard aan zijn broer (vss. 3296 e.v.), hij hoeft geen ‘ondadegen te vellen’. Voor het afscheid dankt Walewein Moriaen nog eens voor zijn redding, maar ‘god te voren’ (3342).

De functie van Gariët is tamelijk ingewikkeld. Men krijgt in sommige arturromans (bv. *Die Wrake van Ragisel* en in deze) de indruk dat hij een afsplitsing van Walewein is. Acglauael bv. ziet Gariët niet op zichzelf maar als Waleweins broer:

3550 *Ende ward geware van Gariëtte*
Die heren Waleweins. broder was

3555 *Al was hi niet so wel becant*
Else Walewein. sijn broder achter dlant
Hi ware starc riddere ende coene
Ende vernaemt van groten doene

Moriaen heeft indertijd Walewein uit grote nood gered. Het kan geen toeval zijn dat hij op zijn beurt door Waleweins broer geholpen wordt bij het bereiken van zijn doel. Walewein is indertijd uitgestuurd door Artur en de geordende gemeenschap, Gariët door de koningin en de gemeenschap in chaos (net zoals Moriaen op zijn lagere vlak door zijn moeder die zich haar land 'ontwiest' zag.) Walewein ontnemt aan een vader zijn zoon die een gevaar voor de gemeenschap vormt, Gariët geeft aan een vader zijn zoon terug die de gemeenschap diensten bewees en nog zal bewijzen. Gariët, duidelijk een bijrol in de *M*, helpt hiermee een individu, - Walewein vervult als hoofdpersoon alleen taken voor de gemeenschap. Gariëts en Waleweins belangen zijn hecht vervlochten. Zelf vormen ze net zo'n broederpaar als Acglauael en Percheuael in de *M*, de vader van Moriaen en de gezochte tafelronderidder. De een duidelijk van minder belang dan de ander, maar hun lotgevallen zijn precies zo verstrengeld. En oorspronkelijk waren Percheuael en Acglauael één figuur, zie noot 12.

Gariët die de sporen van Lanceloets en Waleweins paarden tot de wegescede met sukses heeft gevolgd, kan ook die van Percheuael en Acglauael volgen en met een list (hij huurt een boot vooruit zodat de veerman hem en Moriaen wel moet overzetten) Moriaen helpen het eerste doel van zijn queste te bereiken. De veerman bevestigt de overtocht van de twee gezochte ridders en verstrekt nog een paar biezonderheden. Deze mededeling sluit de reeks wegwijzers voor Moriaen af: de eerste kreeg hij aan zee (de hoefslagen en het vermoeden), de tweede van de kluizenaar aan de wegescede (dat zijn vader en oom daar inderdaad heen gereden waren), de derde en belangrijkste van Arturs hof (Gariëts bericht dat ze bij de oom hermiet verblijven), de vierde weer van de kluizenaar aan de wegescede (woonplaats van de hermiet) en de vijfde net zoals de eerste aan de zee (de veerman bevestigt hun overtocht, hij heeft hun zelf overgezet).

De ontmoeting vindt plaats bij een gesloten deurtje, een wicket.

Een garsoen gaat naar binnen ‘*daer hi den hermite ende Acglauale vant*’ (3529, eigenlijk eindpunt van de queste), Acglauael haast zich naar de poort en ‘sach ut ten wikette’ (3549). Nadat Moriaen alles verteld heeft, erkent Acglauael zijn zoon onmiddellijk en metterdaad:

3651 Doen *ontede* hi dat wiket

De grote vreugde om het succesvolle einde van het eerste deel verwoordt de auteur in twee op elkaar volgende parallelle versgroepen:

3652 *Elker herten* mochte sijn te bet
Die de redene hadde *verstaen*
Hoe acglauael *ende* moriaen
Hen *onderhelsden* *ende* custen

3656 *Elker herten* mochs te bat lusten
Die hadde gesien *ende* gehort
Hare *ende* hare word
Ende ho vrindelijc *met* minnen
Si alle drie gingen *daer* binnen

De blijdschap duurt tot diep in de avond; de nacht brengt de overgang naar het tweede probleem.

2. De restauraties

De auteur van de *M* heeft de band tussen de twee delen heel hecht gemaakt. In het eerste ‘mannelijke’ deel gaf Artur bevel ‘soeket mi Percheuale’ (347). In het kader van die opdracht was er ook plaats voor een individuele queste: Percheuael (Acglauael) was tegelijk de gezochte tafelronderidder en de gezochte vader. Maar al in het eerste deel valt de verderstreckende opdracht van de koningin: breng hem hierheen om mij te helpen, red mijn land. In het eerste deel ligt dus al de kiem voor het tweede stuk waarin een ‘vrouwelijk’ principe de gebeurtenissen voortstuwt. Arturs gemalin en Morianes vorstin missen allebei hun echtgenoot. Ze zijn verdwenen in een bos bij de zee die Bertangen van Yrland scheidt. De redding van Arturs echtgenote en haar land is voorwaarde voor de bevrijding en het eerherstel van Moriaens moeder. Pas nadat hij zich voor de arturgemeenschap ingezet heeft, kan hij zijn moeder helpen.

2.1. *Moriaens tweede vraag aan zijn vader*

Moriaens eerste vraag aan Acglauael was of hij hem erkende als zijn zoon. De volgende dag na de mis stelt hij zijn tweede vraag: of hij naar Moriane terug wil keren en zijn moeder wil huwen. Niet omdat de moorse vorstin nog steeds in liefde naar hem verlangt (er komt geen woord over echtelijke en kinderliefde in de *M* voor), maar om de landen terug te kunnen krijgen die haar ontnomen zijn:

3706 Het was hare ontweist algader
Bider wet van dien lande

Bij alle twee de koninginnen veroorzaakt de afwezigheid van een echtgenoot verlies van het land en de chaos.

Acglauael antwoordt eerst met het verhaal van zijn (oorspronkelijk: Percheuaels) droom, die de aanleiding ertoe gaf dat hij en Percheuael zich bij de hermiet terugtrokken. Volgens een ‘vrode cleric’ betekende die nl. twee dingen: de moeitevolle herovering van de landen die hem en zijn broer ooit afgenomen waren, en het hemelrike: Percheuaels winnen van de graal, gevolgd door zijn dood. Een geestelijke en een machtsaangelegenheid dus, korresponderend met de twee bovenste sferen waarin deze roman speelt: die van weer in orde te brengen gemeenschappen en die van God waarvan blijkens alle uitroepen en aanroepingen alle succes afhangt. Een rechtstreekse weigering krijgt Moriaen pas na deze lange uiteenzetting: door ziekte kan Acglauael nog niet aan Moriaens verzoek voldoen.

Moriaen besluit om gehoor te geven aan de oproep van de koningin. De juiste volgorde moet men in acht nemen: het welzijn van de gemeenschap gaat voor dat van het individu, grote gemeenschappen gaan voor kleine naamloze landjes met naamloze koninginnen en naamloze vijanden (bovendien heeft Moriaen zich als vazal aan de hoge lieden van Arturs rijk onderworpen). Van het herstel van Arturs rijk hangt het herstel van Moriane af.

2.2. *Lanceloets avontuur*

Het ‘woste lant’ waar Lanceloets avontuur zich afspeelt, is van alle plaatsen in de *M* als het irreëelste beschreven. Een warande waar helmen, speren en afgevreten beenderen liggen, een naamloos ‘vresselik dier’ zonder nadere aanduiding van de soort. Het verscheurt mens en beest en blaast venijn in de wonden. Alleen een ‘vingerlijn’ redt Lanceloet van de dood, het is het enigste magische

voorwerp uit de hele *M*. Het motief van *Lanceloet en het hert met de witte voet* dat verderop in de compilatie en dan veel uitvoeriger nog eens terugkomt, is hier teruggebracht tot een uiterst beknopte vorm en het hert met de witte voet is hier vertekend tot een draakachtige duivel.

Enkele overeenkomsten met Waleweins avontuur vallen op: de in het nauw gebrachte jonkvrouw om wie alles begonnen is, het doden van de belager (daar een ‘felle ondadege ridder’, hier een ‘fel ondadech dier’), de hoofse benadering van Walewein (‘her mordere’ zegt hij), de diefstal van het zwaard door de verrader(s) en hun dood. Het grote verschil met Waleweins avontuur is het aandeel van de vrouw erin. Bij Walewein is ze maar aanleiding, haar redding omvat 370 verzen (1215-1585) tegenover het hoofddeel van 1100 verzen (1585-2340 en 2465-2800), een verhouding van 1:3. Lanceloets heldendaad ten behoeve van de jonkvrouw neemt evenveel verzen in beslag als het optreden van de verrader en zijn dood onder Waleweins zwaard, een verhouding van 1:1 dus.

Lanceloet moest het bevrijden van de jonkvrouw en haar land bijna met de dood bekopen, als Walewein, het dienende principe, er niet geweest was. (Net als bij zijn dienstbetoon in het begin gebruikt hij hier zijn bloedstelpende kruiden.) Om heel Lanceloets hulponderneming hangt een sfeer van doelloosheid (‘pine jegen spoet’), toverachtige irrealiteit en eenzaamheid. De jonkvrouw (‘men sach nie so sconen wif’, 3982) blijft alleen achter, de verrader ‘diese minde sere’ is door Walewein gedood, haar redder trekt zich jammerlijk gewond terug naar de wegescede, het felle dier had voor zijn dood ‘so gebloet hier den aerd, dat hier nieman woent bi’ (2668/9). De *M* bewaart verder doodse stilte over haar.

2.3. De 400 verzen over Arturs restauratie

Zo gauw Lanceloet het leed van de koningin hoort, drijft hij de anderen voort naar haar toe. De vijand heeft haar land verwoest en verbrand, het volk vlucht met al zijn bezittingen, m.a.w. dit land dreigt precies zo te worden als dat van de jonkvrouw met het felle dier en dat waarin Moriaen in opdracht van zijn moeder op zoek was naar zijn vader: kaal en door mens en dier verlaten. Ook hier heet de vijand weer ‘verrader’ (verraad omvat in de Middeleeuwen alle onaangename dingen die men een ander bij verrassing aandoet,

zie noot²⁵). En verraders, heeft de schrijver zelf gezegd, ‘mote God verwaten’.

Deze hele chaos is ontstaan doordat Artur, het mannelijke principe, ontvoerd is. Om de destructie-lijn volledig door te trekken wil de Yrsche coninc ook de andere mannen doden, allemaal zonder uitzondering. De vrouwen en de kinderen zullen dan ‘darven hars goets ende harre arven’ (4278), d.w.z. in het klein dezelfde ‘lacher’ lijden als de koningin en de vorstin van Moriane. De man die de helden om nieuws vragen, wijst terecht de zwakke plek aan: het heersende principe is verdwenen, de twee dienende principes ook, de toestand is hopeloos:

4231 Dordeel es *over* ons geaen
Die *coninc*. artur es geuaen

4237 *Ende* die *coninc*. van Yrlant
Saect al dit rike tsire hant

4243 Wi sijn alle sonder geleide
Her Walewein. ende lanceloet. beide
Si sijn geuaren vten lande
Dat es ons comen *ter groter* scande
Wi sijn alle sonder *touerlaet*
Ende leitsman *ende* raet

Moriaen zet zich nu voor de koningin in alsof hij niets anders aan het hoofd heeft. Hij spoort de ridders aan ‘prijs te bejagen’, de plichten jegens de koning na te komen. Hij en Lanceloet geven de strategie aan voor de komende slag. (Van Gariët horen we niets meer, hij is weer ‘opgelost’ in Walewein.) Vooral Moriaen onderscheidt zich de volgende dag:

4426 Moriaens wapine waren so vast
Hi dede doe die vorebetalge
Hine gaver niet *omme* ene maelge
Dat hi den strijt *daer* began
Men sach nie eertscen man
Slaen soe vreesselike slage

Dat zij de slag winnen en de vijandige koning gevangen kunnen nemen, is aan hem te danken, hij heeft al zijn krachten aan Arturs zaak gewijd. Op de burcht kunnen Waleweins ‘teken’ en Lanceloets ‘banire’ de zege aankondigen. En

4488 Die de coninginne. hadden beseten
Si trocken achter.

Artur is nog gevangen maar de Bertoenen bevrijden hem al gauw. Het is logisch dat Walewein, het andere mannelijke principe, hem zo lang vervangt. De vijanden

4493 vernamen an waleweine. die saken
Hoemen mochte die soene gemaken
Walewein. wils hem beraden daer

Nadat de chaos in Arturs rijk hersteld is, doordat de vijand zich heeft onderworpen en zich heeft teruggetrokken, vertelt ook Walewein aan Artur alles over Moriaen en zijn vader (4545 e.v.). Lanceloet is hierin de passieve figuur. Alleen omwille van de koningin komt hij in actie; met speciale Artur-zaken bemoeit hij zich niet.

Vanaf Arturs terugkeer raakt de koningin weer op de achtergrond. Zij is t.o.v. haar echtgenoot duidelijk het sekundaire heersende principe, dat alleen bevelend optreedt als de mannelijke principes (Artur en Walewein) afwezig zijn. Zij en de moorse vorstin zijn ook altijd maar onrechtstreeks aanwezig: men vertelt óver hun; wat hun overkomt en wat ze willen, staat altijd in de indirecte, nooit in de directe rede.

2.4. De restauratie in Moriane

4555 Dauenture maect ons bekint
Doen dit orloge was al gehint
Ende arturs lant te paise bracht
Ward Moriaen also bedacht
Dat hi wilde doen onder trouwe
Sinen vader sire moder der vrowe

De eerste regels van het laatste hoofdstuk raken de kern van al het voorafgaande. Alle avonturen zijn vanuit Arturs hof in beweging gezet, de questes hadden alleen zin in en door de (artur-) gemeenschap. Het kollektieve lot is belangrijker als het persoonlijke: pas als Arturs land in orde, te paise, is gebracht, kan er sprake van zijn te gaan zorgen voor het lot van een klein afhankelijk gemeenschapje en van de enkeling. Pas als Moriaen al zijn krachten heeft gewijd aan

het herstel van de gemeenschap en haar leden (de herovering van Arturs rijk, het verjagen van de vijanden, en eerder de redding van Walewein), ‘mag’ hij zich concentreren op zijn eigen problemen en dan kan hij die ook (in dienst van de gemeenschap wijs geworden en met behulp van de gemeenschap) in een handomdraai oplossen. Bovendien is het huwelijk van een tafelronderidder een zaak die voor de kollektiviteit van de grootste betekenis is en alleen van daaruit gesanktionneerd kan worden. Vandaar dat de bruiloftsgasten alleen op weg kunnen gaan vanuit het in orde gebrachte Bertangen, waar Artur weer in alle rust regeert.

Acglauael is intussen genezen; hij kan zijn plaats in Moriane innemen. Als hij en zijn zoon, vergezeld door Walewein, Lanceloet en Percheuael, daar aankomen, blijkt het land er net zo aan toe te zijn als Arturs land eerder: de afwezigheid van de man heeft het de vijanden mogelijk gemaakt het bezet te houden. Net als toen voor de koningin komt Moriaen hier fel op voor zijn moeder. Hij doodt vijftien van de heren en de anderen onderwerpen zich als leenman net zoals de Yrsche coninc aan Artur.

De bruiloft is een zegen voor het land. Iedereen krijgt kostelijke gaven:

4634 *Daer* was hen allen gedient wel
 Van alles dies wies optie eerde
Daer worden gegeuen gode peerde
 Cledere grau ende oec bont
 Menegen scellinc menech pont
 Menech scoenheit was *daer* gegeven
 Om datmen te blidelijker soude leven
 Menestrele ende yraude mede
 Ward *daer* gegeuen grote rijchede
 Want *daer* was goets gnoech

4652 *Daer* ne was nieman arm no rike
 Hine hadde gnoech ende planteit

Deze vrijgevigheid evenaart die van Artur waarvan in het begin van het verhaal werd verteld dat hij voor iedereen gastvrij zijn poorten openstelde. De bruiloft duurt veertien dagen (4613), dat is precies evenveel dagen als de queste en de restauratie in beslag genomen hebben. (De auteur is erg precies met zijn tijdsopgaves, zie Waleweins avontuur, 1.4.1.)

Op het eind van het verhaal zwenkt de *M* nog even terug naar

Arturs hof voor een laatste bekrachtiging en goedkeuring. Toen Walewein en Lanceloet en Percheuael daar vertelden over Moriaens heldendaden bij het heroveren van Moriane en van de hereniging van Acglauael en de moorse vorstin, toen

4703 Was die *coninc. ende die coninginne.*
Harde blide in haren sinne.

3. De Moriaen, dat scone bediet

In alle facetten van de *M* zien we eenzelfde principe: het kleine weerspiegelt het grote (micro- en makrokosmos waren voor de Middeleeuwer op dezelfde manier gebouwd).

Dit treffen we bv. aan in de formele bouw van het werk. Waleweins avontuur was, zoals we in 1.4. zagen, onder te verdelen in een deel dat om een vrouw handelde en een dat alleen mannezaken betrof. Deze twee delen stonden in een verhouding van 1:3 (zie 2.2.). Moriaens eerste poging om zijn vader te vinden omvat 110 verzen (2355-2465) en zijn tweede 340 (3345-3685), weer ongeveer de verhouding 1:3. Moriaen houdt twee redevoeringen tegen zijn vader, de eerste van 90 verzen om zich als zoon te laten erkennen (3570-3660), de tweede van 260 verzen om hem ertoe te bewegen met zijn moeder te trouwen (3690-3950), weer dezelfde verhouding. Tegenover de ene weg naar Arturs rijk staan drie wegen naar 'avonturen'. En deze detailverhoudingen weerspiegelen de grote van de hele *M*: het 'vrouwelijke' tweede deel staat tot het 'mannelijke' eerste als 1:3 (de scheiding ligt ongeveer bij vers 3530, zie 1.6.); waar precies de slotverzen van de *M* liggen weten we niet, omdat het eind overgaat in de las naar de graalqueste.

Nog een andere evenwichtige verhouding beheerst de *M*. In Lanceloets avontuur stonden de delen gelijk tegenover elkaar, als 1:1. Ook het slothoofdstuk vertoont deze verhouding: ruim 75 verzen voor het herstel van de orde in Moriane (4550-4626), ruim 75 verzen voor de bruiloft en het afscheid. Op groter vlak zien we dezelfde verhouding terugkeren: 400 verzen voor het beginpunt van de queste bij Artur, 400 verzen voor Arturs restauratie, 1:1. Helaas zijn er bij ons nog te weinig middelnederlandse werken op hun getalskompositie onderzocht dan dat we er hier vergaande konklusies aan durven verbinden²⁶⁾.

26) Zie bv. de inleidende opmerkingen van H. Eggers, *Strukturprobleme mittelalterlicher Epik, dargestellt am 'Parzival' Wolframs von Eschenbach, Euphorion*, dritte Folge, Band 47, blz. 260-270.

Bij de bespreking van de details (1.1. t/m 2.4.) viel er ook wat de *zin* betreft telkens een groot-kleinverhouding te signaleren. De queste van Moriaen, zijn moeder zonder man, en zijn landje, weerspiegelen in het klein die van Walewein, de ontvoering van Artur met alle gevolgen daarvan voor zijn gemalin, en Arturs rijk. Op nog lager vlak zag men aan de vrouwen van Arturs volk hetzelfde gebeuren: hun mannen dreigden hun te worden ontnomen. Waleweins avontuur was een aanschouwelijke les over wat er met *een* zoon kan gebeuren, Moriaens avonturen - geleid door de raad van Walewein - laten zien wat de plichten van *de* zoon in deze roman zijn. Lanceloets redding van de jonkvrouw is een kleine voorafbeelding van wat er de ridders straks te wachten staat als ze *de* vrouw, dat is: Arturs gemalin, moeten gaan bevrijden van een verrader, die als een wild beest in haar land huishoudt, en het onvruchtbaar en onbewoonbaar maakt. Maar steeds geldt: het lot van de grote gemeenschap gaat boven dat van de afhankelijke en kleine gemeenschap en dat van het individu. Harmonie en vrede in het land zijn de voorwaarde tot de oplossing van individuele problemen.

Het alleraanschouwelijkst is de auteur in de 'religieuze laag' van zijn boek. Alle pogingen, alle avonturen beginnen en eindigen met het aanroepen van God. Bij een gesprek bezweert men elkaar 'bi al dat God geleesten mach' of 'God die ons gaf dit leven' (als men dodelijk gewond is) en vriendelijkheden 'mote God lonen'. Telkens aangepast aan de situatie erkent men de macht van God boven alle aardse macht, zie de voorbeelden bij de bespreking van de details, enkele uit de vele die de *M* biedt.

Dit eerbiedig erkennen veraanschouwelijkt de schrijver in de wegescede. Nergens in de arturliteratuur is bij mijn weten het kruispuntmotief zo geladen met betekenis gebruikt. De wegescede is het middelpunt van de ruimte waar de hele *M* zich afspeelt. Daar komen alle wegen samen, daar ontmoet men elkaar ook altijd. Op dat kruispunt staat, gehoord door een heilig man, een kruis, teken van 'sure aventuren' en wonderbaarlijke genezingen, waaraan de arturhelden rijkelijk deelhebben. Maar de wegen en de eindpunten, waarlangs zij trekken, vormen ook een kruis (een arm naar Artur, een naar het land van onrede, een naar het felle dier en een naar de zee, waar Percheuael en Acglauael verblijven). Het kleine kruis op de wegescede vormt het centrum, het grote kruis van de wegen de reikwijdte van de roman. Het kleine kruis is het teken van 'suur ende soet', het grote kruis is het zuur en het zoete zelf: de bittere

zware avonturen en hun gelukkige afloop. Ook hier weer: het kleine staat in het grote, het kleine *is* het grote.

Men kan gerust stellen dat de *M* een van de gaafste middelnederlandse arturromans is. De structuur is tot in de kleinste zaken overwogen, elk detail is verantwoord en heeft een betekenisvolle functie in het geheel. Structuur en zin vormen hetzelfde principe: het kleine dat identiek is aan het grote, het grote dat het kleine omvat en mogelijk maakt. De zin zelf omvat de drie aspecten van het middeleeuwse leven: mens, maatschappij en God. Het kruis is centrum en eindpunt van alle maatschappelijk en individuele bestaan. De maatschappij is zonder mannelijk heersend principe onbestaanbaar: bij afwezigheid van de koning dreigt destructie. En dit in individuele termen vertaald: afwezigheid van de echtgenoot veroorzaakt schande en armoede. Gelukkig is in de *M* altijd Hij aanwezig, wiens teken in het middelpunt staat en de omtrekken bepaalt. Hij is met de rechtvaardigen en helpt bij het verdelen van ‘verraders’.

Met recht typeert de compiler in zijn proloog de *Moriaen* als ‘dat scone bediet’.

II. Taalkundige inleiding

1. Het Haagse handschrift (Lodewijc van Velthem)

De taal van Lodewijc van Velthems Moriaen wijst essentieel naar de streek tussen Zenne en Dijle, en juist daar ligt de gemeente Veltem, op 6 km ten noordwesten van Leuven. Talrijke relicten, vooral in de rijmen, bewijzen echter dat het verloren gegane origineel in noordelijk West-Vlaanderen, hoogstwaarschijnlijk te Brugge, ontstaan is. Van ditzelfde origineel is ook het fragment van M. Steel een afschrift; blijkens zijn taalvormen hoort dit thuis in de streek van Geraardsbergen. Op grond van deze conclusies wordt in het hierna volgende overzicht van dialectische kenmerken alleen gepoogd deze van elkaar af te grenzen binnen het Vlaams en Zuidbrabants gebied.¹⁾

Buiten het rijm staat bij Lodewijc van Velthem steeds *af* 'van', verzen 29, 378, 533 enz. Daarenboven rijmt *af* met *gaf* 700, *begaf* 3117. Daarnaast staat in rijmpositie steeds *of*; het rijmt met *hof* 40, 243, 837, 4535; met *lof* 616; met *belof* 3142, 3935, 4583; met *gelof* 3630. De vorm *of* hoort thuis in het Westen: Brugge, Aardenburg, enz.; zo nog te Eeklo, bv. 1282 juni 21. Doch *af* te Gent, in het Land van Aalst, in Brabant, enz.

Het suffix *scap* verschijnt bij L.v.V. doorgaans met *a*: *bliscap* 3510, 3672 enz.; *geselschap* 3303; *ridderschap* 862, 2735; *bi ridderscape* 1177, 3167; *ridderscaps* 1676; *ridderscaeps* 608; *in vrinscapen* 628. Hoewel buiten het rijm, staat daarnaast *bi ridderscepe* 1623, 1681; *van vrinscepen* 2643. De vorm met *e* is kenmerkend voor Vlaanderen, die met *a* voor Brabant (bv. Grimbergen 1296 jan. 10 *in orconscape*). In het Land van Aalst komen beide voor, bv. Aalst 1300 juni 20 *mesterscap*, *den mesterscepe*; Ninove 1299 juni 18 *herscap*; Geraardsbergen 1290 juni 29 *in orconscepe*, 1297 feb. *herscep*.

L.v.V. schrijft *geslechte* 1588, *werechtech* 4359, doch *crachtech* 4241, 4390, *machtech* 3834. De vorm met *a* is Vlaams, die met *e* Brabants, bv. Grimbergen 1298 jan. 20 *wonechtech*, Mechelen 1292 juli 1 *wonectech*, Erps 1294 april 13 *mechtech*.

Buiten het rijm schrijft L.v.V. *bracht* 2473; *brachte* 386, 1226,

1) Het vergelijkingsmateriaal werd geput uit mijn *Corpus der Middelnederlandse teksten tot 1300*. Voor Oudenaarde wordt verwezen naar M. Hoebeke, *De Middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde*, Gent 1968.

1518, 2573; *brachten* 29, 1770, 2885 enz.; *gedachte* 3576; *sachte* 305, 1883; *saechte* 4110, 4163. In het rijm *bracht*: *bedacht* 4557; -: *gewracht* 2077; -: *vorwacht* 3025; *brachte*: *bedachte* 2968; *bedacht*: *bracht* 4558; -: *gewracht* 958, 1808; *bedachte*: *brachte* 2967; *onsachte*: *ommachte* 4104; *gewracht*: *bracht* 2078; -: *bedacht* 957, 1807; -: *cracht* 3763. Desgelijks in het rijm *brocht*: *bedocht* 2336; -: *gedocht* 3041; -: *becocht* 2627; -: *vercocht* 142; -: *versocht* 992; *brochte*: *dochte* 2982; -: *bedochte* 3202; -: *mochte* 1270, 2878, 2952; -: *rochte* 4461; -: *gerochte* 2512; -: *sochte* 158, 242, 2319; *brochten*: *dochten* 2541; *dochte*: *mochte* 1383; *dochten*: *brochten* 2542; -: *gerochten* 1504; *bedocht*: *brocht* 2335; -: *gewrocht* 4189; *ombedocht*: *gesocht* 270; *bedochte*: *brochte* 3201; -: *wrochte* 3613; *gedocht*: *brocht* 3042; *gedochte*: *mochte* 2006, 3317, 3565, 3730; -: *sochte* 101, 3569; *gedochten*: *mochten* 4132; *rochte*: *sochte* 1566; *gerochte*: *brochte* 2511; *sochte*: *mochte* 44, 55, 75, 1235; *wrochte*: *bedochte* 3614; -: *cochte* 509; *gewrocht*: *bedocht* 4190; *gewrochte*: *mochte* 1152. Een hybridisch rijm is *gewrachte*: *gedochte* 199: 200.

De vormen *brocht*, *docht*, *rochte* ‘raakte’, *sochte* ‘zacht’ en *wrochte* ‘werkte’ met *o* horen in het Westen thuis, bv. Brugge, maar ook Gent: 1236 *brochte*, 1253 *dochte*, 1280 okt. 27 *wrouchte*; eveneens Oudenaarde in de 13e-14e eeuw. Die met *a* in het Land van Aalst (bv. Velzeke-Ninove 1257 *brachten*) en Brabant (bv. Mechelen 1271 *bracht*).

Lodewijc van Velthem heeft dus buiten het rijm alles verbrabantst; zo ook heel wat rijmparen, doch andere heeft hij Westvlaams gelaten. *Gewrachte*: *gedochte* is half verbrabantst.

Buiten het rijm staat *bat*, bv. 3374; in het rijm *bet*, bv. 3384.

Buiten het rijm staat het Brabantse *leste* ‘laatst’ 3441.

L.v.V. schrijft buiten het rijm *perde* 992. In rijmpositie *peerde*: *eerde* 4636; -: *veerde* 2619; -: *verde* 2634. Doch *part*: *gespart* 1614; -: *besward* 858; -: *vard* 3425; -: *ontfart* 1479; -: *ward* 2192, 2575, 3014; -: *beward* 2079; *paerde*: *vaerde* 3309. Met afkortingsteken *part*: *vervaert* 3454. De vorm met *a* is Vlaams en Westbrabants, bv. Mechelen 1271 *part*; Grimbergen 1296 jan. 10 *parde*, 1298 jan. 20 *paerde*. Verder oostwaarts *e*, bv. Brussel 1277 juni 11 *peert*, *peerden*.

In Brabant en te Aalst duikt in sommige woorden gedekte *ar* sporadisch reeds eind 13e eeuw en steeds veelvuldiger in de 14e eeuw op als *er*, bv. Aalst 1296 aug. 21 *den ermen*, *merct*; Asse 1299 maart 22 *suert* ‘zwart’, 1299 juli 16 *den ermen*; Erps 1298 maart 25 *wert* ‘waarts’. Ook L.v.V. levert voorbeelden op van deze ten-

dens. Buiten het rijm staan: *arm* (lichaamsdeel) 2485, *arm* 'niet rijk' 311 4652, *ermode* 1442, *eermode* 138, *darven* 4344, *gers* 'gras' 2391 2758, *harde* 3455 enz., *scarp* 2121 3148, *starc* 3455 enz., *swart* 'zwart' 489 3428 3538, *vart* 'vaart' 2450 3592, *beverwet* 52 2471 naast *verwarwede* 1725, *ward wart* 'werd' 1889 2072 4612, *ward* 'waarts' 3769. In rijmpositie *darven*: *arven* 4277, *derven*: *erven* 3703, *gederft*: *onteerft* 3940, *ontfarmen*: *carmen* 1306, *gras*: *was* 2629 2908, *carmen*: *ontfarmen* 1305, *vaerde*: *paerde* 3310 naast *veerde*: *peerde* 2620 en *verde*: *peerde* 2633, *menechwarf*: *starf* 2131, *ward* 'waarts': *besward* 2969.

Bij oorspronkelijke *er* bewaren Brabant en bijna geheel Oost-Vlaanderen deze *er*, terwijl Frans- en West-Vlaanderen, Zeeland en Holland een sterke neiging tot *ar* vertonen. L.v.V. heeft een uitgesproken voorkeur voor *er*. Buiten het rijm staan: *verbernen* 2295, *eerde* 779 889 1712 2472 2575, *ertrike* 1743, *ersatere* 2601 naast *artsatere* 85 en *arsatere* 2523, *erve* 3599, *daregarden* (uit *darm-gerde*) 2070 2198, *gerne* 339 3542, *mercte* 3564, *werd* 'gastheer' 1914; in open lettergreep *harentare* 622, *sper* 3062 4012. Volledigheidshalve aan de lijst toe te voegen: *wert* 'wordt' 3441, dat in het Westvlaams niet evolueert tot *wart* (dit laatste is de verleden tijd). Wat het voornaamwoord *haer*, *hare* (321 522 570 enz.) betreft, deze uit *here* ontstane vorm is algemeen van West-Vlaanderen tot het westen van Limburg (met in Brabant ook nevenvormen *here* en *hore*).

Ook in het rijm staat haast zonder uitzondering *er*: *deren*: *speren* 2246, *deerde*: *eerde* 1370, -: *swerde* 3259, *deert*: *swerd* 3295, *deert*: *werd* 1902, *gederen*: *geberen* 4027; *eerde*: *deerde* 1369, -: *peerde* 4635, *eerde*: *swerde* 173 508 2746; *erven*: *derven* 3703 naast *arven*: *darven* 4277, *onteerft*: *gederft* 3939; *begerden*: *swerden* 2229; *geerne*: *scerne* 537; *herte*: *smerte* 60; *smerte*: *herte* 59 3242; *speren*: *deren* 2245, *speren*: *peren* 2231; *gesterken*: *merken* 2500; *werd* 'waardehebbend': *swerd* 1512.

Speren 'sparen': *waren* 4175 is een ontsporing als gevolg van achteloos verbrabantsen.

In het rijm *raetbreken*: *maken* 2338 is het eerste woord een verbrabantsing van Vlaams *raetbraken*.

De genitiefvorm *des* verschijnt buiten het rijm overal als *des*: 266 417 enz. Met *was* evenwel rijmt *das*: 6 672 752 1846 3552 4068 4648 4663. *Das* 'des' lijkt oorspronkelijk in de kuststreek thuis te zijn, bv. Brugge 1267 aug. 6, Aardenburg 1280 sept. 19, Middelburg 1254.

Buiten het rijm staat overal *die gene*: 23 825 1140 1359 1391 1617

enz.; ook *genen graet* 2093. In het rijm *die gene: gemene* 4489 maar *die go(e)ne: so(e)ne* 8 18 4665. Daar *gemene* Vlaams is, niet Brabants (hier steeds *gemeine*), zal ook het rijmwoord *gene* 4489 wel uit het Vlaamse model komen. De vorm *gone* is typisch voor westelijk en noordelijk Vlaanderen: Veurne, Brugge enz. Hoewel te Brugge *gone* normaal is, schrijven sommige Brugse scribenten nochtans *ghene*. Oostburg 1289 nov. 29 *den goenen*. Te Aardenburg en Maldegem zowel *ghene* als *gone*, bv. Maldegem 1277 okt. 5 *den gonen*, 1286 jan. 5 *den ghenen*. Verder oost- en zuidoostwaarts (Eeklo, bv. 1282 juni 21, Gent, enz.) steeds *ghene*.

Kenschetsend voor L.v.V. is *i* in plaats van *e* vóór *n + n* of *d, t*, soms ook vóór *n + s*. Buiten het rijm: *inde* 103 2303 2584 3855 4267, *inden* 739, doch *tenden rade* 2777; *behindelike* 1850, *gehinde* 4353; *kinnen* (+ diverse vormen) 301 618 897 2639 2649 3482 4082 4293, *kinlijc* 1805, *bekinnen* (+ diverse vormen) 505 2488 4331; *pinsde* 1603 doch *pensde* 467 558 1641 1885 2007 2370, *gepensen* 1050 1912; *ongescint* 2017; *gesint* 235 2173; *vinstere* 964 2852 naast *venstere* 2648 2863; vóór *mm*: *swimmen* 1268. In het rijm: *gehint: bekint* 4556 4623; *gehinde: bekinde* 1574 2322 2811 3432 4482, -: *kinde* 2874 2910 3248, -: *verblinde* 1591; *geninden: sinden* 4315, -: *verslinden* 4037; *kinnen: binnen* 1900, -: *gewinnen* 3766, *kinde: gehinde* 2873 2909 3247, *kint: atrament* 3540, *bekinnen: binnen* 1764 1781 1800 3102 3776 3850 3978, *bekinde: gehinde* 1573 2323 2812 3431 4481, *bekint: gehint* 4555 4624, -: *mint* 567; *sinden: bewinden* 1174, -: *geninden* 4316.

Het geografisch gebied waar deze evolutie optreedt, kan men het best bepalen aan de hand van het in ambtelijke teksten veelvuldig voorkomende woord *kennen*. Het is inz. de provincie Brabant en de Denderstreek. Bv.: Geraardsbergen 1293 nov. *bekint*, 1294 feb. 16 *kinlec*, *kinnesse*, enz. doch 1283 juni 21 *verkent*; Ninove 1299 juli 5 *verkint*; Aalst 1289 jan. 30 *kinde*, 1296 aug. 21 *kinlec*, enz.; Dendermonde 1291 jan. 15 *kinnen*, *kinnesse*; Grimbergen 1289 juli 10 *kinnesse*, 1296 jan. 10 *kinnen*; Brussel 1277 juni 10 *kinlec*; Tervuren 1294 jan. 31 *kinnesse*; Leefdaal 1298 feb. 16 *bekinden*; Erps 1299 juli 26 *bekint*, *bekinnesse*. Doch te Mechelen steeds *kennen*: 1293 maart 10 *kenne*, 1298 april 13 *bekennen*, 1298 okt. 8 *kennisse*, enz., hoewel 1291 mei *rinten*. Ook ten westen van de Denderstreek *e*: Velzeke 1267 juli 12 *bekent*, Zottegem 1299 april 26 *kenlech*.

In West-Vlaanderen daarentegen doet zich bij sommige woorden precies het tegenovergestelde verschijnsel voor, bv. Brugge *blent*.

Rijmparen als *verblinde: gehinde* 1592, *verslinden: geninden* 4038 zullen dan ook in het Westvlaamse origineel een *e* gehad hebben.

Buiten het rijm staan bij L.v.V.: *berichten* 762 2401 2426 3735, *berechten* 1017 3716, *verrechte* 463. In het rijm: *berichten: gevechten* 627, *berechten: vechten* 726, *scechten: verrechten* 1138. De *e* is Westvlaams, de *i* Brabants.

Het woord *schip* wordt geschreven *scip* 3387, *scep* 2395 3368 3456, telkens buiten het rijm. De Limburgs-Brabantse vorm *schep* komt zelfs zover westelijk als Brussel voor¹⁾.

L.v.V. schrijft buiten het rijm *sider* 1183 2072 2455, in het rijm *seder: weder* 4622. *Sider* is oostelijk, *seder* westelijk.

L.v.V. schrijft steeds *riddere*. Deze vorm is algemeen, behalve in een deel van West-Vlaanderen (Brugge *ruddere*, Veurne *reddere*).

Buiten het rijm schrijft L.v.V. *getrouwelijke* 866, *hastelike* 1186, *hoveschelike* 534, *qualike* 341, *sekerlike* 3866, doch met *weke* rijmt *sekerleke* 3853.

Dit suffix is in het grootste deel van Vlaanderen (Veurne, Brugge, Gent, enz.) *like*; hoewel te Brugge *like* zeer overwegend is, schrijven sommige Brugse scribenten nochtans *leke*. Te Oudenaarde, Aalst en Geraardsbergen komen *like* en *leke* naast elkaar voor. In de provincie Brabant overheerst *leke*, naast zeldzamer *like*. Te Mechelen is *like* gewoon, naast *leke*.

Overall schrijft L.v.V. *op*. Dit voorzetsel luidt in het grootste deel van Vlaanderen, voornamelijk in het noorden (Brugge, Gent, enz.) *up*. Te Veurne, Aalst, Mechelen wordt zowel *op* als *up* geschreven. Te Oudenaarde, Geraardsbergen en in de provincie Brabant (Grimbergen, Erps, enz.) *op*.

Buiten het rijm staat *vol*, bv. 3729, doch *dul* 539. In het rijm *vul: dul* 3199 3200. Het eerste woord luidt in haast geheel Vlaanderen (Veurne, Brugge, Gent, Oudenaarde, Velzeke, enz.) *vul*. Te Mechelen 1270 sept. 29 *vol*, 1292 dec. 23 *vul*. Te Geraardsbergen 1293 nov. *vol*. In de provincie Brabant *vol*, bv. Brussel 1277 juni 11.

Evolutie *or* > *ar* vertoont *margen* 404 410 3257.

Het werkwoord *zullen* verschijnt bij L.v.V. als *selen*: 405 762 827 842 845 1093 1392 enz. Na *gi* evenwel staat haast altijd *sult*: 807 836 839 879 1046 1856 1882 2150 enz., uitzonderlijk *selt* 110 1876 3439 of *selet* 1396. Zo nog *suldi* 2916 4708 naast *seldi* 3596 4520.

1) H. Vangassen, *Bouwstoffen ... hertogdom Brabant*, Brussel 1954, p. 162.

Vlaanderen ten noorden van de Schelde (Brugge, Gent, enz.) kent praktisch uitsluitend *sullen*. Oudenaarde, Aalst, Dendermonde en Mechelen *sullen* naast *selen*. Velzeke, Geraardsbergen, Ninove en de provincie Brabant (Grimbergen, Brussel, Erps, enz.) *selen*, behalve het oosten (Leuven enz.) dat naast *selen* ook *solen* kent.

De vormen *sulc* (178 525 596 1008 1055 1569 1826 2208 2269 2321 2485 enz.) en *selc* 252 513 1364 2074 2206 2271 2481 enz.) lopen bij L.v.V. volkomen door elkaar.

Veruit het grootste deel van Vlaanderen (Brugge, Gent, Oudenaarde enz.) heeft *sulc*. Zo nog Zottegem 1299 april 26, Dendermonde 1291 jan. 15. Mechelen *selc* (1292 juni 3 enz.) naast *sulc* (1290 okt. 19 enz.). Desgelijks Leuven in de 14e eeuw blijkt Vangassens Bouwstoffen. Erps 1294 april 13 enz. *sulc*. Geraardsbergen (1290 juni 29 enz.) en het grootste deel van de provincie Brabant (Brussel 1277 juni 11, Tervuren 1294 jan. 31, Leefdaal 1298 feb. 16 enz.) *selc*. Lubbeek 1291 juni 24 *solech*.

L.v.V. heeft eenmaal *luttel* 182, doch daarnaast steeds *lettel*: 117 165 402 571 1216 1321 1448 1599 1803 2216 enz.

De vorm *lettel* hoort thuis in Vlaanderen (te Veurne echter daarnaast ook *luttel*), te Mechelen (1287 juli 31 enz.) en in de provincie Brabant (bv. Grimbergen 1291 nov. 30 enz., Tervuren 1294 jan. 31, Kortenberg 1267 maart) behalve het oosten (Erps 1294 april 13 enz., Lubbeek 1291 juni 24, ook Leuven in de 14e eeuw) dat *luttel* heeft.

L.v.V. heeft *evel* 225 759 1011. Dit is Vlaams en Brabants.

Een ontronde vorm is eveneens *stic* 269, datief plur. *sticken* 2183. Deze vorm *stic* is kenmerkend voor haast geheel Vlaanderen (Brugge, Gent, enz.) en komt zelfs zover oostwaarts als Willebroek (1296 jan. 29) voor. Doch naast gewoon *stic* komt te Oudenaarde sporadisch ook *stuc* voor. Te Antwerpen eerst *sticken* (plur.), bv. 1300 jan. 10, blijkt de Bouwstoffen van Vangassen sedert het begin van de 14e eeuw afgelost door *stucke*. Te Aalst lopen *sticke* (1291 feb. 17) en *stuc* (1296 aug. 21), te Geraardsbergen *sticke* (1291 sept.) en *stucke* (1291 nov. enz.), desgelijks te Mechelen *sticke* (1282 april 23 enz.) en *stucke* (1287 juli 31 enz.) door elkaar. In de provincie Brabant uitsluitend *stucke*, bv. Asse 1299 maart 22, Grimbergen 1291 juni 3, Brussel 1277 juni 10, Erps 1294 jan. 26-feb. 1. Men zou dus ook bij L.v.V. veeleer *stucke* verwachten; werd hij, bij het overnemen van het Vlaamse *stic*, beïnvloed door de Mechelse vorm met *i*, die wellicht nog een heel eind in de richting van Veltem reikte?

Niet ontrond is *brucge* 1257. Zoals Brabant, heeft ook haast geheel

Vlaanderen, o.m. Brugge, in de 13e eeuw *brucghe*. Gent, waar tot het begin van de 14e eeuw de oudere Vlaamse vorm *brigghe* overheerst, vormt een eiland.

L.v.V. schrijft steeds *duvel*: 481 1063 2420 enz. Dit is oostelijk. Vlaanderen (bv. Gent) heeft *dievel*.

Eveneens overall *donct mi*: 292 359 587 enz. De vorm *donken*, *dunken* is Brabants. Ten minste een groot deel van Vlaanderen (o.m. Brugge, Gent, Oudenaarde) heeft *dinken*.

Het bevreemdt wel enigszins dat L.v.V. het uit Latijn - *rius* ontstane suffix *-are* ook buiten het rijm met *a* schrijft: *clusenare* 1107 2452 2690 3109 enz. In rijmpositie: *clusenare*: *niemare* 2324, -: *oppenbare* 3547, -: *vare* 1130 2645, -: *ware* 962; *mordenare*: *geware* 4106. Dit suffix verschijnt als *-are* in westelijk en noordelijk Vlaanderen, doch als *-ere* te Gent, in het Land van Aalst en in Brabant.

L.v.V. schrijft, buiten het rijm, *gaet* 3891 enz. en *staet* 3920 enz. Aldus ook in haast geheel Vlaanderen (Brugge enz.). In de Denderstreek en te Mechelen staan vormen met *ae* en *ee* naast elkaar: Geraardsbergen 1295 sept. *gaet*, 1283 juni 21 *steet*, 1294 feb. 16 *stat*; Aalst 1300 juni 20 *gaet*, 1282 april 26 *staet*, 1289 jan. 30 *steet*; Mechelen 1291 mei 3 *gaet*, 1292 nov. 13 *gheet*. In de provincie Brabant: Asse 1299 maart 22 *ghiet*, 1299 juli *ghiet*, *stiet*; Grimbergen 1295 maart *gheet*, 1298 jan. 20 *steet*; Erps 1294 april 13 *geet*; Leefdaal 1299 feb. 15 *gheet*, enz. doch Meldert 1287 april 27 (kopie Tienen 1290 jan. 14) *ghaet*. L.v.V. heeft dus de grafie uit zijn model behouden omdat ze ook in zijn eigen streek, bv. te Mechelen, een van de twee gangbare schrijfwijzen was.

L.v.V. schrijft steeds *ware*, conjunctief van *wesen*: 4155 enz. Deze vorm is algemeen in Vlaanderen en Brabant.

Andere woorden met vóór umlautfactor zijn: buiten het rijm: *drossate* 2056 2077; *ondadech* 922 1400 1984, *ondadege* 1610 2666, *ondage* 4090 naast *ondedege* 4058, *ondegen* 234; *vervarden* 2414; in rijmpositie: *drossate*: *ongemate* 2049; *geberen*: *gederen* 4028; *vervaert*: *part* 3453, *vervard* resp. *vervart*: *ward* 546 3373 3458, naast *ververen*: *speren* 3998. In Vlaanderen schrijft men hiervoor steeds *a*. In westelijk Brabant lopen *a* en *e* door elkaar, soms in hetzelfde stuk, bv. Grimbergen 1290 sept. 8 *greeve*, *ghestadech*, *ghestedecheit*, 1296 nov. 13 *ghestedech*, 1298 dec. 24 *greve*, *grave*, *ghestadech*. Verder oostwaarts gewoonlijk *e*.

De klank die uit Germ. ontstaan is, wordt door L.v.V. steeds *o* of *oe* gespeld, bv. *boeke* 4, *bokke* 6. Dit is in overeenstemming met het

gebruik in Vlaanderen; *ou* komt immers eerst op het einde van de 13e eeuw in het zuidwesten op als gewone spelling vóór labiaal of gutturaal, en in de rest van Vlaanderen (Brugge, Gent, enz.) pas in de loop van de 14e eeuw. In Brabant was naast *o* of *oe* ook *u* of *ue* zeer gebruikelijk. L.v.V. heeft dus de spelling *o*, *oe* uit zijn model overgenomen, daar ze ook in Brabant een van de gangbare spellingen was.

De uit Germ. *ai* ontstane klank vertoont een geografische gradatie *e-ei*: hoe verder oostwaarts hoe meer *ei*, hoe verder westwaarts hoe meer exclusief *e* geschreven wordt. Bij L.v.V. treft men buiten het rijm aan: *arbeit* 3821; *beide* ‘twee’ 12 enz. (zeer talrijk); *ontbeiden* 2823; *breet* 4188; *deel* 2403; *gevreiscen* 682 2005; *heilden* 2800; *heilege* 3330 3842; *hemelijc* 385 3991; *heten* 1858; *cleine* 38 1073 3177 3829; *leet* 1724 2822 4160, datief *lede* 60; *leiden* 1859 1881 2286 4457, *geleiden* 3315, *geleide* 1672 1677 1822 1829, *leitsman* 4248; *gemeinlike* 312 4530; *meester* 2796 3870; *bereit* 2638, *gereet* 3426 4585, *gereiden* 357 1362 3188 3267 3422 4143 4374 4569 4596 4601, *gereide* 2087 3031; *reichte* 3187; *rene* 265; *sceden* 1205 1476 2313 3392, *gesceden* 2346, *wegescede* 2466 3974, *sceide* 2215; *spreiden* 3180; *teken* 3471 4481, *getekent* 3483; *vleesch* 2814; *in vresen* 3831 4476, *vreeselike* 4431.

In rijmpositie komen voor: *arbeide*: *gereide* 2828; *bede* ‘twee’: *scede* 2064, -: *wegescede* 1003 3347, *beden*: *geleden* 1167, -: *sceden* 816 1092 1164, -: *versceden* 547, -: *wegesceden* 955 3017, *beide*: *heide* 411, -: *leide* ‘leed’ 2845 4101, -: *geleide* 4244, -: *gereide* 2070 2168 2198, -: *sceide* 495, -: *seide* 490 3543 3884, *beiden*: *leiden* 3303, -: *sceiden* 735 3349, -: *gesceiden* 527; *beide* ‘getalm’: *gereide* 65, -: *seide* 4112, *beiden*: *bereiden* 4095, *ontbeiden*: *leiden* 3410; *eescht*: *vreescht* 637, *geheest*: *gevreest* 1955, *geheist*: *gevreist* 3015, *vreescht*: *eescht* 638, *gevreest*: *geheest* 1956, *gevreist*: *geheist* 3016; *gene*: *clene* 1257 3037, -: *rene* 2702; *heide*: *beide* 412; *beheet*: *gereet* 3359; *cleden*: *gereden* 3256, *gecleet*: *bereet* 2274, *ontcleet*: *beretd* 2482; *clene*: *gene* 1258 3038, -: *rene* 1923; *leide* (datief van *leet*): *beide* 2846 4102; *leden*: *sceden* 1421, *leiden*: *beiden* 3304, *leiden*: *ontbeiden* 3409, *leiden*: *wegesceiden* 2301, *geleden*: *beden* 1168, *geleide*: *beide* 4243, *geleide*: *seide* 1842, *geleide*: *sceide* 2161, *verleden*: *sceden* 2421; *lene*: *gemene* 709; *gemene*: *lene* 710, -: *die gene* 4490; *bereet*: *gecleet* 2273, *beretd*: *ontcleet* 2481, *bereiden*: *beiden* 4096, *gereet*: *beheet* 3360, *gereit*: *ontseit* 1669, *gereden*: *cleden* 3255, *gereiden*: *sceiden* 3155, *gereide*: *beide* 66 2069 2167 2197, *gereide*: *arbeide* 2827; *rene*: *gene* 2701, -: *clene* 1924; *sceden*: *beden* 815 1091 1163, -: *leden* 1422, -: *verleden* 2422,

sceiden: beiden 736 3350, -: *gereiden* 3156, *gesceiden: beiden* 528, *versceden: beden* 548, *wegescede: bede* 1004 3348, *wegesceden: beden* 956 3018, *wegesceide: seide* 2339, *wegesceiden: leiden* 2302, *scede: bede* 2063, *sceide: beide* 496, -: *geleide* 2162.

Het proclitische lidwoord onzijdig enkelvoud neemt bij L.v.V. vóór vocaal of stemhebbende consonant de vorm *d* aan: *dander* 1221 1477, *deen* 1477, *dongeval* 218, *dordeel* 4231, *dors* 1375 2200, *dbeste* 1945 2040, *dbloet* 1515, *dlant* 954 3556, *dleven* 1340 1663 1958, *dlicht* 3849, *dlijf* 88 953 4271, *dnet* 1568, *dwater* 2406, *dwonder* 1079, *dwout* 3754. De grens tussen *t* in het westen en *d* in het oosten wordt ongeveer gevormd door Leie, Schelde en Striene; te Gent komen beide voor.

Buiten het rijm staat bij L.v.V. het Brabantse *tonen* 543, *getonen* 716, doch in rijmpositie het Vlaamse *togen: ogen* 750 1814, *togede: pogede* 3673, *betogen: ogen* 1774 3711.

Buiten het rijm staat steeds *ic ben: 226 243 374 380* enz. en *hen* (persoonlijk voornaamwoord datief meervoud): *27 374 527 748* enz. In rijmpositie *ben: hen* 3584 doch *bem: hem* 1118 3638. De vorm *bem* is Vlaams (bv. nog Geraardsbergen 1293 nov.), *ben* Brabants (bv. Mechelen 1296 mei 10). Desgelijks *hem* Vlaams (bv. Geraardsbergen 1294 okt.), *hen* Brabants (bv. Asse 1299 maart 22, Grimbergen 1296 jan. 10, Brussel 1277 juni 11). Te Mechelen komt naast gewoon *hen* (1283 juni 5 enz.) ook wel *hem* voor (1293 aug. 30).

Als persoonlijk voornaamwoord vrouwelijk enkelvoud gebruikt L.v.V. steeds *si: 653* enz. Dit is Brabants, bv. Grimbergen 1290 sept. 8 *sie*. In Vlaanderen *soe*, bv. nog Geraardsbergen 1283 juni 21, Aalst 1296 aug. 21, Dendermonde (*zoe*) 1291 jan. 15. Te Mechelen meestal *si* (1291 feb. 18 ens.), doch ook *soe* (1287 april 6, 1295 april 7).

De derde persoon enkelvoud van *willen* is bij L.v.V. *hi wilt* 28 825 1044 1427 3158, *hi welt* 334. In Brabant staat inderdaad naast *hi wille* (bv. Grimbergen 1290 sept. 8; zo steeds in Vlaanderen) ook *hi wilt* (bv. Grimbergen 1290 juni 24).

Buiten het rijm staat *hilt* 'hield' 31 465 1548 1946 2096 2560, doch in rijmpositie *helt: gewelt* 1940, *behelt: felt* 3339.

De vorm *helt* komt, naast *hilt*, voor in West-Vlaanderen, bv. Damme 1297 feb. 2; *hilt* is algemeen.

Desgelijks buiten het rijm *viel* 1368 1567 doch in rijmpositie *vel: wel* 605, *gevel: wel* 218.

Naast gewoon *hoe* wendt L.v.V. soms *wi* 667, *wie* 961 1249 2710 3337 aan, bv. 3337 *wie dipelike ende hoe sere*. Het uit Limburg op-

dringende *wie* wordt ook in andere Brabantse literaire werken soms aangetroffen.
Aandacht verdienen nog de rijmparen *cande: lande* 3114 en *gesant: lant* 2890.

2. Het fragment

De taal van het fragment is een mengelmoes van Westvlaams en Zuidoostvlaams.
De geografische verbreiding van de meeste verschijnselen werd boven reeds nagegaan.

Westvlaams *of 'af'*: 2024 2084 2088.

Vlaams ten noordwesten van de Schelde *brocht: gewrocht* 2077-78, *gedochte: mochte* 2006.

Vlaams en westelijk Brabants *paert: bewaert* 2079.

Westvlaams *darengarden* 2070 naast Oostvlaams en Brabants *suert* 2097 2163 buiten het rijm, in het rijm *suert: wert* 2061, *wert: dert* 2111.

Noordelijk en westelijk Westvlaams *gonen graet* 2093.

woch 2108 naast *wech* 2148, telkens buiten het rijm. De vorm met *o* komt, naast *e*, voor in zuidelijk Vlaanderen, van Calais tot Geraardsbergen en reikt sporadisch noordwaarts tot Gent.

Zachtlange *e* in open lettergreep wordt, buiten het rijm, met *ei* geschreven in *weider* 2019 2034 2063 doch met *e* in *brekene* 2029, *dede* 2083 2085, *dese* 2106, *geve* 2018 2053, *geven* 2083, *seker* 2124, *spreke* 2033, *weder* 2165; in rijmpositie staan *mede: lede* 2023-24 en *ombeden: gereden* 2107-08. De spelling *ei* is typisch westelijk Westvlaams doch komt ook bij een minderheid van Brugse scribenten, doorlopend of sporadisch, voor.

Buiten het rijm *ongescent* 2017, *pensde* 2094; rijm *bekinne: binnen* 2013.

Oostvlaams en Brabants *ridder* 2025 2060 2139.

Vlaams *sulke* 2074, *sulc* 2094.

Zuidelijk Vlaams en Brabants *op* 2010 2029 2055 enz.

Vlaams *dinct* 2026 2035.

Vlaams *drussate: utermate* 2049.

Buiten het rijm *leet* 2112 2152, *geleiden* 2149, *gereide* 2087. In rijmpositie *bede: scede* 2063-64, *bede: gereide* 2167-68, *beide: ge[reide]* 2069-70, *geleide: sceide* 2161-62.

Onzijdig lidwoord *dbeste* 2040 (Zuidoostvlaams en Brabants).

Datief meervoud *hem* 2026 2038 2042 buiten het rijm: Vlaams.

Buiten het rijm *hilt* 2096.

jof 2029 naast *of* 2025 en *ofte* 2032. De vorm *jof* is kenmerkend voor West-Vlaanderen en Holland (hoewel ook *of* daar voorkomt) en komt ook in de oudste Gentse teksten voor.

ju sone 2130, *j[u]* 2135 naast *v mesval* 2116 en *v* 2142 2146 2147 2149 2152 2153. De vorm *ju* is kustwestvlaams (o.m. Brugs) en Hollands.

III. Het Haagse handschrift

1. Beschrijving van het handschrift

Een uitvoerige beschrijving van de Haagse Lancelotkompilatie (Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage, hs. 129 A 10) werd reeds gepubliceerd door prof. M. Draak¹⁾. Alleen op enkele details moge hier nog even de aandacht gevestigd worden.

Hoewel van dezelfde hand als het grootste gedeelte van de Lancelotkompilatie, terwijl ook het formaat van de bladen en de schikking in drie kolommen van 61 regels dezelfde zijn, is het Moriaengedeelte niettemin als zelfstandig handschrift ontstaan; het werd bijgevolg eerst achteraf in de Lancelotkompilatie ingeschakeld. Een eerste aanwijzing is de structuur van zijn katernen, die samen een eenheid vormen. Opvallender is dat het Moriaen-gedeelte van de voorafgaande en volgende katernen verschilt door de minderwaardige kwaliteit van het perkament (dat tot het dunste en meest broze van de gehele codex behoort), door de lichtelijk afwijkende inktkleur en schriftductus, en door de geheel eigen nuance van het rood en blauw van de sierletters en paragraaftekens, verschillend van het uniforme rood en blauw van de gehele rest van de codex.

Reeds vóór het beschreven werd, vertoonde het perkament talrijke kleine gaatjes. Een groter gat, reikend van vers 1270 tot 1277, werd vóór het beschrijven met een ander stuk perkament beplakt. Ook een aantal scheuren werden vooraf dichtgenaaid. Hier en daar is het perkament afgeschilferd, soms vóór, soms nadat het beschreven werd.

Elk hoofdstuk vangt aan met een sierletter van 4, 5 of 6 regels hoog. Deze sierletter is rood met blauw penwerk in de verzen 409, 2355 en 3971, blauw met rood penwerk in de verzen 1, 1213, 3345 en 4555.

De hoofdstuktitels, omljnd en van dezelfde hand en inkt als de overige tekst, staan tegen de onderrand van het blad, met uitzondering van de eerste (op f° 117 r°), die tegen de bovenrand staat. Ze zijn meestal door besnoeiing verminkt.

Een rood paragraafteken staat vóór de verzen 91, 201, 337, 593, 763, 1323, 1483, 2037, 2431, 3097 en 4413, een blauw vóór de verzen 261, 847, 1603, 2153 en 3157. Op de plaats waar deze paragraaf-

1) M. Draak, *De Middelnederlandse vertalingen van de proza-Lancelot*, Amsterdam 1954.

tekens moesten komen, heeft de scribe met de inkt van de tekst telkens twee puntjes naast elkaar gezet. Vóór vers 4463 heeft men vergeten op deze puntjes het paragraafteken aan te brengen.

Na vers 1617 en vóór vers 2659 heeft de scribe met de inkt van de tekst in de rand *Nota* geschreven.

Een andere gelijktijdige hand heeft na vers 2580 met bleker inkt het woord *scrijft* neergepend.

Met donkerder inkt dan de tekst is vóór de verzen 2790, 2998 en 3448 in de rand een klein horizontaal streepje, vóór vers 179 een haakje en na de verzen 135, 595 en 1274 een punt aangebracht.

2. Wijze van uitgeven

De uitgave is diplomatisch.

Alleen de twee vormen van de *s* en de *r* zijn in de druk niet onderscheiden. *U*, *v*, *i*, *j* zijn met dezelfde letters als in het handschrift weergegeven. Ook de (spaarzame) interpunctie volgt die van het handschrift. Alle afkortingen zijn in kursief opgelost; een korte verantwoording, vooral van de betwistbare gevallen volgt hieronder.

1. Streep boven de letter.

- boven de *n* voor *de* in *ende*
- boven de klinkers voor de *n*, bv. in *man* (*m*), soms voor de *m* in *hem* (*h*), voluit in bv. vs. 82.
- boven de *m* voor *en*, bv. in *comen* (*com*), *vernomen*, eenmaal *niemen* (*niemen*, vs. 2428), hoewel het hs. verder overal voluit *nieman* heeft.
- gekombineerd met een punt, zie bij 5.2.

2. Streep door de stok van de p.

Dit afkortingsteken werd altijd opgelost met *er/ar* en komt maar in drie gevallen voor:

percheual (bv. in vs. 5), voluit in vs. 3663;

partie (in vs. 4710);

pert 'paard'. Voor pt koos ik de (Brabantse) oplossing met *er*, hoewel dit woord in rijmpositie(858, 3014) voluit als *part* geschreven wordt. Er komt in vs. 2639 een datief *peerde* voor. Het meervoud luidt, als het woord voluit geschreven is, eenmaal *paerde* (vs. 3309), en verder *perde* (bv. vs. 992) of *peerde* (vs. 4636, 2619).

3. Boven de regel geschreven (superskripte) vokalen.

- *i* = *ri* (*pelegrime*, bv. vs. 2710)
- *o* = *ro* (*grote*, bv. 2003, *vroet* vs. 131, dikwijls in *vrowe*. Het hs. heeft eenmaal *vrouwen* voluit, nl. in vs. 3323)
- *a* = *ra* (*sprac*, bv. vs. 3692, *brachte*, bv. 3589)
- *a* na *q* = *ua* (*quam*, *qualijc* vs. 1844)
- *e* = *re* (*sprect*, bv. vs. 4312)
- *u* = *ur* (*arturs* in vs. 1393)

4. De 9,

altijd als teken voor *us*, in *dus* (bv. in vs. 4101, 2849).

5. De punt.

5.1. *Gekombineerd met de apostrofe* komt hij bij eigennamen voor: *wal'* = Walewein; *perch'* of *pch'* = Percheual (voluit in 3663), de nominatief *Percheuale* voluit in 3058, verbogen *Percheuale* (rijmt op *dale* in vss. 413/14); *lanc'* = Lanceloet (voluit in vs. 316, 3001, 3009, 4597), verbogen *Lancelote* (voluit bv. in vs. 4295); *gal'* = Galaet (voluit in vs. 11). Buiten de eigennamen komt de punt, gekombineerd met de apostrofe alleen nog voor in het geval *con g'* = coninginne (voluit, d.w.z. als *con ginne* in vs. 3942).

5.2. *Gekombineerd met de horizontale streep boven de klinker*, alleen in *co.* = coninc (voluit bv. in vs. 261).

6. De apostrofe,

meestal voor *er*, maar ook vaak voor *ar*, *aer* en *or*.

6.1. Als *er* in *gerne* (voluit in vs. 339); *gewert* ww in tt (voluit vs. 1415); *her* (voluit in 391, 449, 4218, het mv. in 321); *herte* (voluit in vs. 60); *ridder* (voluit in vs. 1193, 1343, 2683); *sperre* (voluit in vs. 1066); *swerd* zn (rijmt op *begeert* in 931 en 2229, op *eerden* in 508 en op *werd* in vs. 1512. Ook waar *sw'd* rijmde op *waerd*, in vs. 1704, heb ik gekozen voor *er*, omdat onzuivere rijmen wel meer in het hs. voorkomen, in het bijzonder bij de combinatie klinker + *r*, bv. in vss. 4175/76: *speren/waren*); *tramer* (voluit als *trameer* in 2680); *vader* (*vaderloes* in vs. 715); *hem verwerd* (rijmt op *swerd* in vss. 2781/82.); *werd* zn (voluit in vs. 1914); *werd* bw 'waardehebbend' (rijmt op *swerd* in vss. 2061/62 en 2215/16); *wert* ww in tt (voluit in vs. 3441).

6.2. Als *ar* in *daregarde* (voluit in vs. 2070); *harde* bw 'zeer' (voluit in vs. 149, 270, 1222, 1235); *harre* vnw. (voluit 4421); *margen* (voluit in vs. 410, 3236, 4160);

swar voluit in vs. 721); *sward* bnbw (voluit in vs. 489); *ward* bw 'richting' (voluit in vs. 2969, rijmt op *veruard*)

in vss. 545/46 en op *scard* in vss. 2065/66); *ward* ww in vt (voluit in 1889 en 2072); *warf* als het rijmt op *starf* in vss. 3433/34, anders *werf* (brabants); *varde* (2594), voluit vart in vs. 2450).

6.3. Als *aer* in *daer* (voluit bv. in vs. 123); *haer* vnw (voluit in vs. 1250, 1305); *maer* (voluit bv. in vs. 563, 2749); *swaer* (voluit in vs. 2791); *waer* bnbw 'waarheid' (voluit in vs. 2759); *waer* vragend of betr. bw (voluit bv. in vs. 39, 332); *waerd* ww in aanv. wijs (voluit in vs. 2704, *waerdi* in vs. 270).

6.4. Als *or* in *vorworden* (3642, voluit in vs. 2306); antwerde kan men ook als *antworde* lezen.

Te veel naar rechts staat de apostrofe in vs. 1333, 1339 en 2857.

7.

3 voor *et* in *met* (bv. vs. 1906).

3. Tekst*Van enen ridd[er]e die[n] percheual. gewont hadde en[de] tarturs houesinde^{a+}**

+117 r a

- Ons^b maect cont die auenture
 Van enen riddere nv *ter* vre
 Die moriaen was geheten
 Som die boeke doen ons weten
 5 Dat hi *percheuals* sone was
 Ende som boke segen oec das
 Dat hi was acglauaels soene
Percheuals. broder was die goene
 Ende so was hi^c *percheuals*. broder kint
 10 Want men wel ter waerheit vint¹⁰
 Dat *percheual*. ende mede galaet¹¹
 Beide bleuen dat wel verstaet
 Maget doet biden grale^{12/13}
 Om dit seggic van *percheuale*
 15 Dat sijn sone nine mach wesen¹⁵
 Maer ic hebbe in boken gelesen
 Dat moriaen was sijns broder sone
 Ende an ene morinne was die gone
 Gewonnen. ende oec ten seluen tide
 20 Dat acglauael sochte wide ende side²⁰
 Lancelote. die verloren was
 Alsmen hier te voren las

* ^ade hoofdstuktitel bovenaan het blad, besnoeid, waardoor enkele afkortingstekens verloren zijn. - ^bblauwe sierletter o zes regels hoog. - ^chi achter de regel, met verwijzingsteken hierheen.

10 *ter waerheit*: in waarachtigheid, tegenovergestelde van *logene*.

11 *mede*: ook, bovendien.

12/13 *bleuen maget doet*: als 'maagd' stierven.

15 *dat*: dat het.

20 *wide ende side*: overall.

- *
 Ic wane die gene di *lancelote*. maecte
 Dat hem in sijn *dichten* vaecte²⁴
 25 Dat hi *vergat ende* achter liet²⁵
 Van moriane dat scone bediet²⁶
 Mi wondert wies si hen onderwinden
 Die *dichten wilt ende* rimen vinden
 Sine volbrachten *daer af* die tale^{27/29}
 30 Die *coninc*. artur sat tenen male
 In *bertangen ende* hilt hof^{30/31}
 Om te merre sinen lof
 Ende *daer* die hoge liede saten
 Ouer die *tafle ende* aten³⁴
 35 *Quam* een riddere in gereden
 Het was in arturs tiden *seden*
 Datmen gene porte sloet^a
 Noch *weder* cleine no groet³⁸
 Waer so die *coninc*. hilt hof³⁹
 40 Wie so wilde ginc in *ende* of⁴⁰
 Dus *quam* die riddere in *geuaren*
Daer die hoge liede waren
 Al woude hi *beetten* hine mochte⁴³
 Hi was gewont so *onsochte*⁴⁴
 45 Het stont den riddere *harde* onsiene⁴⁵
 Hi hadde wonden *meer dan* tiene
 Vander *minstere* en soude wesen⁴⁷

- *
^aop sloet volgt de aanzet van een h.
 24 *hem vaecte*: hij werd slaperig.
 25 *achter liet*: achterwege liet.
 26 *bediet*: verhaal.
 27/29 ik vraag me af waarom ze zich met dichten inlaten, als ze hun werk toch niet willen voltooien.
 30/31 *sat ende hilt hof*: zat hofdag te houden; vgl. dezelfde constructie in 34/35 *saten ende aten*:
 zaten te eten.
 34 *ouer die tafle*: aan tafel.
 38 *noch weder ... no*: noch ... noch.
 39 *waer so*: overal waar, waar ook.
 40 *wie so*: wie ook.
 43 *beetten*: van zijn paard stappen.
 44 *onsochte*: ernstig.
 45 *harde*: in hoge mate; *stont onsiene*: verkeerde in ellendige toestand.
 47 *minstere*: kleinste.

- *
 Te rechte en geen *man* genesen
 Dus *quam* die riddere beraden⁴⁹
 50 Sine wapine *ende* sine gewaden
 Ende sijn ors scone *ende* groet
 Dat was al beuerwet roet⁵²
 Algader met sijns selfs blode
 Den riddere was wee te mode⁵⁴
 55 Ende hi was gewont onsochte
 Nochtan groetti so hi best mochte
 Alle die heren vander zalen
 Maer heme gebrac *der* talen⁵⁸
 Dat dede *hem* die swar[e]^a smerte
 60 Vanden lede van sir[e]^a herte
 Ende min *her* walewein. die dede
 Dicke menege houeschede⁺
 Want hijs al sijn leuen plach⁶³
 Tirst dat hi den ridder sach⁶⁴
 65 Spranc hi op al sonder beide⁶⁵
 Ende hiuene vten gereide⁶⁶
 Ende setten vanden orsse op deerd[e]^b
 Den riddere dien so vele deerde
 Hine mochte sitten no gaen
 70 Noch op sine vote gestaen⁷⁰
 Doe dedene walewein. dragen⁷¹
 Daerne die hoge liede sagen
 An dene side vander zale
 Om te *verhorne* die tale⁷⁴

+117 r° b

* ^ae verloren door gaatje. - ^bdeerd grotendeels, eind- e geheel uitgekrabd.

49 *dus beraden*: alzo gesteld, alzo toegetakeld.

52 *beuerwet*: gekleurd.

54 *wee te mode*: neerslachtig gestemd.

58 maar hij kon geen woord uiten.

63 *want*: immers

64 *tirst dat*: meteen toen.

65 *sonder beide*: dadelijk.

66 *gereide*: zadel.

70 *gestaen*: blijven staan.

71 *dedene*: liet hem.

74 *verhorne*: luisteren naar.

- 75 Op ene coetse harde sochte⁷⁵
 Doe hi *met pinen spreken* mochte⁷⁶
 Hiet hi *datmen hem dade uut*⁷⁷
 Al dat hi hadde toter huut
 Ende *datmenne warme decke*⁷⁹
- 80 Ende bereide ende berecke⁸⁰
 Ende gaue hem *soppen in wijn clær*⁸¹
 Her *walewein. soude hem daer naer*
 Begaden als *men pleget wonden*⁸³
 Men hadde niet te dien stonden
- 85 Artsatere *vonden also goet*⁸⁵
 Alse *verre als god de sonne scinen doet*
 Van dat hi *hem wilde onderwinden*⁸⁷
 Ende *daer hi dlijf an conste vinden*⁸⁸
 Dat en mochte niet *bederuen*⁸⁹
- 90 Noch van *genen wonden steruen*
 § Doe seide di *riddere dire lach*
 Wacharme *ende ic en mach*
 Noch *weder eten no drinken*
 Di *herte begint mi ontsinken*⁹⁴
- 95 Di ogen *beginnen mi vergaen*⁹⁵
 Ic vruchte ic sal *steruen saen*⁹⁶
 Maer haddic *gemogen leuen*
 Ende mi god hadde *gegeuen*
 Soe dat sijt alle *hadden geweten*
- 100 Die bi mi *nv sijn geseten*
 Ic hadde *gerne mine gedochte*

75 *coetse*: rustbank.

76 *met pinen*: met moeite.

77 *hiet*: beval.

79 *datmenne*: dat men hem.

80 *bereide ende berecke*: verzorgde en van het nodige voorzag.

81 *soppen in wijn clær*: brood gedoopt in zuivere wijn.

83 *begaden*: behandelen.

85 *artsatere*: geneesheer.

87 *hem onderwinden*: op zich nemen.

88 *dlijf*: leven.

89 *bederuen*: omkomen.

94 mijn levensgeesten doven uit, ik bezwijk.

95 *vergaen*: verduisteren.

96 *vruchte*: vrees; *saen*: spoedig.

- Geseit den *coninc*. daer icken om sochte
 Al vt ende vt van inde torde¹⁰³
 Dat ic nine loge van enen worde
 105 Alsict best conde genomen¹⁰⁵
 Noet sake dede mi hier comen
 Doe seide walewein. die gode
 Her riddere nv sijt al sonder hoede¹⁰⁸
 Vander doet op desen tijt
 110 Ic hope gi hebben selt respijt¹¹⁰
 Want ic sal v hulpen sciene¹¹¹
 Doe trac hi vt sire aluwire¹¹²
 Een cruet dat was also goet
 Dattet stelpte mans bloet
 115 Ende verlichte al ongesonde¹¹⁵
 Hi staecs den riddere inden monde
 Ende deets hem eten allettelkijn
 Doe verlichte therte sijn
 Ende begonste drinken ende eten
 120 Ende sijns leets vele vergeten
 Tirst dattie dinst was gedaen
 Quam die *coninc*. artur genaen
 Toten riddere daer hi lach⁺
 Ende seide god geue v goden dach
 125 Liue her riddere maect mi cont
 Wie heeft v dus sere gewont
 Ende quaemt bi vwen scouden
 Ende bleeft den riddere onuergouden¹²⁸
 Die v dede dit sware verdriet
 130 Doe hi achters van v sciet¹³⁰
 Die riddere seide ic maecs v vroet
 Toten *coninc*. die vor hem stoet

+117 r° c

- 103 *al ut ende ut*: overal; *van inde torde*: van het ene eindpunt naar het andere.
 105 *genomen*: opnoemen, uitspreken.
 108 *hoede*: vrees.
 110 *respijt*: middel om (aan de dood) te ontsnappen.
 111 *sciene*: spoedig.
 112 *aluwire*: tas of buidel die ann de gordel gedragen werd.
 115 *ongesonde*: verwondingen.
 128 *bleeft*: bleef het.
 130 *achters*: laatst.

- Ic hebt *gesekert* ende gesworen¹³³
 Mijn eet en blijft niet *verloren*¹³⁴
 135 Ic saelt v secgen *ouer waer*¹³⁵
 Dies es leden seuen iaer
 Dat ic *onderginc* van gode¹³⁷
 Doe *dwanc* mi so *deermode*¹³⁸
 Dat ic ne wiste wat *verteren*
 140 Doe moest ic mi *met roue generen*¹⁴⁰
 Mine *tienden* waren *vercocht*¹⁴¹
 Ic hadde *min goet* al *ouer brocht*¹⁴²
 Ende *min erue* ende *min leen*
 Soe dat mi en bleef ne geen
 145 Van al dat mi *min vader* liet
 Doe hi *vander* werelt sciet
 Mi en was een *twint* niet *bleuen*¹⁴⁷
 Ic hads vele dor gode *gegeuen*
 Want ic harde lange stonde
 150 *Tornoye* ende *tafelronde*¹⁵⁰
Daer ic *min goet* al *verteerde*
 Wie soe *smijns* iet begerde
 Waest dor dere waest dor gode
 Was hi knape was hi bode
 155 Hine *keerde* niet *omberaden*¹⁵⁵
 In stont heme in *staden*¹⁵⁶
 Die *iwent* ane mi *sochte*¹⁵⁷
 Tes ic *min goet* *ouer brochte*¹⁵⁸

- 133 *gesekert*: plechtig beloofd.
 134 mijn eed wordt niet verspild; ik heb niet voor niets gezworen.
 135 *ouer waer*: als waarheid.
 137 dat ik mijn bezittingen verloor.
 138 *dwanc*: neep.
 140 *generen*: in mijn onderhoud voorzien.
 141 *tienden*: recht van tiendenheffing.
 142 *ouer brocht*: opgemaakt, verteerd.
 147 *een twint niet*: zo goed als niets.
 150 het werkwoord ontbreekt, ws. *hilt*. *Tornoye*: steekspel van groep tegen groep; *tafelronde*: steekspel van man tegen man.
 155 *omberaden*: zonder dat ik hem hielp.
 156 of ik stond hem bij.
 157 *iwent*: iets.
 158 *tes*: totdat.

- Doe moestic varen *achter lande*¹⁵⁹
 160 Ic moets lien al eest scande¹⁶⁰
 Wie so *quam* in *min* gemoet¹⁶¹
 Vordi *penninge* of *ander goet*¹⁶²
 Waest *pelegrim* oft coepman
 Ic dede den raet dat ict gewan¹⁶⁴
 165 Mi mochte lettel goeds ontgaen
 Ic hebbe menege ondaet gedaen
 Nv es leden die derde dach
 Dat ic voer om *min beiach*¹⁶⁸
 Een riddere *quam* in *min* gemoet
 170 Sijn ors docht mi wesen goet
 Dat ict begeerde vor alle dinc
 Ende *daer* ic naden breidel vinc¹⁷²
 Ende icken beten hiet op deerde¹⁷³
 Was hi gereet *met sinen swerde*
 175 Ende gout mi so *met enen slage*¹⁷⁵
 Dat ic *vergat* al mire mage
 Ende al dat mi nie toe ginc¹⁷⁷
 Sulc was di slach die ic ontfinc
 Wat ic mi keerde ter were
 180 En besloet mi niet ene pere¹⁸⁰
 Sine slage waren so groet
 Ende wogen seerre dan loet
 Hi dor sloech mi mine wapine¹⁸³
 Dats ter meneger stat in scine⁺¹⁸⁴
 185 Dor *min lijf ende dor min been*

+117 v° a

- 159 *achter lande*: overall in het land.
 160 *lien*: bekennen.
 161 *wie so*: zie vs. 40, wie ook.
 162 *vordi*: droeg hij mee.
 164 ik wist wel een list om eraan te komen.
 168 *beiach*: buit.
 172 *naden breidel vinc*: naar de teugel greep.
 173 *beten*: zie vs. 43.
 175 *gout*: vergold.
 177 *nie*: ooit; *toeginc*: in familiebetrekking stond.
 180 het hielp me hoegenaamd niet.
 183 *wapine*: wapenrusting.
 184 *in scine*: blijkbaar, duidelijk.

- Van mi ne droech hi slach ne geen¹⁸⁶
 Die hem comen mochte te deren
 Daer moestic hem sekere ende sweren
 Ende oec min trouwe geuen
 190 Om te lingene min leuen¹⁹⁰
 Dat ic tot v hier comen soude
 Also scire ende also houde¹⁹²
 Alsickere mochte geriden¹⁹³
 Ende langer niet ontbiden¹⁹⁴
 195 Ende leueren mi v geuaen
 Ende ic hebt also gedaen
 Want ic come v te genaden¹⁹⁷
 Van allen minen mesdaden
 Die ic ter werelt nie gewrachte¹⁹⁹
 200 Waest in daden waest in gedochte
 § Doe seide die coninc. wetti iet²⁰¹
 Wie hi was ende hoe hi hiet
 Die v nv sinde hareward²⁰³
 Ende hoe gedaen was sijn part²⁰⁴
 205 Oft wat tekene hi draget
 Die riddere seide des gi mi vraget
 En canic v niet gemaken vroet^{206/207}
 Maer hets al roet als een bloet
 Des ridders ors ende sine wapine
 210 Ende hi es een waloes in scine²¹⁰
 Bi sire talen ende bi al dien
 Dat icker ane conde gesien
 Daer toe es sine macht so groet

186 *droech*: ontving.

190 *lingene*: verlengen.

192 *scire*: snel; *houde*: spoedig.

193 als ik er te paard zou kunnen komen.

194 *ontbiden*: wachten.

197 *come te genaden*: smeeuw uw genade af.

199 *gewrachte*: bedreef.

201 *wetti*: weet je (u).

203 *hareward*: hierheen.

204 en hoe zijn paard eruit zag.

206/207 *des ... niet*: niets daarvan.

210 *in scine*: blijkbaar, duidelijk.

- Ic waenmen *nigeren* sine genoet²¹⁴
 215 Ne soude vinden in *kerstenhede*
 Noch so goden *riddere* mede
 Dat *magic* arme secgen wel
 Dat mi *dongeual daer* geuel²¹⁸
 Dat ic *quam* in sijn gemoet
 220 Dor *ander* sake dan dor goet
 Doe seide di *coninc. artur voren*²²¹
 Dat sijt alle mochten horen
 Dat *min her percheual.* ware²²³
 Hi *nam hem* seluen biden hare
 225 Ende traect *sere van euelen mode*²²⁵
 Ende sprac al benic *here van gode*²²⁶
 Ic mach secgen vrindeloes
 Sint ic *percheualen* verloes
 Dat *magic* secgen *harde* wel²²⁹
 230 Ende mi *dongeual* geuel
 Dat hi wille hadde *ende* gere
 Te sokene *tgrael ende* spere
 Dat hi vinden *nine* can
 Heeft hi mi *menegen ondeggen man*²³⁴
 235 Te *minen* houe gesint *geuaen*
 Dor *ondaet* dise hadden *gedaen*
 Ende die hi met *sire* cracht *dwanc*
Nember moesten sijs hebben *danc*
Nv ne hebbic *ridder* so *gedaen*
 240 Die dor mi *nv* dar *bestaen*²⁴⁰
 Dat hi mi *perchevale.* sochte
 Ende te *minen* houe brochte
 Ic benre *sere* gecrinct of
 Ende *min* lant *ende* *min* hof

214 *nigeren*: nergens.

218 *mi geuel*: me overkwam.

221 *voren*: vooreerst.

223 *dat*: dat het.

225 *van euelen mode*: uit gramschap.

226 *here van gode*: een rijk vorst.

229 *harde*: zeer.

234 *ondeggen*: misdadig.

240 die omwille van mij nu durft te ondernemen.

- 245 Dat ic sijns hebbe gedeert⁺
 So lange ic benre bi onteert
 Dies benic oec bouen mate
 Droue. doe sprac die drossate²⁴⁸
 Her keye ic salne halen godweet
- 250 Wedert *percheuale*. si lief oft leet²⁵⁰
 Ende bringen hier tuwen houe
 Dien gi priest van selken loue
 Nv geloues mire tale
 Al ware hi gegoten van metale
- 255 Ic bringene leuende ofte doet
 Biden here die mi geboet
 Her coninc. es v dit nv gnoech
 Doe stont artur ende loech
 Ende alle die ridders die horden
- 260 Keyen secgen dese worden
 § Doe seide die coninc weder
 Her Keye legt dese tale neder²⁶²
 Gi sout v scamen te rechte altoes
 Daer gi horet nomen den walois²⁶⁴
- 265 Hebdi nv al rene vergeten²⁶⁵
 Des gi v hier vore had vermeten²⁶⁶
 Gelijc dat gi hier nv doet
 Ende gi quaemt in *percheuals*. gemoet
 Doe gine een stic had gesocht²⁶⁹
- 270 Dies waerdi harde ombedocht²⁷⁰
 Gi wanettene bringen iegen danc²⁷¹
 Die riddere hine was niet so cranc
 Hine stac v dat v wel sceen

248 *drossate*: hofmaarschalk, major domus.

250 *wedert ... of*: of ... of.

262 Heer Keye, houd uw mond.

264 *walois*: iemand uit Wales, gewone bijnaam voor Percheual. *Walois* staat in oppositie tot *Bertoenen*, de inwoners van *Bertangen*, d.i. Artur en zijn ridders.

265 *al rene*: helemaal.

266 *v vermeten*: u bij voorbaat op beroemd.

269 *een stic*: een eind (kan zowel ruimtelijk als tijdelijk zijn).

270 daar deed je erg dom aan.

271 *wanettene*: waande hem; *iegen danc*: tegen zijn zin.

- Dat gi braect v canefbeen²⁷⁴
 275 Ende dede v oec *met onneren*
 Beide die vote opward keren
 Haddi gewilt hi had u doet²⁷⁷
 Idel beroem es scande *groet*²⁷⁸
 Ende hordic v meer gewagen
 280 Dat gi naden riddere iagen
 Wout. ic sout v weten ondanc
 Hi acht luttel op v bedwanc
 Daer moet een ander ombe riden
 Salic getroest werden ten tiden
 285 Van desen riddere nv ten dage
 Her walewein. sprac het scient ene sage²⁸⁶
 Her keye dat gi ons gewaget
 Wannar dat een man *daget*²⁸⁸
 Ende dattene god so lange spart
 290 Dat gaet ten hondert iaren ward
 So werd hi een deel onvroet
 Also donct mi dat gi doet
 Nv geloues mire tale
 Quaemdi noch an *percheuale*.
 295 Ende leidi hem iet te voren²⁹⁵
 Anders dan hi wilde horen
 Biden here vanden trone²⁹⁷
 Gine dorstet willen om *conincs.* crone
 Die hier here es vanden lande
 300 Hi soude v doen so grote scande
 Ic kinne so wale sine seden
 Dies es lange wile leden
 Wanneer hi es wel gemoet
 Ende men belgen nine doet

274 *canebeen*: kakebeen. Misschien is hier *canebeen*, borstbeen bedoeld; bij Chrestien breekt Keye tijdens de episode waar deze woorden van Artur op doelen, zijn sleutelbeen (*chanole*).

277 *hi had u doet*: hij had u gedood.

278 *idel beroem*: lichtvaardige grootspraak.

286 *sage*: verzinsel.

288 *daget*: (lang) blijft leven.

295 en stelde u hem iets voor.

297 *trone*: hemel.

- 305 Soe es hi sachte als een lam
 Maer alsoe menne maket gram⁺
 Dan es hi ttreesselijcste diet³⁰⁷ +117 v° c
 Dat god nie gewerden liet³⁰⁸
 Dus gedaen sijn sine maniren
- 310 Hi es houesch ende godertiren
 Iegen arme ende iegen rike
 Ende iegen di werelt gemeinlike
 Alsmenne belgen nine doet
 Maer almen verwandelt sinen moet³¹⁴
- 315 Sone vondemen nigeren sine genoet
 Alt selue seide her lanceloet
 Ende alle die waren in die zale
 Volgeden heren waleweins. tale
 Ende gauen percheuale. lof
- 320 Daer was menech droue int hof
 Omden coninc. haren here
 Om dat hi hem mesliet so sere³²²
 Doe seide der aenturen vader³²³
 Bi ons heren macht algader
- 325 Ende bi hem seluen namelike³²⁵
 Die here es in hemelrike
 Nv ne licgic nembermee
 Bouen enen nacht oft twee³²⁸
 In sal riden toten stonden³²⁹
- 330 Dat ic percheuale. hebbe vonden
 Ofte dat ic hore enege niemare³³¹
 Waer dat hi becomen ware³³²
 Ende ic salne te houe bringen
 Welt hijs mi dan gehingen³³⁴

- 307 *diet*: kerel, held.
 308 *gewerden liet*: geboren liet worden, schiep.
 314 *verwandelt sinen moet*: hem buiten zichzelf brengt.
 322 *hem mesliet*: weeklaagde.
 323 *der aenturen vader*, de gewone bijnaam voor Walewein.
 325 *namelike*: met name, in het bijzonder.
 328 *bouen*: meer dan.
 329 *in sal*: of ik zal.
 331 *niemare*: tijding.
 332 *becomen*: beland.
 334 *gehingen*: toestaan.

- 335 Ende hire met mi wille comen
 In wille mi vorder niet beromen³³⁶
 § Doe seide artur godeweet
 Dits mi beide lief ende leet
 Gerne soudic percheuale. sien
- 340 Mochte mi tgeluc gescien
 Ende qualike magic vwes ontberen
 Dus hebbic bliscap ende deren³⁴²
 Maer trouwen neue dats mi leet³⁴³
 Soudi breken vwen eet
- 345 Nv gereit v dor v doget³⁴⁵
 Ende rijt wech so gi irst moget
 Ende soeket mi percheuale.
 Doe spranc op met deser tale
 Mijn her lanceloet. van lac
- 350 Hi quam doe vort ende sprac
 Ende seide hi sout aenturen³⁵¹
 Ende nemen dats hem mochte geburen³⁵²
 Ende percheuale. soeken varen
 In allen landen harentaren³⁵⁴
- 355 Ende magic geuinden den ridder fier³⁵⁵
 Op dat ic mach ic bringen hier
 Ic sal mi gereiden ende henen riden³⁵⁷
 In wille langer niet ontbiden
 Mi donct ane des conincs. tale
- 360 Hi ne hebbe percheuale.
 Hi sal werden vten kere³⁶¹
 Ic sal wech riden dor sine ere
 Doe seide artur die coninc.

336 *vorder*: verder.

342 *deren*: droefheid.

343 *trouwen*: op mijn woord.

345 *doget*: mannelijke kracht, dapperheid.

351 *aenturen*: ondernemen.

352 en voor lief nemen wat er voor hem er het gevolg van mag zijn.

354 *harentaren*: in alle richtingen.

355 *gevinden*: terugvinden.

357 *gereiden*: gereed maken.

361 *uten kere*: buiten zichzelf.

- *
Her lanceloet. van derre dinc
 365 So waent v bat beraden^{a364/65}
 Het mochte mi lichte *sere scaden*
 Souden mi mine ridders ontriden⁺
 Ende quamic in orlogen *ende* in striden +116 r° a
 Alsic dicke hebbe gedaen³⁶⁹
 370 Het mochte mi lichte te *quade vergaen*
 Ic hadde lant *ende* crone *verloren*
 Ouer menegen dach te voren³⁷²
 En hadden mine ridders *gewesen*
 Bi hen benic al genesen³⁷⁴
 375 Doe seide *min her lanceloet.*
 Biden *here* die mi geboet
 Ende ten ioncsten dage sal *domen*³⁷⁷
 Come datter af mach comen
 Sint dat *walewein. henen rijt*³⁷⁹
 380 Ic ben die na *hem* niet ontbijt
 Ic sal prouen *min geual*³⁸¹
 Ende aenturen al iegen al³⁸²
 Wat dat ic van gode houde³⁸³
 Want hi sochte mi *met* gewoude
 385 Doe ic was in *hemeliker stede*³⁸⁵
 Ende brachte mi te houe oec mede
 Om dat benic *hem* sculdech *trowe*
 Het weende al *vrowe ende ioncfrowe.*
 Ende *ridderen ende knapen* tien tiden
 390 Om dat *lanceloet.* wech wilde riden

- * *a* de eerste e *uitgesleten.*
 364/65 Heer Lanceloet, wil aangaande deze zaken met meer overleg te werk gaan, overleg dit soort zaken nauwkeuriger.
 369 *dicke*: dikwijls.
 372 *ouer menegen dach*: ruime tijd geleden; *te voren*: eertijds, vroeger.
 374 *genesen*: gered.
 377 *domen*: (be)oordelen.
 379 *sint*: nu, omdat.
 381 *prouen min geual*: mijn geluk beproeven.
 382 *aenturen*: op het spel zetten.
 383 *houde*: bewaar, in leen houd.
 385 *in hemeliker stede*: op een verborgen plaats.

*

- Her walewein. die ne vergat niet
 Dat hi den gewonden riddere behiet³⁹²
 Dat hine wel soude genesen
 Ende ginc daer hi lach mettesen
 395 Ende verbant hem al sine wonden
 Ende begadese soe tien stonden³⁹⁶
 Dat si genasen eer iet lanc³⁹⁷
 Het moeste genesen an sinen danc³⁹⁸
 Daer hi die hant ane dede
 400 Alle die vanden houe mede
 Waren droue om haer vermeten⁴⁰¹
 Daer was des auons lettel geten
 Om die heren die tien tiden
 Smargens wilden henen riden
 405 Nv sele wi swigen van deser clagen
 Ende van waleweine. vort sagen
 Ende vanancelote. nv ter steden
 Die nv beide en wege reden

Van waleweine. ende vanancelote. ende van moriane^a

- D**aenture^b doet ons gewach
 410 Des margens alst was dach
 Voren si wech alle beide
 Menege wstine menege heide⁴¹²
 Ende hoge berge ende dale
 Om te vindene percheuale.
 415 Maer dat pine iegen spoet⁴¹⁵
 Sine mochtens niet wesen vroet

* ^ade hoofdstuktitel omljnd onderaan de bladzijde. - ^brode sierletter D vier regels hoog.

392 behiet: beloofde.

396 begadese: behandelde ze.

397 eer iet lanc, eer er een geruime tijd voorbij was, spoedig, welhaast.

398 an sinen danc: zijns ondanks

401 vermeten: waagstuk.

412 wstine: wildernis, onherbergzame plaats.

415 pine iegen spoet: vergeefse moeite.

- Des hadden si menech *swaer verdrach*⁴¹⁷
Ende recht opten negenden dach
Quam een ridder *iegen hen* gereden⁴¹⁹
420 Op een ors van *sconen* leden
Ende wel gewapent *daer* toe
Hi was al sward ic segt v hoe
Sijn hoeft lichame *ende* hande
Was al sward. *sonder sine tande*⁴²⁴
425 *Ende* wapine *ende* scilt *sekerlijc*
Was al enen moer *gelijc*⁴²⁶
Ende alse sward alse een *rauen*⁴²⁷
Hi dede sijn ors *serre drauen*⁺
Ende lopen sere mettien
430 Doen hi die ridders hadde *versien*⁴³⁰
Tirst dat hise hadde gemoet
Ende deen den *andere* gegroet
Sprac hi te *lancelote. saen*⁴³³
Riddere nv doet mi *verstaen*
435 Van ere dinc die ic begere
Oft wacht v *iegen min spere*⁴³⁶
Ic wille weten die *waerhede*
Ic sal v secgen *minen* sede
Wat riddere *daer* ic come an⁴³⁹
440 Al ware hi *starker dan* vif man
Ende ict wiste wel te voren
In liet dor vaer no dor *toren*⁴⁴²
In soude *iegen hem* vechten
Ofte hi soude mi *berechten*⁴⁴⁴
445 Bericht mi ridder bi *vwer* trouwen

+116 r° b417 *swaer verdrach hebben*: het moeilijk kunnen verdragen.419 *iegen hen*: hen tegemoet.424 *sonder*: behalve.426 *moer*: Moor.427 *rauen*: raaf.430 *versien*: opgemerkt.433 *saen*: onmiddellijk.436 *wacht v iegen*: hoed u voor.439 *daer ic come an*: die ik tegenkom, of: waar ik op af kom, die ik aanval.

442 ik liet het noch omwille van gevaar (of: vrees) noch omwille van het leed om eventuele kwade gevolgen na.

444 *berechten*: inlichten.

- Anders maget v wel berouwen
 Die beste *waerheit* die gi wet
 Dat ic v sal vragen *ende nine let*⁴⁴⁸
 Doe seide *min her lanceloet*.
 450 Ic ware mi vele *liuer* doet
 Dan mi een *ridder dwingen* soude
 Van dies ic doen *nine woude*
 Die *lachter* en *gesciet* mi *heden*⁴⁵³
 Oft gi wilt *volget vwer* seden
 455 Ic *vechte houder* dan *ict late*⁴⁵⁵
 Om te velle *vwe onmate*⁴⁵⁶
 Want in *begere* niet *den* vrede
 Ic wille noch *heden v onsede*⁴⁵⁸
 Vellen. oft ic. *sterue inden* wille
 460 Die *swarte* hi en *hilt* niet stille
 Die op *lancelote*. was *erre*⁴⁶¹
 Hi omhaelde *sinen loep verre*⁴⁶²
 Ende *verrechte* *sijn spere*⁴⁶³
 Alsoe die te *vechtene heuet gere*⁴⁶⁴
 465 Mijn *her walewein*. *hilt besiden*⁴⁶⁵
 Daer die *andere* *souden* striden
 Ende *pensde* in *sinen moet*⁴⁶⁷
 Alsoe die *houesch* was *ende vroet*
 Dattet ware *dorperhede*
 470 Ende *geens goets ridders* *sede*
 Datmen *enen ridder verlode*⁴⁷¹
 Ende *meer dan een man bestode*⁴⁷²
 Hine sage dat an *sijn leuen ginge*⁴⁷³

- 448 *nine let*: talm niet (daarmee).
 453 *lachter*: schande.
 455 *houder*: liever.
 456 *onmate*: onbeschaamdheid.
 458 *onsede*: ongepaste handelwijze.
 461 *erre*: nijdig.
 462 hij nam een grote aanloop.
 463 *verrechte*: richtte.
 464 omdat hij graag vechten wilde.
 465 *hilt besiden*: bleef terzijde staan, hield zich afzijdig.
 467 *pensde in sinen moet*: bedacht, dacht bij zich zelf.
 471 *verlode*: voor overmacht deed bukken.
 472 *bestode*: aanviel.
 473 of (tenzij) hij zag dat het een strijd op leven en dood werd.

- *
 Dan ward tijt dat hijt ane vinge⁴⁷⁴
 475 Ende stonde sinen vriend testaden⁴⁷⁵
 Oft hine te sere sage verladen
 Hier bi hilt walewein. al stille
 Also een di vechten nine wille
 Noch breken die gerechte wet
 480 Nochtan waende walewein. bet⁴⁸⁰
 Dat ware die duuel dan een man
 Daer si waren comen an
 Maer dat hine horde nomen gode⁴⁸³
 Men had hem niet mogen onstriden ode⁴⁸⁴
 485 Hine ware di duuel oft sijn geselle
 Ende ware comen vter helle
 Om dat sijn ors was so groet
 Ende hi was merre dan lanceloet.⁴⁸⁸
 Ende daer toe sward alsict seide⁺
 490 Dus quamen si te gadere beide
 Die riddere. ende her lanceloet
 Manlijc hadde een spere groet⁴⁹²
 Si brakense ontwe also riet
 Maer manlijc en velde anderen niet
 495 Si bleuen op harre orsse beide
 Elc trac tswerd vter sceide
 Ende gingen hen daer onder slaen⁴⁹⁷
 En had^a god selue niet gedaen
 Si waren scire bleuen doet
 500 Haer slage waren soe groet
 Te rechte souts geen man genesen
 Al had middernacht gewesen
 Ende also donker alst noit was

+116 r° c

- *
^aop had volgt de aanzet van een e.
 474 anevinge: zijn zwaard ter hand nam, de strijd aanvatte.
 475 stonde testaden: bij zou staan.
 480 bet: veeleer.
 483 maer dat: indien niet, ware het niet dat.
 484 ontstriden: tegenstand bieden; ode: gemakkelijk.
 488 merre: groter.
 492 manlijc: ieder, manlijc ander: de een ... de ander.
 497 hem onderslaen: elkaar neerslaan.

- *
 Men mochte *blomen ende* gras
 505 *Hebben bekint vanden lichte*⁵⁰⁵
 Die *sparken vlogen so bedichte*⁵⁰⁶
Vten helmen ende vten swerden
Ende vilen neder opter eerden
 Die smet di *haer wapine wrochte*
 510 *Ic secge dat hise nine mescochte*⁵¹⁰
 Hi *verdiender* meer goets an
 Dan *artur nie gewan*^a
 Elken man tal *selker* noet
 Die *riddere ende her lanceloet*.
 515 *Deen wilde den anderen wiken* niet
 Toter *wilen datse* sciet
Her walewein. met *sire* bede
*Ende hi elken achter trecken dede*⁵¹⁸
 Want *hem dochte iamber* groet⁵¹⁹
 520 *Soude daer deen ontfaen* di doet
Ende hi saget te voren wel
 Hare *slage* waren so fel
 Die si *slogen met groten nide*⁵²³
 Het hadde *geduert onlange* tide
 525 *Sine hadden sulke wonden ontfaen*^{524/25}
 Dat *ouer den enen* hadde *gegaen*⁵²⁶
Ende lichte ouer hen beiden
 Doense *walewein*. hadde *gesceiden*
 Dise beide *moede gnoech* sach
 530 *Hi sprac an so hi irsten* mach⁵³⁰
 Toter *swarten hets* *onsede*⁵³¹

- * *a*Te Winkel vermoedt dat hier enkele verzen, die rijmden op oet uitgevallen zijn.
- 505 *bekint*: onderscheiden.
 506 *sparken*: vonken; *bedichte*: onophoudelijk, kort op elkaar.
 510 *mescochte*: beneden de waarde verkocht.
 518 *achter trecken*: zich terugtrekken.
 519 *iamber*: reden tot droefheid.
 523 *nide*: strijdlust.
 524/25 Het had maar kort geduurd of...
 526 dat de een het slachtoffer geworden zou zijn.
 530 *sprac an*: richtte het woord (tot).
 531 *hets onse*: het is tegen alle recht en rede.

- Dat gi pleget *ende* doet mede
 Gi sijt hier af nv ontweget⁵³³
 Haddi houeschelike geureget
 535 *Daer* v die sin toe hadde gedragen⁵³⁵
 Die riddere hads v gewagen⁵³⁶
Ende hads v bericht geerne
 Dat wetic wel *ende* niet te *scerne*⁵³⁸
 Gi sijt dul *ende* oec ries⁵³⁹
 540 *Ende* deen sal bliuen int *verlies*
 Van v beiden gi ofte hi
 Van desen soe ontsie ic mi⁵⁴²
 Gine toent *ander* redene toe
 Die swarte riddere antwerde hoe
 545 Sprecti dus te mi *ward*
 Waendi dat ic ben *veruard*
 Te vechtene iegen v beden
 Al hebdi noch gesijn *versceden*
 Dor die vrese vander doet
 550 Al ware die een *her lanceloet*.⁺
Ende dander arturs suster sone
 Dese twe die sijn gewone
 Te hebbene prijs *ende* lof⁵⁵³
 Bouen alle die sijn *in* arturs hof
 555 Dies hebbic dicke horen gewach⁵⁵⁵
Maer ic ben dise noit ne sach
 In vloe *hen* beiden niet enen voet⁵⁵⁷
 Doe pensde *walewein*. *in* *sinen* moet
 Wi waren dul *ende* onwijs
 560 Die ons geeft so *groten* prijs
 Wine daden onse houeschede
 Al hier iegen *hem* ter stede
Maer mijn *here her lanceloet*.

+116 v° a

- 533 *ontweget*: op een dwaalspoor.
 535 *sin*: wil, begeerte; *gedragen*: gevoerd.
 536 *gewagen*: verteld.
 538 *niet te scerne*: in volle ernst.
 539 *dul*: dwaas; *ries*: dolzinnig.
 542 hiervoor nu ben ik bang.
 553 *prijs*: roem.
 555 hiervan heb ik dikwijls horen spreken.
 557 *in vloe*: ik zou niet vluchten.

- Hi hadde ember wille groet
 565 Te *verwinne* die *battaelge*⁵⁶⁵
 Ofte te *speelne* ter *faelge*⁵⁶⁶
 Ende *walewein*. diet wel *bekint*⁵⁶⁷
 Bat *lancelote*. oft hine mint
 Ende den *coninc*. sinen here
 570 Dat hijt *dade* dor hare ere
 Ende *hilde daer* allettel *stille*⁵⁷¹
 Ende *lite hem* *secgen* sinen wille
 Ende ic maens v *bider* *trouwen*
 Die gi sijt *sculdech* mire *vrowen*
 575 Die *mins* oems wijf es
 Her *lanceloet*. seide sijt *gewes*⁵⁷⁶
 En haddi mi niet dus *dire* *gemaent*⁵⁷⁷
 Des sijt *seker* ende *nine* waent
 Ic soude mi *wreken* of *bliuen* doet
 580 Dat mi dese *riddere* *sonder* noet
 Met *eenwige* dus *bestoet*⁵⁸¹
 Ende *met* *slagen* ouer loet
 Maer om dat gi mi so *dire* *beswerd*⁵⁸³
 Ic ben die *hem* *nine* deert
 585 Dor goet *datmen* mi *geuen* mochte
 En ware oft hi mi *irst* *besochte*⁵⁸⁶
 Ende alst v *seluen* donct tijt
 Lecgic den *eenwijch* *in* *respijt*⁵⁸⁸
 Also mote mi god beraden
 590 Ende *bringen* ter *genaden*
 Dat ict *nine* doe dor *bloethede*⁵⁹¹
 Maer dore v *ende* dor v *bede*

- 565 *battaelge*: strijd.
 566 *te speelne ter faelge*: het spel verliezen, het onderspit delven.
 567 *bekint*: opmerkt.
 571 *allettel*: een ogenblik.
 576 *sijt gewes*: wees er verzekerd van.
 577 *dire*: plechtig, met nadruk.
 581 *eenwige*: tweekamp; *bestoet*: aanviel.
 583 *ouer loet*: overdekte.
 586 *besochte*: aanviel.
 588 schort ik de strijd op.
 591 *bloethede*: lafheid.

*

- § Dus warens alle .iij. int plein⁵⁹³
 Echt sprac min her walewein.⁵⁹⁴
 595 Toten swarten gi sijt onuroet
 Dat gi sulke sake doet
 Al eest v noch ons vergaen⁵⁹⁷
 Gi moget lichte dat^a bestaen
 Het sal v costen v leuen
 600 Ic sal v goden raet geuen
 Secget mi v noetsaken
 Magic ic sal v vroet maken
 Des gi den riddere sout hebben geuraget
 Die noit dor man so was versaget⁶⁰⁴
 605 Dat hi van sinen orsse vel
 Die swarte sprac gi segt wel
 Nv manic v bi al dien⁶⁰⁷
 Die ridderscaeps nv plien⁶⁰⁸
 Ende bi waleweine. oec te voren
 610 Die de beste es vte vercoren⁶¹⁰
 Hi ende mijn her lanceloet.⁺
 Waer soet es in elke noet⁶¹²
 Diemen in die werelt weet
 Ouer lanc ende ouer breet⁶¹⁴
 615 Dies hebbense ouer al den lof
 In weter anders niet of
 Danics hebbe gehort tale
 Kindi iet her acglauale⁶¹⁸
 Percheuals. broder des waloes
 620 Om hem^b hebbic geuraget altoes

+116 v° b* ^ahier verstaen doorgestreept. - ^bhem achter de regel met verwijzingsteken hierheen.593 *plein*: vlakke veld.594 *echt*: daarna, opnieuw.597 *vergaen*: bezweken.604 *versaget*: angst aangejaagd.607 *manic*: bezweer ik, spoor ik aan.608 *ridderscaeps plien*: ridder zijn.610 *vte vercoren*: voortreffelijk onder de ridders, uitgelezen.612 *waer soet*: waar het ook.

614 in alle windstreken.

618 *iet*: soms.

*

- Dies es lange wile leden
 Ic hebbe harentare gereden⁶²²
 Binnen desen haluen iare
 Ende seekene harentare.
- 625 Ic hebber om gedoget menge⁶²⁵
 Ic sal hier bliuen ter stede doet⁶²⁶
 Oft gi sult mi beide berichten
 In vrinscapen oft in geuechten
 Oft gi iet wet van acglauale
- 630 Nv laet ons corten dese tale
 Het es hedemeer wel tijt⁶³¹
 Oft beginne wi weder den strijt
 Ende siet welc es v geuoech⁶³³
 Dit horde walewein. ende loech
- 635 Om des swards ridders seden
 Hi seide bi sire man waerheden⁶³⁶
 Maect mi vroet wat gi eescht⁶³⁷
 Acglauale daer gi om^a vreescht⁶³⁸
 Ic salre af secgen dat ic weet
- 640 Die swarte antwerde hem wel gereet⁶⁴⁰
 Soe willics v berichten algader⁶⁴¹
 Acglauael dat es min vader
 Hi wan mi an mire moder⁶⁴³
 Noch salics v maken vroder
- 645 Het geuiel hier te voren
 Alsoe gi nv moget horen
 Dat hi quam in moriane

*

^ahier eesc doorgestreept.

- 622 *harentare*: in alle richtingen, overal.
 625 *gedoget*: verduurd.
 626 *bliuen doet*: sterven.
 631 *hedemeer*: nu op dit ogenblik.
 633 *geuoech*: welgevallig.
 636 *bi sire man waerheden*: op zijn eer (als leenman).
 637 *eescht*: verlangt.
 638 *vreescht om*: vraagt naar.
 640 *gereet*: bereidwillig.
 641 *algader*: helemaal.
 643 *wan mi an*: verwekte me bij.

*

- Dor sine vt *vercorne* gedane⁶⁴⁸
Vermindene daer ene ioncfrowe.⁶⁴⁹
650 Dat was *min moder* bi mier trowe
Ende so vort lipen die saken
Bi harre beider spraken
Dat si sinen wille dede
Dor sine grote houeschede
655 *Ende* om dat hi was so scone
Des viel si in cranken lone⁶⁵⁶
Ende dogeder omme groten rouwe
Manlijc gaf anderen trouwe
Eer si viel in sire genaden⁶⁵⁹
660 Dies was si harde omberaden⁶⁶⁰
Want hi hare ontfor *daer naer*⁶⁶¹
Dies es wel leden .XXIIIJ. iaer
Ende doe hi *daer* van hare sciet⁶⁶³
Droech si mi *ende hine*^a wist niet
665 Hi seide hare sine noet sake⁶⁶⁵
Daer hi af was doe tongemake⁶⁶⁶
Ende wi hi *quam* oec *daer ane*⁶⁶⁷
Dat hi van mire moder vor dane⁶⁶⁸
Dat magic v nv tellen hier
670 Mijn vader sochte enen ridder fier
Die te dien tiden *verloren* was⁶⁷¹
Ende lanceloet. hiet sijt seker das⁺
Ic saels v noch maken vroder
Hi vertelde doe mire moder

+116 v° c

*

- ^a*hine* achter de regel met verwijzingsteken hierheen.
648 omwille van zijn zeer knap uiterlijk.
649 *vermindene*: vatte liefde voor hem op.
656 daarvan ondervond ze de kwalijke gevolgen.
659 eer ze zich aan hem overgaf.
660 *omberaden*: onbezonnen.
661 *hare ontfor*: reed van haar weg.
663 *sciet*: afscheid nam.
665 *noet sake*: dringende aangelegenheid.
666 *tongemake*: ongerust, die hem kwelde.
667 *wi*: hoe.
668 *dane*: daarvandaan.
671 *verloren*: verdwenen.

- 675 Dat hi *ende* vele andere gesellen
 Hadden gesworen als wi tellen
 Ende gedaen enen groten eet
 Lancelote. te soekene godweet
 Ende niet en souden weder keren
- 680 In twe iaren oft in meren⁶⁸⁰
 Oft sine soudene vinden dan
 Ofte iewent geureiscen *daer* an⁶⁸²
 Ende nigerinc oec dagen souden⁶⁸³
 Noch in geen lant stille houden
- 685 Achter enen nacht oft twee⁶⁸⁵
 Dit dede minen vader soe wee
 Dat hi om dese sake godweet
 Om te behoudene sinen eet
 An mire moder orlof nam⁶⁸⁹
- 690 Maer eert hier toe oec quam⁶⁹⁰
 Geloefdi *hara* te keerne saen⁶⁹¹
 Also hi sine queste hadde gedaen⁶⁹²
 Maer hine dede niet sijn belof
 Ic hebbene gesocht in menech hof
- 695 Al dit dede mi *verstaen* min vrouwe⁶⁹⁵
 Mijn moder. *ende* oec vander trowe⁶⁹⁶
 Dies bringic een goet littekijn⁶⁹⁷
 Dat hi *min* vader soude sijn
 Ende dat hi hare sijn trowe gaf
- 700 Doe hi *achters* sciet *daer* af⁷⁰⁰
 Ende *tharre vromen* ende *tharen eren*⁷⁰¹
 Tote hare weder souden keren

680 *in*: gedurende.

682 *iewent*: op de een of andere manier; *gevreiscen*: vernemen.

683 *nigerinc*: nergens; *dagen*: zich ophouden.

685 een à twee nachten achter elkaar.

689 *an...orlof*: afscheid van.

690 *eert*: voor het; *hier toe*: zover.

691 *hara*: ws. verschrijving voor *hare*, haar.

692 *queste*: speurtocht.

695 *dede verstaen*: deelde mee.

696 *trowe*: huwelijksbelofte.

697 *littekijn*: herkenningsteken.

700 *achters*: het laatst, 700: toen hij haar voor het laatst zag en afscheid van haar nam.

701 *tharre vromen*: tot verbetering van haar positie.

- Ende leeft hi god geefs hem spoet⁷⁰³
 Dies biddic gode dor oetmoet⁷⁰⁴
 705 Ende eest dat hi doet es bleuen
 God moet hem sine sonden vergeuen
 Ic ende min moder sijn onteerft
 Om dat wi sijns hebben gedeerft⁷⁰⁸
 Van groten gode ende van lene
 710 Dat hebwi verloren al gemene⁷¹⁰
 Dat haer verstarf van haren vader⁷¹¹
 Het es ons ontwijst algader⁷¹²
 Bider wet vanden lande
 Daer toe haddic grote scande
 715 Dat ic daer vaderloes hiet
 Ende in ne const getonen niet
 Noch nieman gemaken te vader
 Wie mi wan an mire moder
 Om dat min vader dus was geuloen
 720 Ende sint dedic mi riddere doen
 Ende swoer enen swaren eet
 Brakicne het ware mi leet
 Dat ic nembermer ne quame
 Daer ic enegen riddere vername
 725 In soude iegen hem vechten⁷²⁵
 Oft hi soude mi berechten
 Oft hi iet bi eneger liste
 Van minen vader te secgen wiste
 Dies ic ware iet te vroder
 730 Al gemoettic minen broder
 Ic en brake niet minen eet
 Noch min gelof godeweet
 Ende noch hebbict wel gehouden⁺
 Ende niet te broken bi minen scouden
 735 Ende noch biddic hier v beiden

+118 r° a

- 703 *spoet*: sukses.
 704 *dor oetmoet*: bij Zijn genade.
 708 *gedeerft*: gemist.
 710 *al gemene*: allemaal.
 711 *dat haer verstarf*: dat haar krachtens het erfrecht toekwam.
 712 *ontwijst*: verbeurd verklaard.
 725 *berechten*: inlichten.

- Oft gi *met minnen van mi wilt sceiden*
 Dat gire mi af segt dat gi wet
 Al vt *ende vte* bi vwer wet⁷³⁸
 Ende indet nv hier dese sprake
 740 Oft laet ons corten dese sake
 Also als wi heden begonnen
 En leeft riddere onder *der sonnen*
 Daer ic om brake minen eet
 Geuals mi lief ofte leet
 745 Doen ne waser har negeen
 Van dire waren onder *hen twee*
 Noch *walewein*. noch *lanceloet*.
 Hen ne lipen die trane *groet*
 Nederward vt haren ogen
 750 Doe si die tale horden togen⁷⁵⁰
 Dat dien riddere so comen was⁷⁵¹
 Hen ontfermde sere das
 Si worden bleec *ende* roet
 Ende ontecten *haer* ansichte bloet⁷⁵⁴
 755 Doe si horden tridders clage
Lanceloet. sprac biden goden dage
 In wil v *nembermer* wanconnen⁷⁵⁷
 Noch nijt dragen noch *wanconnen*
 Van en genen *euelen* mode
 760 Sijt iegen mi sonder hoede⁷⁶⁰
 Mijn herte en es niet tuward *fel*⁷⁶¹
 Ende wi selen v berichten wel
 § Doe was di *swarte* ridder blide
 Ende scoet ane *lanceloets*. side⁷⁶⁴
 765 Ende ontecte sijn hoeft al *daer*
 Dat pec *sward* was *oppenbaer*⁷⁶⁶

738 *al vt ende vte*: volledig; *bi vwer wet*: stellig.

750 *togen*: spreken.

751 dat het de ridder op die manier vergaan was.

754 en sloegen het vizier volledig omhoog.

757 *wanconnen*: een kwaad hart toedragen. Te Winkel stelt hier voor: *wanonnen*, met ongeveer dezelfde betekenis.

760 *sonder hoede*: zonder op uw hoede te zijn.

761 *fel*: vervuld van haat, vijandig.

764 en snelde op Lanceloet toe.

766 *oppenbaer*: in het oog vallend, duidelijk.

- Het was di sede vanden lande
 More sijn sward alse brande⁷⁶⁸
 Maer datmen an ridders soude prisēn
 770 Haddi also scone na sire wisēn
 Al was hi sward wat scaetde dat
 An hem was sake di hem messat⁷⁷²
 Ende hi was langer een haluen voet
 Dan enech ridder bi hem stoet
 775 Nochtan was hi van kinscen dagen⁷⁷⁵
 Hem begonst so wel behagen
 Doe hi horde hare tale
 Dat si spraken van acglauale
 Dat hi knilde ter eerden neder
 780 Ende walewein. hiuen op weder
 Ende seide hem die niemare
 Dat haer gelijc een bode ware⁷⁸²
 Ende behorden tarturs houē
 Di werd was van groten louē⁷⁸⁴
 785 Ende si voren beide te male⁷⁸⁵
 Percheuale. soeken met acglauale
 Die de coninc. beide begeert
 Ende sinen sin daer ombe verteert⁷⁸⁸
 Om hen te sprekene ende te sine
 790 Mochtewi bi enegen engiene⁷⁹⁰
 Beriden die edele heren⁷⁹¹
 Wi soudense sconincs. houē doen keren
 In dien dat sire wilden comen
 Wine willens ons vorder niet beromen⁺⁷⁹⁴
 795 Dor onsen wille ende dor haer doget⁷⁹⁵

+118 r° b

- 768 *brande*: verkoolde stukken hout.
 772 er was niets op zijn uiterlijk aan te merken, er was niets dat hem ontsierde.
 775 *van kinscen dagen*: nog jong.
 782 *haer gelijc*: ieder van hun (tweeën).
 784 *werd*: waard, die grote lof verdiende.
 785 *te male*: samen.
 788 *sinen sin verteert*: door verlangen verteerd wordt.
 790 *engiene*: middel.
 791 *beriden*: opsporen.
 794 *ons beromen*: zich beroemen.
 795 *doget*: vriendelijkheid.

- Ende si den *coninc. daer mede verhoget*⁷⁹⁶
 Si behoren ter taelronden
 Ende hebben gedaen lange stonden
 Si sijn beide *vans conincs. houe*
 800 Ende sijn oec *van groten loue*⁸⁰⁰
 Ende oft gi werken wilt bi rade
 Ende scuwen wilt vwe *scade*⁸⁰²
 Soe sit op *ende rijt*
 Tarturs houe *ende nine bijt*⁸⁰⁴
 805 Ic hope an gode hi salre comen
 Acglauael di wi hier nomen
 Oft gi sult *daer horen niemare*
 Waer dat hi *becomen ware*
Daer comen dicke niemaren van verre
 810 Vart te houe *sonder merren*⁸¹⁰
 Die *coninc. sal v wel ontfaen*
 Segt hem *ende doet verstaen*
 Wie gi sijt *ende wanen gi comt*⁸¹³
 Ende alle vwe noet *saken nomt*
 815 Hine laet v niet *danen sceden*⁸¹⁵
 Vor wi comen *onder ons beden*
 Ende wi vwen *vader bringen*
 Wille ons god dies *gehingen*⁸¹⁸
 Soudi dus *achter lande riden*⁸¹⁹
 820 Ende *iegen elken riddere striden*
 Die comen soude in v *gemoet*
 Gi moest hebben *geluc goet*
 Soudise *verwinnen* dus al
 Sonder *ramp ende ongeual*
 825 Die gene die *ember wilt striden*⁸²⁵

796 *verhoet*: gelukkig gemaakt.

800 *van groten loue*: van zeer goede naam.

802 *scade*: nadeel.

804 *bijt*: stap af.

810 *sonder merren*: onmiddellijk.

813 *wanen*: waarvandaan.

815 *danen*: daarvandaan.

818 *gehingen*: toestaan.

819 *achter lande*: door het land heen.

825 *ember*: steeds weer.

- Ende heme dies niet *vermiden*
 Selen sijs langen tijt plegen
 Bi wilē selen si ontwegen⁸²⁸
 Ende oec haren meester vinden
 830 Die hen dies willen bewinden⁸³⁰
 Nv doet riddere onse bede
 Dor vwes selfs vromechede⁸³²
 Ende rijt te houē op desen tijt
 Liue here gewerd dijt⁸³⁴
 835 Want eer gi *daer* iet lange *ontbijt*⁸³⁵
 Hopic dat gi sult sijn *verblijt*
 Ofte horen niemare *daer* of
 Tot dire wilē blijft int hof
 Gi sult wesen wel te gemake⁸³⁹
 840 Van wel menegerhande sake
 Ende geloeft ons des algader
 Wi selen soeken vwen vader
 Ende moge wire comen an
 Ende god ons *der* eren an⁸⁴⁴
 845 Wi selen keren soe wi irst mogen
 Ende v *ende* den *coninc*. *verhogen*
 § Alse dit di swarte ridder horde
 Sijn herte loech hem vanden worde
 Ende sijn mont op dien tijt
 850 Sine tande waren wit alse crijt
 Anders was hi sward algader
 Hi seide god onser alre vader
 Mote v lonen edele heren
 Al dies goets *ende* al *der* eren
 855 Ende oec dire groter doecht⁺⁸⁵⁵
 Dat gi *min* herte hebt *verhoecht*
 Die lange heeft gesijn besward⁸⁵⁷

+118 r° c

- 828 *ontwegen*: ongelukkig terecht komen (de verkeerde weg opgaan).
 830 *hen bewinden*: zich verstouten.
 832 *vromechede*: voordeel.
 834 *gewerd dijt*: als u zo goed wilt zijn.
 835 *ontbijt*: afwacht.
 839 u zult het er naar uw zin hebben.
 844 *an*: gunt.
 855 *doecht*: voortreffelijkheid.
 857 *besward*: teneergeslagen.

*

- Mi en gebreke mijn part⁸⁵⁸
 Ic sal riden *daer* gi mi wiest
 860 Ten *coninc*. dien gi mi so priest
 Hi boet den *heren* sine hande
 Ende sijn *ridderscap* te pande
 Ende *daer* toe onsen here gode
 Dat hi staen soude *tharen* gebode⁸⁶⁴
 865 Alse lange alsi mochte leuen
 Getrouwelike *sonder* begeuen⁸⁶⁶
 Doe seide mijn *her* *lanceloet*.
 Riddere oft v *geuile* noet⁸⁶⁸
 Ende gi quaemt in arturs lant
 870 Ic waent v es al onbecant
 Lijt op ons tween die gi hier siet⁸⁷¹
 Men sal v *anders* doen niet
 Dan ere *ende* houeschede
 Waer gi comt telker stede
 875 In dien dat gi onsen name noemt
 Ende alse gi ten *coninc*. coemt
 Segt dat gi ons *spraect* *ende* saecht
 Eer gi anders iet gewacht
 Gi sulter wesen wel ontfaen
 880 Dit seegic v al *sonder* waen
 Die *swarte* sprac dits wel geseit
 God lone v deser houescheit
Maer wistic *vwer* beider name
 Ende v wille ware *ende* bequame⁸⁸⁴
 885 Ic waers te blider *sonder*^a waen
 Her *walewein*. seide hem saen
 Hoe si hiten *ende* wie si waren
 Done waser geen langer sparen⁸⁸⁸

*

^ao verbeterd uit a.

- 858 als mijn paard niet bezwijkt.
 864 *tharen gebode*: tot hun beschikking.
 866 *sonder begeuen*: zonder ophouden.
 868 *oft u geuile noet*: als u in nood zou komen.
 871 *lijt op*: beroep u op.
 884 *bequame*: aangenaam.
 888 *sparen*: talmen, 888/89: toen was er geen sprake van langer talmen of ..., toen knielde de zwarte ridder ogenblikkelijk...

- Die swarte en knilde *ter eerden neder*
 890 Her *walewein*. hiuen op weder
 Echt leide di swarte sine hande te *gader*⁸⁹¹
 Ende seide god onser alre vader
 Die es *der werelt toe verlaet*
 Die late mi noch mine mesdaet
 895 Gebeteren noch tuwer ere
 Her *lanceloet*. wel liue here
 Ic kinne mi seluen sculdech wel⁸⁹⁷
 Dat ic quaet dede ende niet el⁸⁹⁸
 Her *walewein*. seide en acht niet⁸⁹⁹
 900 Wat saken dat hier es gesciet
 V ne gesciets niet te wors⁹⁰¹
 Her *walewein*. sat doe op sijn ors
 Ende her *lanceloet*. op dat sine
 Die swarde sprac hets *verloerne pine*⁹⁰⁴
 905 Soe gode ridders alse gi sijt
 Na dien dat gi op desen tijt⁹⁰⁶
 Vart om te sokene minen vader
 Bi ons heren macht algader
 In bliefs oec heden achter
 910 Dadict oec het ware lachter⁹¹⁰
 In sal met v beiden riden
 Her *walewein*. sprac so moetti *vermiden*
 Van vwer groter *onmaten*⁹¹³
 Ende riden wech vwer *straten*⁹¹⁴
 915 Ende wat riddere die v gemoet
 Ende v houescelike groet⁺
 Groetten weder ende laten liden⁹¹⁷
 Sonder vechten ende striden

+118 v° a

- 891 *echt*: daarna, opnieuw.
 897 *kinne*: beken.
 898 *niet el*: niets anders.
 899 *en acht niet*: laat u niets gelegen liggen aan.
 901 *te wors*: kwaad.
 904 *pine*: moeite.
 906 *na dien*: omdat.
 910 *lachter*: schande.
 913 *onmaten*: onbeschaamde ongepastheid.
 914 *wech vwer straten*: uws weegs.
 917 *liden*: passeren.

- Ende blijft sijn gestade vriend⁹¹⁹
 920 Hine hadde quaets iegen v verdient⁹²⁰
 Dit radic v harde wel
 Ende die ondadech es ende fel⁹²²
 Iegen v oft iegen anderen man
 Proeft vwe macht daer an⁹²⁴
 925 Ende velt sijn ondaet oft gi moecht⁹²⁵
 Ende alle vrouwen verhoecht
 Ende bewerd haren lachter⁹²⁷
 Daer gi moget eer ende achter⁹²⁸
 Sijt houesch ende godertiren
 930 Iegen die gi vint van goder maniren
 Ende die der doget nine begeert
 Iegen hem en spard niet v swerd
 Noch v spere no vwen scilt
 Die swarte sprac sint dat gijt wilt⁹³⁴
 935 Ic saelt dor vwen wille ontberen⁹³⁵
 Nochtan so motic mi versweren⁹³⁶
 God moets mi genadech wesen
 Doe reden si alle wech mettesen
 Toter wilen ende toter stonden
 940 Dat si ene wegescede vonden⁹⁴⁰
 Daer een scone cruce stoet
 Ende letteren daer an roet also bloet
 Walewein. was van clergien vroet⁹⁴³
 Hi las die lettere dire an stoet
 945 Dat daer arturs lant sciede⁹⁴⁵

919 *gestade*: trouwe.

920 *hine*: tenzij hij; *iegen*: ten opzichte van.

922 *ondadech*: gewetenloos, misdadig; *fel*: wreed, ruw.

924 meet u daar mee.

925 *velt*: maak een einde aan.

927 *bewerd haren lachter*: bescherm hun tegen het schenden van hun eer.

928 *eer ende achter*: te allen tijde

934 *sint*: nu, omdat.

935 *ontberen*: achterwege laten.

936 *mi versweren*: afzweren, of: anders ben ik meinedig.

940 *wegescede*: kruispunt.

943 *van clergien vroet*: kon lezen.

945 *sciede*: eindigde.

- Ende elc man hem wel beride⁹⁴⁶
 Die daer toten cruce quame
 Ende die hadde ridders name⁹⁴⁸
 Dat hi soude onverre riden
 950 Sonder vechten ende striden
 Ende te vindene aenturen
 Die hem werden soudent te suren⁹⁵²
 Ende lichte laten dlijf daer mede
 Dlant was van so fellen sede
 955 Dit telde walewein. hen beden
 Doe sagen si bider wegesceden
 Ene cluse wel gewracht⁹⁵⁷
 Doe worden die heren dies bedacht⁹⁵⁸
 Dat sire voren onder hen drien
 960 Om horen ende om sien
 Ende om te wetene wiet daer ware
 Doe sagen si den clusenare
 Die wel goet man was in scine⁹⁶³
 Si beetten tsinen vinsterkine
 965 Ende vrachden hem om niemare
 Ofter enech ridder leden ware⁹⁶⁶
 Die rode wapine hadde an⁹⁶⁷
 Doe antwerde die gode man
 Ende seide dat hire .ij. liden sach
 970 Des ander dages vor middach
 Die harde gelijc scenen beide
 Oec docht mi na die waerheide
 In gelate ende in gebaren
 Also oft si gebrodere waren
 975 Haer ors scenen mode buten mate
 Si quamen al die selue strate
 Die vanden lande ward coemt⁺

+118 v° b

- 946 *hem beride*: zich zou bedenken.
 948 *hadde ridders name*: ridder was.
 952 *werden te sure*: duur te staan komen.
 957 *gewracht*: gemaakt.
 958 *bedacht*: van plan.
 963 *was in scine*: zag eruit alsof.
 966 *leden*: voorbijgekomen.
 967 *wapine*: wapenrusting.

- Datmen hier *bertaengen* noemt
 Si waren beide starc in scine
 980 Des eens ors *ende* wapine
 Dat was roet alse een bloet
 Si beetten beide *daer* te voet
 Te desen cruce dat gi *daer* siet
Daer menech rehtenesse gesciet⁹⁸⁴
 985 *Daer* verloes een riddere *dlijf*⁹⁸⁵
 Beide hi *ende* sijn wijf
 Die des wel hadde *verdient*
 Iegen alle ons *heren* vrient
 Dattie zile *met* rechte si *verhoget*⁹⁸⁹
 990 Want si storuen in *groter* doget
 Si hadden enen sant *versocht*⁹⁹¹
Ende penninge *ende* perde brocht
Daer toe andertiren goet
 Alse hogen lieden wel *bestoet*⁹⁹⁴
 995 Doe quamen si in ere *scaren*⁹⁹⁵
 Van quaden *scakers* geuaren⁹⁹⁶
 Si doetden den goden man
Ende namen dat hi hadde an
Ende sijn *pert* *ende* sijn goet
 1000 Dies hadde die *vrowe* drouen moet
 Dat *haer* van rouwen *ende* vander smerte
 Breken moeste ontwe di *herte*¹⁰⁰²
 Dus moesten si hier *steruen* bede
 Teser *gerechter* wegescede¹⁰⁰⁴
 1005 *Daer* gi dit scone cruce siet
Ende *daer* menech *gerechte* gesciet¹⁰⁰⁶
 Het was dor sridders wille gemaect

984 *rehtenesse*: wonderbaarlijke genezing.

985 *verloes dlijf*: kwam om het leven.

989 *zile*: ziel.

991 *enen sant versocht*: de bedemplaats van een heilige bezocht.

994 *bestoet*: paste.

995 *scaren*: bende.

996 *scakers*: rovers, moordenaars.

1002 *ontwe*: door midden, in stukken.

1004 juist op dit kruispunt.

1006 *gerechte*: wonderdadige genezing.

- Sulke liede comen hier naect¹⁰⁰⁸
 In haer broec sonder scoen
 1010 Die haer pelegimage doen
 Die met euele sijn beuaen¹⁰¹¹
 Ende die hier riden ende gaen
 Hebben daer menege bate beiaget¹⁰¹³
 Die ridderen daer gi na vraget
 1015 Si daden daer hare orisone¹⁰¹⁵
 Also hen wel stont te done
 Maer in can v berechten niet
 Waerward dat elc henen sciet
 In leider ane genen sin¹⁰¹⁹
 1020 Ic seide min getide hier in
 Daer ic besech ouer sat¹⁰²¹
 Daer ic haers bi al vergat
 Maer si waren starc ende groet
 Ende seens wapine waren roet¹⁰²⁴
 1025 Ende oec voerde di ander man
 Des conincs. arturs teken an¹⁰²⁶
 Doe worden die heren in dole¹⁰²⁷
 Ende ontstaken als een cole¹⁰²⁸
 Van rouwen dat si nine wisten¹⁰²⁹
 1030 Met en gerehande listen¹⁰³⁰
 Waerward dat si henen reden
 Doe vrachden si na slans seden
 Ende te wat landeward si lagen
 Die straten die si daer sagen
 1035 Doe antwerde di gode man
 Ic salt v secgen so ic best can

- 1008 *sulke*: sommige.
 1011 *met euele beuaen*: door een ziekte aangetast.
 1013 *menege bate beiaget*: vele genezingen verkregen.
 1015 *orisone*: gebeden.
 1019 ik wijdde er geen aandacht aan.
 1021 die me in beslag namen.
 1024 *seens*: van de een.
 1026 *teken*: wapen (teken).
 1027 *in dole*: wanhopig.
 1028 *ontstaken als een cole*: raakten buiten zichzelf.
 1029 *rouwen*: spijt.
 1030 *en gerehande*: geen enkele.

- Die strate die gi sijt comen
 Daer af hebdi den wech vernomen⁺
 Ende die strate die daer bi vort gaet
- 1040 Scuwet die dats min raet
 Hets een lant van groter onreden¹⁰⁴¹
 Ende daer men pleget quader seden
 Dire best mach doeter wors¹⁰⁴³
 Oft elc behouden wilt sijn ors¹⁰⁴⁴
- 1045 Ende sine wapine ende sijn leuen
 Soe suldi dien wech begeuen¹⁰⁴⁶
 Ende die strate ter rechter hant
 Gaet in een wel wilt lant
 Daer nieman en woent in
- 1050 In can gepensen in minen sin¹⁰⁵⁰
 Dat ic man oft wijf gesach¹⁰⁵¹
 Dies leden es iaer ende dach
 Dat ic sach comen van daer ward
 Ende geualt dat gire vard¹⁰⁵⁴
- 1055 Gi sulter sulc wonder vinden
 Wildi v dies onderwinden¹⁰⁵⁶
 Te berechtene die onsede¹⁰⁵⁷
 Het sal v costen lijf ende lede
 Dat vorsecgic v al hier
- 1060 Gi sulter vinden tfelste dier
 Daer noit man af horde lesen
 Nv vorwacht v van desen¹⁰⁶²
 Hets die duuel wetic wel
 Ende loept in ere beesten vel
- 1065 Iegen hem ne diet gene were¹⁰⁶⁵
 En was nie so scarp spere

1041 *van groter onreden*: waar men niet blijk geeft van verstand of gevoel.

1043 de machtigsten doen er het meeste kwaad.

1044 *oft*: als.

1046 *begeuen*: afzien van.

1050 *in can gepensen*: ik kan me niet voorstellen.

1051 *gesach*: waarnam.

1054 *geualt*: komt het zo uit.

1056 *v dies onderwinden*: dit ondernemen, dit wagen.

1057 een einde aan de misdadige toestand te maken.

1062 *vorwacht v van*: hoed u voor.

1065 *diet*: helpt; *were*: tegenstand.

- *
 Noch swerd van so goden snede
 Dies wetic wel die *waerhede*
 Dat dien duuel mochte *scinden*¹⁰⁶⁹
 1070 En moeste breken oft *wederwinden*¹⁰⁷⁰
 Dits dicke geproeft hier te voren¹⁰⁷¹
 Nv heuet sine *woninge vercoren*¹⁰⁷²
 In een cleine *foreestkijn*¹⁰⁷³
Daer willet alle nachte sijn
 1075 Dages lopet *allombe*¹⁰⁷⁵
 Di rechte wege entie *crombe*
 Het et die *beesten metten lieden*
 In mochte v niet wel *bediden*
 D*wonder* dat *icker* af weet
 1080 Het heeft *verwoest* een *lant* breet
 Ende *dlant volc*^a al *verdreuen*¹⁰⁸¹
 Datter *nieman* in es *bleuen*
 Nv hebbic v die *waerheit*
 Vanden *tween straten geseit*
 1085 Ende *watter* v af *mach comen*
 Nv *willic* v die *derde nomen*
 Die *gaet* hier bi *toter zee*
 In *wister* v af wat *secgen mee*¹⁰⁸⁸
 Doe *seide* mijn *her lanceloet*.
 1090 *Biden here* die mi *geboet*¹⁰⁹⁰
Her walewein. wi moten *sceden*
 Op desen *tijt onder* ons *beden*
 Sele wi dese *ridders vinden*
 Ende ic *wille* mi *onderwinden*
 1095 *Vander felster auenturen*¹⁰⁹⁵

* ^avolc achter de regel met verwijzingsteken hierheen.

1069 *scinden*: kwetsen.

1070 *wederwinden*: ombuigen.

1071 *dicke*: dikwijls; *geproeft*: ondervonden.

1072 *vercoren*: uitgekozen.

1073 *foreestkijn*: jachtveldje, bosje dat gereserveerd is voor de heerlijke jacht.

1075 *allombe*: overal.

1081 *dlant volc*: de inwoners.

1088 *mee*: meer.

1090 bij God die mij in het leven riep.

1095 *felster*: gevaarlijkste.

- Gi selt riden *ter goder vren*¹⁰⁹⁶
 Welke strate gi wilt kisen
 Oft wi selen *daer* bi *verlisen*
 Die ridders die hier sijn leden⁺
 1100 Sine sijn noch niet *verre* gereden +119 r° a
 Ende eest dat gire comt ane
 Soe biddic v *ende vermane*
 Dor *minen* wille *ende* dor v *doget*
 Brincse vor v oft gi *moget*
 1105 Ende keert *weder* hier *ter* stede
 Dit doet *here* dor mine *bede*¹¹⁰⁶
 Ende doet desen clusenare *verstaen*
 Hoe vwe saken sijn *vergaen*¹¹⁰⁸
 Op *auenture* oft ic hier *come*¹¹⁰⁹
 1110 Dat hijs mi die *waerheit* nome
 Ende dese riddere sal *met* v varen
Daer god v beiden mote bewaren¹¹¹²
Daer wi nv sijn comen an¹¹¹³
 Doet *hem* ere als enen *goden man*
 1115 Dies biddic v dor vwe *doget*
 In allen steden *daer* gi *moget*
 Her *walewein.* antwerde hem
 Ende seide liue *here* ic bem
 Gereet te done vwe *bede*
 1120 Nv mote ons god lijf *ende* lede
 Behoeden *ende* onse *werelt* ere¹¹²¹
 Nv kiest voren liue *here*
 Welke strate gi wilt riden
 Hier nes geen *langer* *bidn*¹¹²⁴
 1125 Doe seide *min her* *lanceloet.*
 Ic wane dattie meeste noet
 Legen dat dier te vechten *leecht*¹¹²⁷

1096 *ter goder uren*: onmiddellijk.

1106 *dor mine bede*: omwille van wat ik u vraag.

1108 *vergaen*: afgelopen.

1109 *op auenture oft*: voor het (onzekere) geval dat.

1112 *bewaren*: behoeden.

1113 die wij nu ontmoet hebben (slaat terug op *riddere*, vs. 1111).

1121 *wereltere*: goede naam.

1124 *bidn*: dralen.

1127 *leecht*: bestaat in.

- Daer ons die gode man af seecht¹¹²⁸
 Mi donct goet dat icker vare
 1130 Doe antwerden hem die clusenare
 Acharme here gi sijt so scone
 Ic wane men niet onder den trone¹¹³²
 Vwe gelike soude vinden
 Ende wies wildi v bewinden¹¹³⁴
 1135 Te doene dat nieman can gedoen
 Tfolc es vten lande geuloen¹¹³⁶
 Nieman en caens hem verrechten¹¹³⁷
 En vlogen nie so felle scechten¹¹³⁸
 Alset sciet sijn venijn
 1140 Optie gene die bi hem sijn
 Ende dient geraect ende daert op vliecht
 Ic ben die v nine liecht¹¹⁴²
 Hi sterft binnen derden dage
 Al ne haddi anders gene plage¹¹⁴⁴
 1145 Des es den mengen te wors¹¹⁴⁵
 Ende hets merre dan een ors¹¹⁴⁶
 Ende loept serre dan een ors doet¹¹⁴⁷
 Scuwet den duuel so sidi vroet
 Dit versecgic v te voren¹¹⁴⁹
 1150 En had niet die warande vercoren¹¹⁵⁰
 Ent lippe achter lande alst wel mochte
 Biden here die ons gewrochte
 Het soude di werelt noch onteren¹¹⁵³
 Ende daetdi wel gi sout keren

- 1128 *seecht*: zegt.
 1132 *onder den trone*: letterlijk: onder het hemelgewelf, op aarde.
 1134 *v bewinden*: op u nemen.
 1136 *geuloen*: gevluht.
 1137 *hem verrechten*: zich herstellen, of: zich recht verschaffen.
 1138 *scechten*: pijlen.
 1142 ik lieg niet.
 1144 *plage*: wond.
 1145 menigeen heeft dit tot zijn schade ondervonden.
 1146 *merre*: groter.
 1147 *serre*: harder.
 1149 *versecgic*: voorspel ik.
 1150 *warande*: jachtgebied van de heer.
 1153 *onteren*: in het verderf storten.

- 1155 *Maer* dat was pine iegen spoet¹¹⁵⁵
 Al haddemen hem gegeuen alt goet
 Datten *coninc.* artur toe horde
 Hine hadde niet sine vorworde¹¹⁵⁸
 Gelogen noch sine tale¹¹⁵⁹
- 1160 Hine sout besoken nv te male⁺¹¹⁶⁰
 Dan lite hi dor en genen vaer¹¹⁶¹ +119 r° b
 Doe namen die heren orlof *daer*
 Onderlinge *ende* souden sceden
 Die swarte sprac tote hen *beden*
- 1165 Ouer wat houdi mi dan¹¹⁶⁵
 Benic minder oft cranker man
 Dan die een van v *beden*
 Dat mi walewein. soude geleden¹¹⁶⁸
 In waens niet hebben te done¹¹⁶⁹
- 1170 En es ridder geen soe coene
 Inne darne wel anevaen¹¹⁷¹
 Canicker ondaet ane *verstaen*
 Nv siet *waer* gi v wilt bewinden
 Ende welke strate gi mi wilt sinden¹¹⁷⁴
- 1175 Ic darse anevangen wel
 Al *waer* si noch also fel
 Bi ridderscape *ende* bi al dien
 Die nv *kerstendoems* plien^{1177/78}
 Ic sal mi allene *auenturen*¹¹⁷⁹
- 1180 Ende nemen dats mi mach geburen¹¹⁸⁰
 Doe seide *her* walewein. mi es leet

- 1155 *pine iegen spoet*: vergeefse moeite.
 1158 *vorworde*: belofte.
 1159 *gelogen*: gebroken.
 1160 *besoken*: aanvallen.
 1161 *dor en genen vaer*: omwille van geen enkel angstgevoel.
 1165 *ouer wat*: waarvoor.
 1168 *geleden*: begeleiden, beschermen.
 1169 *te done*: nodig.
 1171 *inne darne*: of ik durf hem: *anevaen*: aanvallen.
 1174 *sinden*: zenden.
 1177/78 bij alle ridders en alle kristenen.
 1179 *mi auenturen*: ondernemen.
 1180 *geburen*: overkomen.

- Dat gi sword desen eet
Maer sider dat *ember* wesen moet¹¹⁸³
 So rijt en wech dat donct mi goet
- 1185 Die strate ter zee *ward*
Hastelike ende nine *spard*¹¹⁸⁶
 Om te sokene *vwen vader*
Ende doet dat ic v rade *algader*
 Soe wien dat gi *gemoet*¹¹⁸⁹
- 1190 Als gine houeschlijc hebt *gegroot*
 So vracht *hem* oft hi iet sach *riden*
Iwerints ofte *ontbiden*¹¹⁹²
 Twe ridders *ende* die een *man*
 Die hadde rode wapine an
- 1195 *Ende* dander die voerd arturs teken
 Aldus seldi *irstwerf* smeken¹¹⁹⁶
 Ten passagen *waer* gi coemt
 Bid datmen v di *waerheit* noemt
 Optie zee vrachter ombe mede
- 1200 *Waer* gi comt in elke stede
Ende en condire niet af *verstaen*
 Soe comt te derre stede saen¹²⁰²
Ende volget *der straten* die ic sal *riden*
 Haestelike sonder *ontbiden*
- 1205 Wi mochten sceden wel so *verre*
 Dat wijs mochten *werden erre*¹²⁰⁶
Ende volget mi na *ende* niet tespade
Ende werct bi *minen* rade
 Dan mach v niet scaden seggic nv
- 1210 Die swarte *sprac here* god loens v
 Dus namen si orlof *ende* scieden
 Nv willic v van *waleweine*. *bediden*¹²¹²

- 1183 *sider dat*: omdat; *ember*: in elk geval.
 1186 *spard*: wacht.
 1189 *gemoet*: ontmoet.
 1192 *iwerints*: ergens; *ontbiden*: verwijlen.
 1196 *irstwerf*: op de eerste plaats.
 1202 *derre*: deze.
 1206 dat wij er spijt van zouden kunnen hebben.
 1212 *bediden*: vertellen.

Hoe walewein. ene ioncfrowe verloeste^a

*

- Nv^b seget ons vort di aenture¹²¹³
 Dat walewein. quam nv ter vre
 1215 Op ene riuire diep ende wijt
 En lettel nader printijt¹²¹⁶
 Si was groet ende oec diep
 Ende dat water sere te dale liep¹²¹⁸
 Crachtelike ende die stroem
 1220 Daer mercte walewein. ende nam goem¹²²⁰
 Banderside ane dander lant⁺
 Dat hem was harde ombecant
 Hoe een riddere quam gereden
 Op een ors van sconen leden
 1225 Ende gewapent als om sijn leuen¹²²⁵
 Hi brachte ene ioncfrowe. gedreuen
 Vore heme die hi hadde geuaen
 Walewein. hi sachse heme slaen
 Dickewile slach in slach
 1230 Metter vust die sere wach¹²³⁰
 Vanden wapinen die hire an droech
 Ende dede hare leets gnoech
 Om dat si met heme nine wilde
 Hi stacse dicke metten scilde
 1235 Weder ende vort harde onsochte¹²³⁵
 Daer hise irst geraken mochte¹²³⁶
 Dat hem niet en stont te done¹²³⁷
 Die ioncfrowe. hadde an pellen grone¹²³⁸

+119 r° c

*

- ^ade hoofdstuktitel onder aan het blad, een eventuele tweede regel afgesneden. - ^bblauwe sierletter N vier regels hoog.
- 1213 aenture: geschiedenis.
 1216 even na de primen, even na zes uur 's ochtends.
 1218 sere: snel.
 1220 nam goem: beschouwde met aandacht.
 1225 als om sijn leuen: alsof het een strijd om leven en dood gold.
 1230 sere wach: zwaar aankwam.
 1235 weder ende vort: overal, voor- en achteruit.
 1236 irst: (daer ... irst), waar maar, waar ook.
 1237 wat hem niet paste (te doen).
 1238 pellen grone: een statiekleed van groene doorweven stof.

- Dat was gescort *ter meneger stede*
 1240 Dat hare di felle riddere dede
 Si *quam* op een rosside al baer¹²⁴¹
 Ende hare vte *vercorne* haer¹²⁴²
 Dat gelu was gelijc *der zide*¹²⁴³
 Hinc *haer* achter op dat rosside
 1245 *Maer* si had wel half *verloren*
 Dat *haer* die felle riddere te voren
 Hadde getrect vten houede
 Hine leeft niet die gelouede
 Wie hare die *ioncfrowe. mesliet*¹²⁴⁹
 1250 Om haren rouwe om *haer verdriet*
 Ende hoe qualike sijt *verdroech*¹²⁵¹
 Datse die felle riddere sloech
 Si weende *ende wranc haer hande*¹²⁵³
 Dit sach *walewein. ende docht hem scande*
 1255 Hine wrake nv haren toren¹²⁵⁵
 Hi sach achter *ende oec voren*
 Hine sach *daer brucge ne gene*
 No weder grote no clene
Daer men ouer mochte varen
 1260 Noch hine sager *moderbaren*¹²⁶⁰
 Dire hire *omme mochte vragen*
 Done was *daer geen langer dagen*¹²⁶²
 Hi warp *omme sinen toem*¹²⁶³
 Ende liet den orsse nemen *goem*¹²⁶⁴
 1265 *Vanden watere vander riuire*
 Hi nopet metten *spore scire*¹²⁶⁶
 Ende spranc tot *bider middeward*

- 1241 *rosside*: damespaard; *al baer*: ongezadeld.
 1242 *vte vercorne*: zeer schone.
 1243 *gelu*: geel, goudkleurig; *gelijc der zide*: zijdeachtig.
 1249 *hare mesliet*: jammerde.
 1251 *qualike*: slecht.
 1253 *wranc*: wrong.
 1255 *toren*: verdriet.
 1260 *moderbaren*: mens(enkind).
 1262 toen wachtte hij niet langer.
 1263 hij wendde zijn paard.
 1264 *nemen goem*: peilen (nl. de diepte van de rivier).
 1266 *nopet metten spore*: gaf het de sporen.

- Doe ginc *swimmen* t*gode part*
 In die riure soet best mochte¹²⁶⁹
 1270 Soe dat *sinen here ouer brochte*¹²⁷⁰
 Dat was wonder harde groet
 Sine waren beide bleuen doet
 Want die riure si was diep
 Ende die stroom daer sere liep
 1275 Doe walewein. quam banderside¹²⁷⁵
 Dire riuren diep ende wide¹²⁷⁶
 Sach hi volc bi groten scaren¹²⁷⁷
 Naden riddere comen geuaren
 Die dese ioncfrowe. ontscaecte¹²⁷⁹
 1280 Met crachte ende sere mesmaecte¹²⁸⁰
 Maer walewein. ne was niet vroet¹²⁸¹
 Oftet was dore tridders goet⁺¹²⁸²
 Dat si heme dus volgeden achter¹²⁸³
 Soet was om sinen lachter¹²⁸⁴
 1285 Hi sager comen menegen man
 Die hadden alle halsberge an¹²⁸⁶
 Si waren hem na binnen ere milen
 Walewein. porde ter goder wilen¹²⁸⁸
 Na die ioncfrowe. die was voren
 1290 Om te velle haren toren¹²⁹⁰
 Die de riddere soe mesmaecte
 Ende also min her walewein. naecte¹²⁹²
 Der ioncfrowen. dat sine sach

+119 v° a

- 1269 *soet best mochte*: zo goed als het kon.
 1270 *dat*: dat het.
 1275 *banderside*: aan de andere kant.
 1276 *dire*: van die.
 1277 *volc bi groter scaren*: een grote legerbende.
 1279 *ontscaecte*: ontvoerde.
 1280 *met crachte*: met geweld; *mesmaecte*: mishandelde.
 1281 *ne was niet vroet*: was er niet van op de hoogte.
 1282 *dore tridders goet*: met goede bedoelingen t.o.v. de ridder.
 1283 *volgeden achter*: van achteren volgden.
 1284 of wel om hem kwaad te doen.
 1286 *halsberge*: pantserhemden.
 1288 *porde*: spoorde zijn paard aan; *ter goder wilen*: zo spoedig mogelijk.
 1290 *velle*: een einde maken aan.
 1292 *naecte*: naderde.

- Doe ginc si slaen slach in slach
 1295 *Haer* hande meer dan te voren^{1294/95}
 Doense waleweine. hadde *vercoren*¹²⁹⁶
 Riep si riddere edel here
 Loest mi dor alre *vrowen ere*¹²⁹⁸
 Men doet mi lachter onuerdient
 1300 Quame enech gods *vrient*¹³⁰⁰
 Die mi holpe vt deser noet
 Al haddi *sinen vader doet*¹³⁰²
 God hi sout hem *vergeuen*
Haer sere versuchten ende haer beuen
 1305 *Haer clagen ende haer carmen*
 Mochte elken man *ontfarmen*
 Si riep dicke op waleweine.
 Die *quam* gereden inden *pleine*¹³⁰⁸
 Dat hi hare stonde te staden¹³⁰⁹
 1310 *Ende velde tridders ongenaden*¹³¹⁰
 Alse dit *min her walewein*. horde
 Docht hem dat *sijn herte scorde*¹³¹²
 Van *iamberheden ende van sere*¹³¹³
Ende sprac toten fellen here
 1315 *Her riddere het es dorperhede*¹³¹⁵
 Dat wetti wel *ende onsede*
 Dat gi derre *ioncfrowe. doet*¹³¹⁷
 Gi soudes *ontberen waerdi vroet*¹³¹⁸
 Al hadde die *ioncfrowe. mesdaen*
 1320 Men soutse houescelike vaen
 Want *daer leget* lettelt eren ane

- 1294/95 *slaen slach in slach haer hande*: handenwringen.
 1296 *vercoren*: in het oog gekregen.
 1298 *dor alre vrowen ere*: omwille van de eer van alle vrouwen.
 1300 *gods vrient*: (kristen)mens.
 1302 *haddi doet*: had hij gedood.
 1308 *pleine*: vlakke.
 1309 *stonde te staden*: zou helpen.
 1310 *ongenaden*: wreedheid.
 1312 *scorde*: brak.
 1313 *iamberheden*: deernis; *sere*: hartzeer.
 1315 *dorperhede*: laagheid.
 1317 wat u aan die jonkvrouw begaat.
 1318 *ontberen*: ervan af zien.

- Ene ioncfrowe. dus te slane
 § Doe seide di felle ridder saen
 Om v dorpere ende corliaen¹³²⁴
 1325 Oft gi riddere nine waerd¹³²⁵
 Dor v en werdse niet gespart
 Ic sal haer doen dor vwen toren
 Lachters meer dan te voren
 Ende wildire oec een wort toe spreken
 1330 Ic sal v mettesen spere steken
 Van vwen orsse auerrecht¹³³¹
 Mijn her walewein. antwerde echt¹³³²
 Her riddere so waric dan te voet
 Noch radic v oft gi sijt vroet
 1335 Dat gi die ioncfrowe. verdraget¹³³⁵
 Gine vint mi heden so versaget¹³³⁶
 En si dat gise laet gehermen¹³³⁷
 In salse al nv bescermen
 Ende sal minderen haren toren
 1340 Oft ic settere dleuen voren¹³⁴⁰
 Maer riddere doet mi ene bede
 Dor gode ende dor v edelhede
 Ende dore alre ridders ere⁺
 Doe antwerde die felle here
 1345 Ende seide hine daets niet
 Gine maect v henen ende vliet
 Bi al dat god geleesten mach¹³⁴⁷
 Dit sal sijn vwe domes dach¹³⁴⁸
 In hebbe wat doen van vwen sermone¹³⁴⁹
 1350 Walewein. seide oft gi sijt soe cone¹³⁵⁰

+119 v° b

- 1324 *dorpere*: lomperd; *corliaen*: schooier, schoelje.
 1325 *oft gi*: die doet alsof u.
 1331 *auerrecht*: ondersteboven.
 1332 *echt*: daarna.
 1335 *verdraget*: spaart.
 1336 *versaget*: bang.
 1337 *en si dat*: tenzij; *la t gehermen*: met rust laten.
 1340 *voren*: in de plaats van, 1340: ik geef er mijn leven voor.
 1347 *geleesten mach*: vermag.
 1348 *domesdach*: oordeelsdag, dag van uw dood.
 1349 *in hebbe wat doen van*: ik heb niet nodig.
 1350 *oft gi sijt soe cone*: als u zo dapper bent.

*

- Soe doet noch an hare v hant¹³⁵¹
 Ic souts nemen so swaren pant¹³⁵²
 Wistijt v soude therte beuen
 Oft het cost mi min leuen
 1355 Laet die ioncfrowe. met goede¹³⁵⁵
 Ofte sijt in vwer hoede¹³⁵⁶
 Oft wacht v iegen min spere¹³⁵⁷
 Want ic hebbe vwes gere¹³⁵⁸
 Die gene hadde den moet so groet¹³⁵⁹
 1360 Dat hem walewein. tspere boet
 Hem dochte di herte breken
 Ende gereide hem ter steken¹³⁶²
 Ende min her walewein. banderside
 Ende quamen te samen met selken nide¹³⁶⁴
 1365 Dat harre beider speren braken
 Men mochse verre horen craken¹³⁶⁶
 Si quamen te samen met selker porse¹³⁶⁷
 Dattie riddere viel vanden orsse
 Vten sadele optie eerde
 1370 Ende viel soe sere dat hem deerde
 In alle die lede toter herten
 Ende lach in dole vander^a smerten¹³⁷²
 Hi lach gestrect op dat lant¹³⁷³
 Mijn her walewein. hi geprant¹³⁷⁴
 1375 Dors daer dander op hadde geseten

*

^avander verbeterd uit totter.

- 1351 v hant doen an: de hand slaan aan.
 1352 nemen so swaren pant: zo'n vreselijke straf eisen.
 1355 met goede: met rust.
 1356 in vwer hoede: op uw hoede.
 1357 wacht v iegen: hoed u voor.
 1358 vwes gere: zin om u aan te vallen, te bevechten.
 1359 moet: zelfvertrouwen.
 1362 gereide hem: rustte zich uit, maakte zich klaar.
 1364 nide: strijdlust.
 1366 craken: lawaai maken.
 1367 ze galoppeerden met zo'n kracht op elkaar in.
 1372 in dole: buiten bewustzijn.
 1373 gestrect: languit.
 1374 geprant: nam.

*

- Hine hadde sire houescheit niet *vergeten*
 Hi gaeft *der ioncfrowe*. in die hant
 Ende toech *ter vart sinen brant*¹³⁷⁸
 Binnen desen was becomen¹³⁷⁹
 1380 Die riddere *ende* hadde sijn swerd *genomen*
 Ende stont op alsi best mochte
 Het was quaet dat hi dochte
 Ende seide hoe *waerdi* nie so coene
 Vasseel dat gi bestont te doene¹³⁸⁴
 1385 Mi dese smerte *ende* dese scande
 Mijn vader es *here* van desen lande
 Ende na *hem* saelt mine wesen¹³⁸⁷
 Gine sulles niet genesen¹³⁸⁸
 Hets dompheit dat gi *iaecht*¹³⁸⁹
 1390 Gi werd noch heden so *versaecht*
 Vanden *genen* die mi volgen
 Ende soe sere selen sijn *verbolgen*
 Gine woudet om *sconincs. arturs* goet
 Ende om al dat *hem* nie bestoet¹³⁹⁴
 1395 Si selen hier scire wesen
 Gine selets niet genesen
 Iegen mi heeft hier *nieman* macht
 In dit lant noch oec cracht
 Walewein. sprac dies gelouic wel
 1400 Hier op sidi ondadech *ende* fel
 Dat edel^a *man* *ende* rike mede
 Heuet *herte* van valschede¹⁴⁰²
 Bi mire wet dats *iamber* groet¹⁴⁰³
 Si bringen menegen *inder* noet⁺¹⁴⁰⁴

+119 v° c

*

- ^a*hier* *ende* *doorgestreept*.
 1378 *toech*: trok; *brant*: (kort) zwaard.
 1379 *becomen*: bijgekomen.
 1384 *vasseel*: ondergeschikte, leenman (vernederend bedoeld); *bestont*: durfde.
 1387 *mine*: van mij.
 1388 U zult het er niet levend van af brengen.
 1389 *dompheit*: dwaasheid; *iaecht*: op uit bent.
 1394 *bestoet*: toebehoorde; *nie*: ooit.
 1402 *valschede*: laagheid.
 1403 *bi mire wet*: op mijn woord; *iamber*: reden tot droefheid.
 1404 *noet*: kommer, ellende.

- 1405 Nv ne sijt niet soe vten gelaten¹⁴⁰⁵
 Ic sal v harde wel gematen¹⁴⁰⁶
 Eer gi van mi sult sceden
 Alsoe mi donct dat gi noch heden
 Sult lien dat gi quaet doet¹⁴⁰⁹
- 1410 Ende noch radic v sidi vroet
 Dat gi mi segt ende doet verstaen
 Wat v die ioncfrowe. heeft mesdaen
 Heeft sijs verdient wel
 Dat gi hare sijt dus fel
- 1415 Wel gewerts hare ende v¹⁴¹⁵
 In onderwints mi niet vorder nv¹⁴¹⁶
 Ende heues die ioncfrowe. niet verdient
 Staets af ende blijft min vrient¹⁴¹⁸
 Anders hebdi dlijf verloren
- 1420 Al waerdi noch alsoe wel geboren¹⁴²⁰
 Ic wille die ioncfrowe. met mi leden¹⁴²¹
 Alsic van henen sal sceden¹⁴²²
 Die gene en wouts niet gehoren¹⁴²³
 Ende die ioncfrowe. sprac voren¹⁴²⁴
- 1425 Edel riddere ic maecs v vroet
 Twi hi mi desen toren doet¹⁴²⁶
 Hi wilt mi hebben tere amien¹⁴²⁷
 Salic v der waerheit lien
 Dies es leden menech dach
- 1430 Dat hijs mi tirst dede gewach¹⁴³⁰
 Maer in wouts niet gehoren

- 1405 *vtē gelaten*: blufferig.
 1406 *gematen*: klein krijgen.
 1409 *lien*: bekennen.
 1415 dan moeten u en zij daarover onder u beiden beslissen.
 1416 *in onderwints mi niet*: ik bemoei me er niet mee.
 1418 *staets af*: schei ermee uit.
 1420 *wel geboren*: van hoge geboorte.
 1421 *leden*: leiden.
 1422 *van henen*: van hier.
 1423 *gehoren*: luisteren naar.
 1424 *voren*: luidop, voor iedereen verstaanbaar.
 1426 *twi*: waarom; *toren*: verdriet.
 1427 *tere amien*: als bijzit.
 1430 *dede gewach*: ervan sprak.

- Ic hebbe al anderen toren
 Die haeloesheit doet mi wee¹⁴³³
 Nochtan doet mi vele mee
 1435 Dat ic v wel geseegen can
 Mijn vader was riddere ende goet man
 Ende wel geboren vanden lande
 Ic moet seegen al eest scande
 Liue her riddere al onuerholen
 1440 Mijn vader heeft .vij. iaer gequolen¹⁴⁴⁰
 Ende es onder gegaen van gode¹⁴⁴¹
 Ende leget in sware ermode
 Hine mach riden no gaen
 Noch ouer sine vote gestaen¹⁴⁴⁴
 1445 Hi doget swaren arbeit¹⁴⁴⁵
 Ic hebben geheuen ende geleit¹⁴⁴⁶
 Ende also minen vader gedient
 Hi heuet anders lettet vrient¹⁴⁴⁸
 Nv waric gerne met hem bleuen
 1450 Ende hem gehouden al min leuen¹⁴⁵⁰
 Na mine macht te sinen besten¹⁴⁵¹
 Heden quam dese riddere binnen onser vesten
 Di sere te valle es ente broken¹⁴⁵³
 Ende heeft onrecht an mi gewroken¹⁴⁵⁴
 1455 Hi vorde mi danen met crachte
 Eer dat ics mi verwachtte¹⁴⁵⁶
 Hine liet dor gode no dor man
 Aldus vordi mi van dan
 Ende doet mi desen lachter
 1460 Hi liet sine liede achter

- 1433 *haeloeshheit*: armoede.
 1440 *gequolen*: ontbering geleden.
 1441 *ondergegaen van gode*: zijn bezittingen verloren.
 1444 *ouer*: op.
 1445 *doget arbeit*: lijdt smart.
 1446 *geheuen*: opgebeurd.
 1448 *lettet vrient*: weinig vrienden.
 1450 *gehouden*: verzorgd.
 1451 *na mine macht*: naar mijn vermogen.
 1453 die in zeer vervallen toestand verkeert.
 1454 en heeft zijn woede over zijn ongelijk t.o.v. mij gewroken.
 1456 *ics mi verwachtte*: ik erop verdacht was.

- Die *min* vrient soudē *beweren*¹⁴⁶¹
 Oft si *hem* volhden om sijn *deren*¹⁴⁶²
 Ic vruchte si *selen* hier scire *wesen*¹⁴⁶³
 Gine sullets niet genesen
 1465 Eest dat si v hier *beuaren*⁺¹⁴⁶⁵
 Ende oft gi wilt v leuen sparen +120 r° a
 Soe cort *here* desen strijt
 Ic vruchte het gaet al *ouer* tijt¹⁴⁶⁸
 Oft gi ml staen wilt in *staden*
 1470 Dore ons liefs *heren* genaden
 Soe siet *here* wat gi doet
Her walewein. sprac oft gi sijt vroet
Her riddere spreect vt vwen monde
 In willie hier niet *wesen langer stonde*
 1475 Wildi dese *ioncfrowe*. *berechten*¹⁴⁷⁵
 Oft *van* hare sceden oft *iegen* mi vechten
 Deen oft *dander* soe doet
 Wildi ic bete *met* v te voet¹⁴⁷⁸
 Oft sit *weder* op v part
 1480 Indien dat gi mi niet *ontfart*¹⁴⁸⁰
 Noch *ontuliet* noch *ontrijt*
 Ende gi *vwer aenturen* *ontbijt*¹⁴⁸²
 § Die *riddere* antwerde *ouer lanc*¹⁴⁸³
 Nv *houdi* mi *ouer harde cranc*¹⁴⁸⁴
 1485 Dat ic dus *wiken* soude
 Doet wel *ende* beet *ter moude*¹⁴⁸⁶
 Oft gi *ember* vechten wilt¹⁴⁸⁷

- 1461 *beweren*: afweren.
 1462 *om sijn deren*: om hem kwaad te doen.
 1463 *vruchte*: vrees.
 1465 *beuaren*: in handen krijgen, aanvallen.
 1468 *gaet ouer tijt*: is meer dan tijd.
 1475 *berechten*: opnemen voor, recht verschaffen.
 1478 *bete*: stijg af.
 1480 *mi ontfart*: van me weg rijdt.
 1482 *ontbijt*: afwacht; *aenturen*: lot.
 1483 *ouer lanc*: na een poos.
 1484 *cranc*: zwak.
 1486 *ter moude*: op de grond.
 1487 *ember*: in elk geval.

- Hi decte hem onder *sinen scilt*¹⁴⁸⁸
 Ende trac sijn swerd vten *scoe*¹⁴⁸⁹
 1490 Mijn *her walewein*. beette doe
 Geuiels hem wel oft wors¹⁴⁹¹
 Ende liet bi *hem* staen sijn ors
 Datmen hiet dat gringalet
 Dat node *verporren* soude een let¹⁴⁹⁴
 1495 Sijn *here* en warre toe comen¹⁴⁹⁵
 Ende hijt weder hadde genomen
 Doe gingen si slaen ende *nemen*¹⁴⁹⁷
 Ende deen den anderen lemen¹⁴⁹⁸
 Met groten slagen ende *sure*¹⁴⁹⁹
 1500 Dat si *haer* bloet sagen *dure*¹⁵⁰⁰
 Tallen maelgen dringen vut¹⁵⁰¹
 Ende die sparken sprongen uut¹⁵⁰²
 Doe si die helme *gerochten*¹⁵⁰³
 Dat si enen *bernen* dochten¹⁵⁰⁴
 1505 Gelijk dat heet yser doet
 Datmen steket in die gloet
 Ende vanden vire *werdet* roet
Haer slage waren so groet
Daer hem elc met crachte weerde
 1510 Dat haren *waleweine*. meest deerde
 Dat was om dat sijn swerd
 Nine sceen .iiij. *deniere*. werd¹⁵¹²
 Tridders wapine waren so goet

1488 *onder sinen scilt*: onder de bescherming van zijn schild.

1489 *scoe*: schede.

1491 op goed geluk af.

1494 *verporren een let*: een vin verroeren.

1495 *sijn here en warre*: of zijn heer zou er zijn.

1497 *nemen*: met geweld aanvatten, of: ontvangen (nl. slagen).

1498 *lemen*: zwaar verwonden.

1499 *sure*: zware.

1500 *dure*: door.

1501 *tallen maelgen*: door alle ringen van het pantser.

1502 *sparken*: vonken.

1503 *gerochten*: raakten.

1504 *bernen*: branden.

1512 *deniere*: Men schrijft d., lb. (afkorting van denarius, libra) en leest: penninc, pont.

*

- Dat waleweins. swerd daer op wederstoet¹⁵¹⁴
 1515 Al sachmer dbloet drinken dore¹⁵¹⁵
 Sijn halsberch^a ontfinc gene score¹⁵¹⁶
 Dit dochte waleweine. wonder
 Doch brachti enen slach van onder
 Ende sloech den riddere als ende als¹⁵¹⁹
 1520 Bouen den helme in den hals
 Toter middelt vander kele
 Doe ginct met hem al vten spele¹⁵²²
 Dat hoeft hinc hem sonder vorst¹⁵²³
 Tote biden nauuele vor di borst
 1525 Hi viel neder metten slage
 Sine vrient ende sine mage⁺
 Si hebben hem te lange gemert¹⁵²⁷
 Ende quamen mettien sere verert¹⁵²⁸
 Ende verbolgen ende vten kere¹⁵²⁹
 1530 Doen si sagen haren here
 Doet licgen optie moude
 Walewein. die gode entie boude¹⁵³²
 Sat doe weder op gringalette
 Daer hi noit ane vant smette¹⁵³⁴
 1535 Het was so starc ende so groet
 Ende als sijn here hadde noet
 Wachtet heme van sire lede¹⁵³⁷
 Gelijc dat sijn here dede
 Die gene dire comen waren

+120 r° b

- * ^aberch achter de regel met verwijzingsteken hierheen.
 1514 *wederstoet*: terugstuite.
 1515 *drinken*: dringen.
 1516 *score*: gat.
 1519 *als ende als*: helemaal.
 1522 toen was het met hem gedaan, toen trof hem de dood.
 1523 *sonder vorst*: ogenblikkelijk.
 1527 ze zijn te lang voor hem weggebleven.
 1528 *verert*: kwaad.
 1529 *vtien kere*: buiten zichzelf.
 1532 *boude*: dappere.
 1534 *smette*: gebrek.
 1537 bewaakte het hem tegen kwaad.

- 1540 *Ende heren waleweine. hadden beuaren*¹⁵⁴⁰
*Altehans metten verschen daden*¹⁵⁴¹
*Si worden daer also beraden*¹⁵⁴²
*Dat sine bestonden achter ende voren*¹⁵⁴³
*Also vanden liue te done toren*¹⁵⁴⁴
- 1545 *Beide tors ende te voet*¹⁵⁴⁵
Ende walewein. die dit verstoet
*Dat hi sere was verladen*¹⁵⁴⁷
*Hi hilt hem an di gods genaden*¹⁵⁴⁸
Met goder herten harde vaste
- 1550 *Ende ginc onthalen sine gaste*¹⁵⁵⁰
Metten swerde dat hi droech
Telken slage dat hi sloech
*Verleemdire enen ofte twee*¹⁵⁵³
Ende dede daer menegen wee
- 1555 *Nieman mochte an hem geuesten*¹⁵⁵⁵
Dat hem vergaen mochte ten besten
*Hine bleef doet oft so gewont*¹⁵⁵⁷
*Dat hi meer ward gesont*¹⁵⁵⁸
Ende walewein. der aenturen vader
- 1560 *Versagetse soe daer allegader*¹⁵⁶⁰
Metten slagen die hi sloech
*Datter menech achter droech*¹⁵⁶²
Ende keerde vanden stride
Met dipen wonden ende wide
- 1565 *Het was goet dat walewein. sochte*

1540 *beuaren*: aangetroffen, betrapt.

1541 *altehans*: meteen, weldra: *metten verschen daden*: op heter daad.

1542 ze waren er op uit.

1543 *bestonden*: aanvielen.

1544 om (hem) lichamelijk kwaad te berokkenen.

1545 *tors*: te paard.

1547 *verladen*: in het nauw gebracht.

1548 *hilt hem an*: vertrouwde op.

1550 *ginc onthalen sinen gaste met*: trakteerde zijn gasten op (ironisch).

1553 *verleemdire*: verwondde hij er.

1555 niemand kreeg vat op hem, kon zich aan hem vastklampen.

1557 *hine*: of hij.

1558 *meer*: niet meer.

1560 *versagetse*: joeg hen schrik aan.

1562 *achter droech*: week.

*

- Ende dat hi geerde ende rochte¹⁵⁶⁶
 Bedie geuielt hem te bet¹⁵⁶⁷
 Hi brachter menegen onder dnet
 Sulc vanden liue sulc vanden leden^{1568/69}
 1570 Binnen dien quam ene scare gereden
 Vander ioncfrowen. lieden achter
 Die gerne wraken haren lachter
 Ende tirst dat sise bekinde
 Ende hare quamen so gehinde¹⁵⁷⁴
 1575 Was si vroe ende blide
 Ende trac hare vten stride
 Daer min her walewein. in dede
 Harde grote manlijchede¹⁵⁷⁸
 Die ioncfrowe. trac onder die hare
 1580 Ende keerde metter seluer scare
 Weder tote haren vader
 Si waren blide allegader
 Dat sise hadden in haer geweld¹⁵⁸³
 Ende liten waleweine. op dat velt
 1585 Daer hi sere was verladen
 Sine dorsten hem niet staen in staden
 Iegen haren ouer here^{a+1587}
 Si ontsagen sijn geslechte sere¹⁵⁸⁸
 Maer walewein. dies nine ontsach
 1590 Ginc slaen slach in slach
 Op wat hem was gehinde
 Dat hise soe sere verblinde
 Ende met slagen achter dreef¹⁵⁹³

+120 r° c

*

^ahere met lange bovenlus.

- 1566 geerde ende rochte: verlangde te raken.
 1567 daarom was het geluk hem gunstig.
 1568/69 liet er menigeen inlopen, de enen met hun leven en de anderen met hun leden.
 1574 gehinde: nabij.
 1578 manlijchede: manhaftigheid.
 1583 in haer geweld: veilig bij hun.
 1587 ouer here: opperleenheer.
 1588 geslechte: afkomst, geslacht (= familie)
 1593 achter: achteruit.

- *
 Dat hem tfelt allene bleef
 1595 Si waren so mode ende soe mat
 Dat si achter die wege al plat¹⁵⁹⁶
 Gescoffirt lagen opter eerden¹⁵⁹⁷
 Alse di dat rusten sere begerden¹⁵⁹⁸
 Daer waser lettelgoet gesont¹⁵⁹⁹
 1600 Walewein. en hadse so gewont¹⁶⁰⁰
 Datmer wel af spreken mach
 Van nv tot an den domedach¹⁶⁰²
 § Doe pinsde walewein. in sinen moet
 Hem ware gene dinc soe goet
 1605 Hi hadde met wapinen vele gedaen^{1604/05}
 Ende done nieman dorste bestaen¹⁶⁰⁶
 Dat hi vore sire straten¹⁶⁰⁷
 Hi dancte gode vtermaten
 Der eren die heme gescieden
 1610 Onder die ondadege lieden
 Dat hi behouden hadde sijn leuen
 Ende was sonder doet wonde bleuen¹⁶¹²
 Beide hi ende sijn part
 Ende datten god hadde gespart
 1615 Men seget dicke ende hets waer
 Dat was wel in scine daer¹⁶¹⁶
 Die gene di hem nine gemaett^{a1617}
 Ende doet datten die werelt haet
 Ende onse herre god te voren¹⁶¹⁹

- * *a*in de rand Nota, zelfde hand en inkt.
 1596 *achter*: langs.
 1597 *gescoffirt*: machteloos, uitgeput.
 1598 *alse di*: omdat ze.
 1599 *gesont*, levend, in leven gebleven.
 1600 *Walewein en hadse*: of W. had hun.
 1602 *domedach*: dag van het laatste oordeel.
 1604/05 Niets was er hem zo dikwijls zozeer van nut geweest als zijn wapenen.
 1606 *done*: toen hem; *bestaen*: aanvallen
 1607 *sire straten*: zijns weegs.
 1612 *doet wonde*: dodelijke wond.
 1616 *was in scine*: bleek.
 1617 *hem gemaett*: zich beheerst.
 1619 *te voren*: op de eerste plaats.

- 1620 Hi was *ter quader* tijt geboren¹⁶²⁰
 Ende also *walewein.* hadde *verwonnen*
 Ende hem god hadde geonnen¹⁶²²
 Bi ridderscepe ende bi *geualle*¹⁶²³
 Sine weder saken alle¹⁶²⁴
- 1625 Ginc die dach achter none¹⁶²⁵
 Ende min her *walewein.* die cone
 Hine hadde gedronken no geten
 Noch en geens goet ontbeten
 Dan *geuochten* inden dage
- 1630 Ende ontfangen grote slage
 Hi voer en wech *vermoit* sere
 Ende was algader vten *kere*
 Van *gemake* op dien dach^{1632/33}
 So lange voer hi dat hi sach
- 1635 Dattet dien auonde naecte
 Binnen dien *walewein.* geraecte
 Daer hi vant enen casteel
 Sijn herte was sonder *riuiel*¹⁶³⁸
 Van *groten hongere* ende van dorste
- 1640 Ende van swarre borste¹⁶⁴⁰
 Hi pensde in sinen moet
 Hem ne ware gene dinc so goet
 Als dat hi vore *daer* binnen
 Ende sage oft hi mochte gewinnen
- 1645 Herberge op dien nacht
 Hi vant optie borch gracht¹⁶⁴⁶
 Dien *here* vanden castele
 Ende sire liede oec vele⁺
 Hi groettene ende dat *met* hem was
- 1650 Doe hi gebeet was int gras

+120 v° a

- 1620 *quader*: ellendige, ramspoedige.
 1622 *geonnen*: genadig gegund.
 1623 *geualle*: geluk.
 1624 *wedersake*: tegenstanders (lijdend voorwerp bij *verwonnen*, 1621).
 1625 *achter none*: na 3 uur 's middags. Ook mogelijk: na 12 uur.
 1632/33 *vten kere van gemake*: wegens nooddruft ten einde raad.
 1638 *sonder riuiel*: allesbehalve vrolijk.
 1640 *borste*: gebrek.
 1646 *borch gracht*: (brug over de) slotgracht.

*

- Die here seide dat lone v god
 Walewein. seide waerd v gebot
 Ende vwe wille ende bequame¹⁶⁵³
 Hoe gerne ic herberge name¹⁶⁵⁴
 1655 Tauont meer met v hier binnen¹⁶⁵⁵
 In wiste anders hoe gewinnen
 Ic hebbe gereden al desen dach
 Dat ic anders niet en sach
 Dan wildernesse ende woest lant¹⁶⁵⁹
 1660 Ende daer ic niemene ne vant
 Daer ic trameer mochte^a bliuen¹⁶⁶¹
 Die werd seide also mote mi becliuen¹⁶⁶²
 Goet ane di siele ende ane dleuen
 Alsic v vrindelijc sal geuen
 1665 Also verre ende alsoe vort
 Also ten auonde toe behort
 Ende sal v te gemake doen¹⁶⁶⁷
 Ende geuen v tam ende venisoen¹⁶⁶⁸
 Mine herberge es altoes gereit
 1670 Elken riddere ende niet ontseit^{1669/701670}
 Die begert te wesene min gast
 Hi heeft geleide goet ende vast¹⁶⁷²
 Ende iegen al dat hi in min lant vint
 Al waerd iegen min buc kint^{b1674}
 1675 Dat ic minne vor alle dien¹⁶⁷⁵

*

^ahier becliuen doorgestreept. - ^bDe verzen 1674 en 1673 zijn in het hs. verwisseld. De juiste volgorde is aangegeven door a en b in de marge.

- 1653 *bequame*: aangenaam.
 1654 *herberge name*: mijn intrek zou nemen.
 1655 *met*: bij.
 1659 *wilderness ende woest land*: eenzame, onbebouwde streken.
 1661 *trameer*: heden.
 1662 *mi becliuen*: mijn deel zijn.
 1667 *te gemake doen*: van het nodige voorzien.
 1668 *tam ende venisoen*: gebraden vlees van tamme dieren en wildbraad.
 1669/70 *gereit elken riddere*: elke ridder ter beschikking.
 1670 *ontseit*: weiger.
 1672 ik sta absoluut voor zijn veiligheid in.
 1674 *buc kint*: bloedeigen kind.
 1675 *vor*: boven.

- Die nv ridderscaps mogen plien
 Mijn geleide es soe vast gestade¹⁶⁷⁷
 Wie minen gast iet mesdade
 Het soude hem costen lijf ende al
 1680 Hine hadde meer dan goet geual¹⁶⁸⁰
 Bi ridderscepe ende bi trouwen
 Ende bider maget onser vrowen
 Hier af en wiste niet algader
 Walewein. der aenturen vader
 1685 Die meneger eren was gewone
 Dattie riddere was theren soene
 Dien hi geslegen hadde te voren¹⁶⁸⁷
 Nv alre irst so mogedi horen
 Vte nemende aenturen
 1690 Some soete ende some suren¹⁶⁹⁰
 Walewein. was comen int strec¹⁶⁹¹
 Die wel waent wesen op sijn berec¹⁶⁹²
 Van goder herbergen optien nacht
 Hine hadde hem niet vorwacht
 1695 Van sinen swaren meskiue¹⁶⁹⁵
 Die werd di waleweine. wilde doen liue¹⁶⁹⁶
 Nam heren waleweine. bider hant
 Ende leidene daer hijt scone vant
 Dor drie porten in ene sale
 1700 Ende was ontfaen met sconre tale
 Men ontwapende waleweine. saen
 Sijn ors was te gemake gedaen¹⁷⁰²
 Doen dede dragen die werd
 Waleweins. wapine ende sijn swerd
 1705 Daert hem sint was te verre

1677 geleide: bescherming, persoonlijke verantwoordelijkheid; gestade: onverbreekelijk.

1680 tenzij hij buitengewoon veel geluk had.

1687 dien slaat terug op riddere in vs. 1686.

1690 soete: aangename; sure: onaangename.

1691 comen int strec: erin gevlogen.

1692 op sijn berec van: voorzien zijn van.

1695 meskiue: onheil.

1696 doen liue: aangenaam wezen, aardig behandelen.

1702 te gemake gedaen: van het nodige voorzien.

- Daer omme was hi droue ende erre¹⁷⁰⁶
 Ende ne wout niet orn sheren zale
 Al ware si gulden altemale⁺
 Want doen si ouer tafle saten
 1710 Ende si dronken ende aten
 Ende hadden alles dies gnoech
 Dies die eerde nie gedroech¹⁷¹²
 Des men drinken mochte ende eten
 Ende alles leets daer bi vergeten
 1715 Horden si sere clagen ende wenen
 Sine wisten wat mochte menen¹⁷¹⁶
 Ende hande te gadere slaen¹⁷¹⁷
 Si horden volc daer buten staen
 Vor die porte ende buten mure
 1720 Si ripen dicke ter meneger vre
 O wi laesse ontoet laet in¹⁷²¹
 Waleweine. verwandelde doe sijn sin¹⁷²²
 Sijn herte seide hem wel te voren
 Dat hem naecte leet ende toren
 1725 Hi verwarwede ende ward roet¹⁷²⁵
 Die here van daer in hi geboet
 Datmen geureisce om die niemare¹⁷²⁷
 Wat horeeste daer buten ware¹⁷²⁸
 Men liep vte ende ontsloet
 1730 Die porte alst die here geboet
 Doe quamen si in met ere baren
 Die gene die daer buten waren
 Al driuende so groet mesbaer
 Datment horde verre ende naer
 1735 Dore die porten altemale
 Doe si quamen in die zale

+120 v° b

- 1706 *erre*: boos.
 1712 *gedroech*: voortbracht.
 1716 *menen*: betekenen.
 1717 *hande te gadere slaen*: handenwringen en weeklagen.
 1721 *laesse*: helaas; *ontoet*: doe open.
 1722 *verwandelde sijn sin*: raakte van streek.
 1725 *verwarwede*: kreeg een kleur.
 1727 *geureisce*: zou informeren.
 1728 *horeeste*: lawaai.

- Daer was volcs harde vele
 Ende ripen alle met luder kele
 Opten here vander veste¹⁷³⁹
 1740 Acharme here hier leget die beste
 Doet. dats v liue kint
 Diemen in die werelt vint
 Nv nes niwieren in ertrike¹⁷⁴³
 Bleuen des ridders gelike
 1745 Noch so starc no soe coene
 No soe volmaect in allen done¹⁷⁴⁶
 Die borch verstormde algader¹⁷⁴⁷
 Ende die werd des ridders vader
 Die daer lach optie bare doet
 1750 Sijn herte in sinen buc verscoet¹⁷⁵⁰
 Hi mochte met pinen te worde comen
 Ende seide wie heeft hem dlijf genomen
 Minen alten liuen kinde¹⁷⁵³
 Dat ic vor al die werelt minde
 1755 Was hem dus sine doet gehouden¹⁷⁵⁵
 Ic vruchte het quam bi sinen scouden¹⁷⁵⁶
 Ic bekint selue dat wel
 Dat hi was van herten fel
 Hine sparde viant no vrient
 1760 Ic vruchte hi heeft der doet verdient
 Nv bemanic v allengader¹⁷⁶¹
 Bi gode onsen gerechten vader¹⁷⁶²
 Sprac die here van daer binnen
 Dat gi mi secgt ende laet bekinnen¹⁷⁶⁴
 1765 Die rechte waerheit ic wilt horen¹⁷⁶⁵

- 1739 *opten here*: tot de heer; *veste*: vesting.
 1743 *niwieren*: nergens.
 1746 *done*: levenswijze, handelingen.
 1747 *verstormde*: raakte in rep en roer (Te Winkel: liep te hoop).
 1750 *buc*: buik; *verscoet*: beefde.
 1753 *alten*: zozeer.
 1755 was het voorbeschikt dat hij aldus de dood zou vinden?
 1756 *vruchte*: vrees; *scouden*: schuld.
 1761 *bemanic*: bezweer ik.
 1762 *gerechten*: rechtvaardige.
 1764 *bekinnen*: vernemen.
 1765 *die rechte waerheit*: precies de waarheid.

- Hoe hi heeft sijn lijf *verloren*
 Mijn liue soene die hier leecht
 Die mire *herten* sere weecht¹⁷⁶⁸
 Doen seiden si alle *ouer waer*⁺¹⁷⁶⁹
- 1770 Die den doden brachten *daer*
 Dat een vrent riddere dede¹⁷⁷¹
 Met sire groter manliche
 Die wi noit sagen *met* ogen
 Nochtan moge wi wel betogen¹⁷⁷⁴
- 1775 Ons volcs doet *ende* soe gewont
 Dat si meer en werden gesont¹⁷⁷⁶
 Men mochte weten niet tgetal
 Dat dede die vrende ridder al
 Die vwen sone *nam* sijn lijf
- 1780 *Der* bester een hadde lijf¹⁷⁸⁰
 Ende die wi noit *consten* bekinnen¹⁷⁸¹
 Maer walewein. die was *daer* binnen
 Ende hem seluen sculdech wiste
 Ende hi wel sach dat hi *met* liste
- 1785 Noch *met* crachte mochte ontgaen
 Dat hi sine wapine hadde af gedaen¹⁷⁸⁶
 Ende bloet in sine cleder stoet¹⁷⁸⁷
 Dies was hi droue *in* sinen moet
 Met dat si stonden in dese tale
- 1790 Sagen si lopen *achter* die zale
 Dat bloet verch *ende* bloet¹⁷⁹¹
 Vanden riddere die *daer* lach doet
 Ende die gestelpt was te voren¹⁷⁹³
 Binnen desen hadden si *vercoren*¹⁷⁹⁴

+120 v° c

- 1768 *weecht*: grieft.
 1769 *ouer waer*: als waarheid.
 1771 *dat*: dat het.
 1774 *betogen*: meedelen.
 1776 *meer en*: niet meer.
 1780 (een van) de voortreffelijkste die er bestond.
 1781 *noit*: ooit; *bekinnen*: leren kennen.
 1786 *dat*: omdat.
 1787 *bloet*: ongewapend.
 1791 *verch*: pasgevlodid; *bloet* moet waarschijnlijk *roet* zijn.
 1793 *die gestelpt was*: die z'n wonden niet meer bloedden.
 1794 *vercoren*: in het oog gekregen.

*

- 1795 *Walewein.* dies heren gast
Ende seiden alle oueruast
 Die *daer* waren in die zale
 Deen volgede des *anders* tale
 Dattie gene ware *daer* binnen
- 1800 Dat mochtmen^a wel bekinne
 Die den riddere *nam* sijn leuen
 Die sijns blodens hadde begeuen¹⁸⁰²
 Van en lettelt na middach
Ende menne noit sint bloden sach
- 1805 Dat was kinlijc *ende* oppenbaer¹⁸⁰⁵
 Dattie gene ware daer
 Die de mort hadde gewracht¹⁸⁰⁷
 Dies waren si alle bedacht¹⁸⁰⁸
Ende drogen des *daer* ouer een¹⁸⁰⁹
- 1810 Die *daer* waren inden steen¹⁸¹⁰
 Doen sagen si *daer* allegader
 Op *waleweine.* der aenturen vader
 Met harden fellen ogen
Walewein. hi sach hen togen¹⁸¹⁴
- 1815 Te *hemward* menege suer *ansichte*¹⁸¹⁵
 Si baden den *here* harde bedichte¹⁸¹⁶
 Dat hi *hen* den riddere late bekinnen
Ende hoe hi es comen *daer* binnen
Ende wie hi ware *ende* wanen hi *quame*
- 1820 *Ende* *waer* hi wilde *ende* sinen name¹⁸²⁰
 Doe seide di *here* hets *min* gast
Ende heuet geleide goet *ende* vast
 Alsoe lange als hi hier *binnen* es

*

^ao verbeterd uit a.

- 1802 die had opgehouden te bloeden.
 1805 *oppenbaer*: duidelijk.
 1807 *gewracht*: begaan.
 1808 daarvan waren se allemaal zeker.
 1809 en daar waren ze het erover eens.
 1810 *steen*: kasteel.
 1814 *togen*: laten zien.
 1815 *suer*: nijdig.
 1816 *bedichte*: met aandrang.
 1820 *waer*: waarheen.

- Ende sijt seker *ende* gewes¹⁸²⁴
 1825 Die *hem* messeide oft mesdade¹⁸²⁵
 Hi souts comen in sulke stade¹⁸²⁶
 Het soude *hem* costen goet *ende* lijf
 Dit en *verbade* mi *man* no *wijf*¹⁸²⁸
 Mijn geleide es soe vast⁺
 1830 Die ic wille houden *elken* gast
 Dat si niet en *werd* te broken
 Ende dat *icker* toe hebbe *gesproken*
 Na *min* weten *ende* na *minen* wille
 Gedoget v *ende* sweget stille¹⁸³⁴
 1835 Op v lijf *ende* op vwe goet¹⁸³⁵
 Ic sal scire wesen vroet
 Wie sculdech es *van* deser daet
 Ic weet *daer* op soe goden raet
 Hi riep sine liede altemale
 1840 Ane dene side *vander* zale
 Te *sinen* rade *ende* seide¹⁸⁴¹
 Dat *sijn* gelof *ende* *sijn* geleide¹⁸⁴²
 Nine mochte *sijn* te broken
 Ende *sijn* sone ware *qualijc* gewroken¹⁸⁴⁴
 1845 Soe goden riddere als hi was
 Heme mochte wel berouwen das
 Sloge hi *sinen* gast te doet¹⁸⁴⁷
 Hi souts hebben lachter groet¹⁸⁴⁸
 Alsoe *verre* alsmer af soude spreken
 1850 Ic salls behindelijker wreken¹⁸⁵⁰
 Canic die *waerheit* wei *verstaen*¹⁸⁵¹

+121 r° a

- 1824 *gewes*: gewis.
 1825 die iets verkeerd tegen hem zei of hem verkeerd behandelde.
 1826 hij zou er zulke onaangename gevolgen van ondervinden.
 1828 *dit en verbade mi*: hiervan zou mij niet afbrengen.
 1834 *gedoget v*: beheers u.
 1835 *op*: op verbeurdverklaring van.
 1841 *te sinen rade*: om hem raad te geven.
 1842 *gelof*: belofte.
 1844 *qualijc*: op de verkeerde manier.
 1847 *sloge ... te doet*: doodde.
 1848 *souts*: zou daarvan; *lachter*: schande.
 1850 *behindelijker*: met meer overleg.
 1851 *verstaen*: te weten komen.

- *
 Dat min gast heuet gedaen
 Die grote ondaet *ende* die mort
 Hi sprac te sinen lieden vort
 1855 Nv volget alle mire tale¹⁸⁵⁵
 Gi sult hier bliuen binnen *der zale*^a
 Nieman en volge mi enen voet
 Ende dat ic v hete dat doet¹⁸⁵⁸
 Ic sal minen gast leiden *daer* buten
 1860 Men sal die dore na ons sluten
 Ende laet die dode dan sijn bloden¹⁸⁶¹
 Soe moge wi ons alle wel beuroden¹⁸⁶²
 Dat hi schuldech es *der* daet
 Ic salre dan op hebben raet¹⁸⁶⁴
 1865 Eer ic minen sone wreke
 Sonder lachter behindeleke
 Si hilden alle an sine tale¹⁸⁶⁷
 Si waren stille in die zale
 Ende die here *quam* genaen
 1870 *Daer* hi heren waleweine. sach staen
 Ende seide riddere en belget v niet¹⁸⁷¹
 Datmen vwes niet bat en pliet¹⁸⁷²
 Wi hebben rouwe als gi moget sien
 Ende vwes es te wors geplien¹⁸⁷⁴
 1875 Wat hier ane es mesdaen¹⁸⁷⁵
 Gi selt nv *met* mi gaen
 Ic saelt beteren. want min liede.¹⁸⁷⁷

- * *a* verbeterd uit ol.
 1855 *volget*: volg op.
 1858 *hete*: beveel.
 1861 *laet*: laat ... achterwege.
 1862 *ons beuroden*: inzien, er zeker van zijn.
 1864 *op hebben raet*: over beraadslagen.
 1867 *hilden an*: sloten zich aan bij, gaven gehoor aan.
 1871 *en belget v niet*: wees er niet boos om.
 1872 dat men u niet met meer zorg behandelt.
 1874 *te wors*: niet naar behoren.
 1875 *mesdaen*: verkeerd gedaan, niet gehandeld zoals het past.
 1877 *beteren*: goed maken.

- Driuen rouwe ende min meisniede¹⁸⁷⁸
 Ende ic mede alse gi wel siet
- 1880 Nv comt met mi ende let niet¹⁸⁸⁰
 Ic sal v leiden na dese sake¹⁸⁸¹
 Daer gi sult sijn nv tegemake¹⁸⁸²
 Ende sachte slapen toten dage
 Wi moten hier driuen onse clage
- 1885 Her walewein. pensde in sinen sin
 Hi was vermant sere daer in¹⁸⁸⁶
 Ende die van wapinen es bloet¹⁸⁸⁷
 Dats een swaer slach ter noet¹⁸⁸⁸
 Ende hi ward geware wel[†]
- 1890 Datmen was te hem ward fel¹⁸⁹⁰ +121 r° b
 Ende datter nieman ne was binnen
 Men mocht wel an hem bekinnen¹⁸⁹²
 Ende pensde doe in sinen moet
 Hem ne ware geen raet soe goet¹⁸⁹⁴
- 1895 Alsoe hi ginge ins heren genade¹⁸⁹⁵
 Ende dade dat hi heme bade
 Hine hadde gene wapine an
 Daer waren wel vif hondert man
 Vans heren lieden daer binnen
- 1900 Daer men wapine an mochte kinnen¹⁹⁰⁰
 Dus ginc hi wech metten werd
 In aenturen oft hulpt oft deert¹⁹⁰²
 Hi leitdene daer vter dore
 Men loecse daer die werd ginc vore¹⁹⁰⁴

1878 *meisnide*: huisgenoten.

1880 *let*: wacht.

1881 *na dese sake*: daarna.

1882 *sijn te gemake*: van alles voorzien zijn, zich prettig voelen.

1886 *vermant*: in het nauw.

1887 *van wapinen bloet*: zonder wapenrusting.

1888 *een swaer slach*: een kwaad ding; *ter noet*: in geval van nood.

1890 *te hem ward fel*: van haat jegens hem vervuld.

1892 of men kon dat wel aan hem zien.

1894 *raet*: handelwijze.

1895 *ginge in sheren genade*: zich in de handen van zijn gastheer zou stellen.

1900 waarvan men kon zien dat ze gewapend waren.

1902 op goed geluk af.

1904 *loecse*: sloot hem.

- *
 1905 Doe^a seide di here van daer binnen
 Her riddere ic wille dat gi met minnen¹⁹⁰⁶
 Trameer weest liue gast¹⁹⁰⁷
 Hi leidene in enen toren vast¹⁹⁰⁸
 Daer scone bedden in lagen
 1910 Hi dede kerssen na hem dragen
 Ende alles dies dat hi wiste
 Ende gepensen conste bi liste¹⁹¹²
 Dat walewein. sijn gast behouede¹⁹¹³
 Die werd die sere drouede¹⁹¹⁴
 1915 Hi dede hem scinken wijn claer
 Ende een scone bedde maken daer
 Daer hi op doe slapen soude
 Als hem vaecte ende hi woude¹⁹¹⁸
 Hi liet met hem knapen een deel¹⁹¹⁹
 1920 Ende keerde weder inden casteel
 Doe drogense den doden vander stede
 Hi ward gestelpt an al die lede
 Hine bloetde groet no clene¹⁹²³
 Sine wonden waren gestelpt rene¹⁹²⁴
 1925 Doe seiden si alle die dit sagen
 Men dorste nembermer niet vragen¹⁹²⁶
 Na anderen man si warens vast¹⁹²⁷
 Dine doetde dat was haer gast
 Dit seiden si alle op ende neder¹⁹²⁹
 1930 Ende die here keerde weder

- * ^ahier ridd doorgestreept.
 1906 met minnen: in vrede.
 1907 trameer: vandaag nog.
 1908 vast: sterk.
 1912 gepensen: bedenken; bi liste: op een slimme manier.
 1913 behouede: nodig had.
 1914 drouede: treurde.
 1918 hem vaecte: hij slaap had.
 1919 met hem: bij hem; knapen een deel: enige dienaren.
 1923 groet no clene: in het geheel niet.
 1924 rene: helemaal.
 1926 dorste: hoefde.
 1927 si warens vast: ze waren er zeker van.
 1929 op ende neder: onophoudelijk.

- Te sinen gast in dier gebare
 Also oft hier af nine ware^{1931/32}
 Hine liets hem niet bekinnen¹⁹³³
 Maer hi dedene sluten daer binnen¹⁹³⁴
- 1935 Inden tor so ouervaste¹⁹³⁵
 Dat nieman mochte tsinen gaste
 Comen. noch quaet beraden¹⁹³⁷
 Noch vermannen no verladen¹⁹³⁸
 Soe vaste was hi in sire gewelt¹⁹³⁹
- 1940 Oec secgic v dat hi selue helt
 Die slotete vanden torre vast¹⁹⁴¹
 Daer binnen besloten was die gast¹⁹⁴²
 Hi wilde hem harde wel bedinken
 Eer hine lite slaen oft minken
- 1945 Wat hem daer af ware dbeste
 Dus hilt hine binnen sire veste
 Wat wildi wat walewein. dade
 Hi moeste geniten sire scade¹⁹⁴⁸
 Hi was daer comen alse gast⁺
- 1950 Ende besloten in enen torre vast
 Ende daer toe binnen ere porten mede
 Ende oec in ene vremde stede
 Hi was van wapinen omberec^t¹⁹⁵³
 Ende haddi hem seluen ontect¹⁹⁵⁴
- 1955 Ende om sine wapine geheest¹⁹⁵⁵
 Ende si dat hadden geureest¹⁹⁵⁶

+121 r° c

- 1931/32 naar zijn gast alsof hier niets van aan was.
 1933 *bekinnen*: merken.
 1934 *dedene*: liet hem.
 1935 *tor*: toren; *ouervaste*: buitengewoon stevig.
 1937 *quaet beraden*: kwaad berokkenen.
 1938 *vermannen*: overweldigen; *verladen*: in het nauw brengen, kwellen.
 1939 *in sire gewelt*: in zijn macht.
 1941 *torre*: toren.
 1942 *besloten*: opgesloten.
 1948 *geniten*: doorstaan; *scade*: onaangename toestand; 1948: hij moest zijn lot voor lief nemen.
 1953 *van wapinen omberec*: niet van wapenen voorzien.
 1954 *hem seluen ontect*: zich bloot gegeven.
 1955 *om ... geheest*: geëist.
 1956 *geureest*: vernomen.

- Men hadder hem niet gegeuen
 Maer si hadden hem genomen dleuen
 Haddi hem seluen sculdech gemaect
- 1960 God en hadde vor hem gewaect^{1959/601960}
 Dus was walewein. geuaen
 Hine wiste wat anegaen¹⁹⁶²
 Dor den ramp ende dor bedwanc¹⁹⁶³
 Die nacht dochte hem lanc
- 1965 Heme ne vaecte niet vele
 Het ginc met hem vten spele¹⁹⁶⁶
 Hi wiste wel datmen hem wanonste¹⁹⁶⁷
 Ende nijt droech ende wanconste¹⁹⁶⁸
 Vanden doden die daer lach
- 1970 Ende om datmenne bloden sach
 Ende mens daer bi ward geware¹⁹⁷¹
 Dus was sijn herte in groten vare¹⁹⁷²
 Van waleweine. latic die tale
 Die here die was binnen der zale
- 1975 Met sinen lieden toten dage
 Met groten rouwe met groter clage
 Waren si dien nacht al dure
 Ende clageden haer sware aenture
 Al hadde die riddere wel verdient
- 1980 Der doet hi hadde daer menegen vrient
 Die sere clageden haren toren
 Dat sine also hadden verloren
 Sine wouden niet bekinnen wel
 Dat hi was ondadech ende fel
- 1985 Ende tirst datmen sach
 Verbaren den sconen dach¹⁹⁸⁶

- 1959/60 *haddi ... God en hadde:* als hij had ... dan had God niet.
 1960 *vor:* over.
 1962 *anegaen:* beginnen.
 1963 *bedwanc:* zorg, kommer.
 1966 *het zag er lelijk voor hem uit.*
 1967 *wanonste:* slecht gezind was.
 1968 *droech:* toedroeg; *wanconste:* hetzelfde als *wanonste*.
 1971 *ward geware:* merkte.
 1972 *vare:* angst.
 1986 *verbaren:* verschijnen.

- Ginc die here met sinen lieden
 Te rade *daer* si hen beriden¹⁹⁸⁸
 Bi wat saken *ende* bi wat treken¹⁹⁸⁹
 1990 Dat si hen scoenst mochten wreken
 Van haren groten sere¹⁹⁹¹
 Doe seide die *werd haer* here
 Lite hi sinen gast gaen
 Dien hi *daer* binnen hadde geuaen
 1995 *Ende* sinen soene sloech te doet
 Men soude secgen ic ware bloet¹⁹⁹⁶
Ende ict niet en dorste wreken
 Men souts mi *groten lachter spreken*¹⁹⁹⁸
 Het heeft so menech wel *verstaen*
 2000 Hoe die saken sijn *vergaen*
 En mochte niet *verholen bliuen*
Ende soudic minen gast ontliuen²⁰⁰²
 Men souts mi spreken *grote scande*
Weder ende vort in elken lande²⁰⁰⁴
 2005 Waerment geureiscen mochte²⁰⁰⁵
 Dus was hi in meneger gedochte
Ende pensde in sinen moet
 Hem ware gene dinc so goet
 Also hi den riddere late gaen⁺
 2010 Tirst dat hi op ware gestaen²⁰¹⁰
 Sonder te doene enege dere²⁰¹¹
 Also gewapent *ende* inder were²⁰¹²
 Also hijt beste mochte bekinnen
 Gelijc dat hi quam *daer* binnen
 2015 Om te beuredene *merre* scande²⁰¹⁵

+121 v° a

- 1988 *hen beriden*: onder elkaar beraadslaagden.
 1989 *treken*: listen.
 1991 *sere*: verdriet.
 1996 *bloet*: laf.
 1998 *groten lachter spreken*: in zeer smadelijke termen spreken.
 2002 *ontliuen*: van het leven beroven.
 2004 *weder ende vort*: overal.
 2005 *gevreiscen*: vernemen.
 2010 *tirst dat*: zodra.
 2011 *dere*: letsel.
 2012 *in der were*: uitgerust.
 2015 *beuredene*: behoeden voor, voorkomen; *merre*: grotere.

- Ende hine bringe buten sire warande
 Ongescint van allen man²⁰¹⁷
 Ende hi hem orlof geue dan
 Ende kere weder ende laten gaen
 2020 Ende sire dan die hande an slaen²⁰²⁰
 Ende bewachtene ende belagen²⁰²¹
 Sine vrient die gerne wrake sagen
 Ende doenre haren wille mede²⁰²³
 Ende slaen hem af sine lede
 2025 Ofte dat si den riddere vaen²⁰²⁵
 Wat hen best donct gedaen
 Oft berne in ene gloet²⁰²⁷
 Om te coelne haren moet²⁰²⁸
 Oft brekene op een rat
 2030 Daert hen best voget teneger stat²⁰³⁰
 Dus so stelict al van mi²⁰³¹
 Datmens mi verre noch bi
 Ne spreke ne genen lachter
 No weder vore noch achter
 2035 Dit donct mi di beste raet
 Van deser dinc hoe soet staet^{2035/36}
 § Doe maectijs sinen lieden vroet²⁰³⁷
 Het dochte hen allengaderen goet
 Ende spraken alle met enen monden²⁰³⁹
 2040 Dat hi dbeste hadde vonden
 Sine wilden sinen raet niet verhoren²⁰⁴¹
 Si wapenden hen som ende reden voren²⁰⁴²

- 2017 *ongescint*: niet lastig gevallen.
 2020 en zij hem dan aanhouden.
 2021 *bewachten*: beloeren; *belagen*: iemand een hinderlaag leggen.
 2023 *haren wille*: wat ze graag willen.
 2025 *vaen*: vangen.
 2027 *berne*: verbranden.
 2028 hun wraak te koelen.
 2030 *voget*: aanstaat.
 2031 op deze manier draag ik het aan een ander over; het fragment heeft *stekict*.
 2035/36 dit lijkt me de beste manier om de zaak aan te pakken hoe dan ook.
 2037 *maectijs ... vroet*: liet hij het weten.
 2039 *met enen monde*: eenstemmig.
 2041 *verhoren*: in de wind slaan.
 2042 *si ... som*: sommigen.

- Also die waleweine. wilden bestaen
 Alsene die here liete gaen²⁰⁴⁴
 2045 Dus voer van daer ene scare groet
 Die niet en was van wapinen bloet
 Willechlike ende sere verbolgen²⁰⁴⁷
 Ende die here die hen wilde volgen
 Riep doe sinen drossate²⁰⁴⁹
 2050 Die fel was ende ongemate²⁰⁵⁰
 Ende hiet dat hi sinen gast hale
 Sine wapine altemale
 Ende geefse hem alsi wilde riden
 Ende niet langer wilde ontbiden
 2055 Tirst dat hi es op gestaen
 Mettien es die drossate genaen
 In ene scone kemenade²⁰⁵⁷
 Nv hort van enen fellen rade²⁰⁵⁸
 Daer hi waleweins. wapine vant
 2060 Ende sijn goet ridders gewant²⁰⁶⁰
 Hi stal waleweine. sijn gode swerd
 En was niet twe penninge werd
 Dat hi stac weder in die scede
 Ende hi sneet die riemen bede
 2065 Ontwe tot in die middeward²⁰⁶⁵
 Ende maecter in enen groten scard²⁰⁶⁶
 In waleweins. stegereep met liste²⁰⁶⁷
 Daer mens nine sach no wiste
 Onder die couerture vanden gereide²⁰⁶⁹
 2070 Ende sine daregarden beide⁺²⁰⁷⁰

+121 v° b

- 2044 *alsene*: als hem.
 2047 *willechlike*: vol strijdlust.
 2049 *drossate*: hofmaarschalk.
 2050 *ongemate*: t.o.v. anderen niet de juiste maat wist te houden.
 2057 *kemenade*: (kleer)kamer.
 2058 *fallen rade*: gemene list.
 2060 *gewant*: kledingstuk(ken).
 2065 tot halverwege in twee stukken.
 2066 *scard*: scheur.
 2067 *stegereep*: stijgbeugel; *met liste*: behendig.
 2069 *couerture vanden gereide*: zadelkleed.
 2070 *daregarden*: buikriemen.

- Fronseerde die scalc soe²⁰⁷¹
 Dats walewein. sider ward onvroe²⁰⁷²
 Eer hi quam ouer ene mile
 Hine wout niet op selke wile²⁰⁷⁴
 2075 Om al sconincs. arturs rike
 Dat mogedi horen haestelike
 Alse die drossate hadde bracht
 Die dese ondaet hadde gewracht
 Waleweins. wapine ende sijn part
 2080 Dat dies nachs was wel beward²⁰⁸⁰
 Sij waenden datter soude sijn bleuen²⁰⁸¹
 Het was starc ende wel op heuen²⁰⁸²
 Ende dede hem geuen gnoech
 Si waender af hebben haer geuoech²⁰⁸⁴
 2085 Die here dede den tor ontsluten
 Ende waleweins. ors houden daer buten
 Sijn gereide waser op geleit²⁰⁸⁷
 Daer ic v af hebbe geseit
 Dat geualst was so sere²⁰⁸⁹
 2090 Doe quam vort walewein. die here
 Vten torre ende was op gestaen
 Hi hadde scone cleder an gedaen
 Ende daelde neder genen graet²⁰⁹³
 Hine pensde niet om sulc beraet²⁰⁹⁴
 2095 Alse hi cortelike daer vant²⁰⁹⁵
 Die drossate hilt in sine hant
 Dat quade swerd dat hi decte²⁰⁹⁷

2071 *fronseerde*: maakte stuk; in het fragment: *fauseerde*: vervalste; *scalc*: knecht.

2072 *sider*: daarna.

2074 *op selke wile*: op dat ogenblik.

2080 *beward*: verzorgd.

2081 ze dachten dat ze het zouden kunnen behouden.

2082 *op heuen*: hooggebeend.

2084 *hebben haer geuoech*: hun zin krijgen.

2087 *gereide*: zadel (met toebehoren).

2089 *geualst*: onbruikbaar gemaakt.

2093 *graet*: trap.

2094 *beraet*: plannetje, bedrog. (De gewone vorm is *baraet*, die staat in het fragment).

2095 *cortelike*: weldra.

2097 *decte*: bedekte, verborgen hield.

- Die wile dat hem walewein. berecte²⁰⁹⁸
 Gordijt hem an sine side²⁰⁹⁹
- 2100 Dies ward sint walewein. omblide
 Doemenne gereide tsinen besten²¹⁰¹
 Doe quam die here vander vesten
 Tote heren walewein. gegaen
 Ende seide wel sijt op gestaen²¹⁰⁴
- 2105 Riddere hoe comt dat gi sijt
 Dus haestech op desen tijt
 Twi ne haddi geslapen ende ontbeden²¹⁰⁷
 Eer gi wech waerd gereden
 Ende had ontbeten ende messe gehort
- 2110 Eer gi waerd gereden vort
 Her walewein. sprac liue her werd
 Mi es leet dat v iet deert
 Alsoe mote mi god beraden²¹¹³
 Ende bringen tsinen genaden²¹¹⁴
- 2115 Wanneer dat ic steruen sal
 Mi rouwet sere v mesfal²¹¹⁶
 Ic wilt noch ware te doene²¹¹⁷
 Sprac min her walewein. die coene
 Ende icker omme seuen iaer
- 2120 Al waerd mi te doene swaer
 Dragen soude di scarpe hare²¹²¹
 Naest minen liue waer ic ware²¹²²
 Om dat gi mi hebt so wel ontfaen
 Nochtan sijt seker sonder waen
- 2125 In laet heden dor man²¹²⁵
 Die so grote cracht heeft an

- 2098 *die wile dat*: terwijl; *hem berecte*: zich klaarmaakte.
 2099 *gordijt*: gordde hij het.
 2101 *doemenne*: toen men hem; *tsinen besten*: zo goed mogelijk.
 2104 *wel sijt op gestaen*: goede morgen.
 2107 *twi*: waarom; *ontbeden*: wat gewacht.
 2113 God sta mij bij.
 2114 *tsinen genaden*: naar Zijn hemelse gelukzaligheid.
 2116 *mesfal*: ongeluk.
 2117 *noch*: nog eens, opnieuw.
 2121 *di scarpe hare*: pijnlijk ruw boetkleed.
 2122 *naest minen liue*: op mijn blote lichaam; *waer*: waar ook.
 2125 omwille van niemand laat ik het na.

- In saelt secgen *ende* al waer
Ende dor en genen anderen vaer
 Wie soet hort viant oft vrient²¹²⁹
- 2130 V sone hadde *der* doet *verdient*
 Dicke *ende* oec menechwarf²¹³¹
 Eer die wile *quam* dat hi start²¹³² +121 v° c
 Nv moets god genadech wesen
Ende god lone v van desen
- 2135 Groten gode *ende der* eren
 Die gi mi doet alle gi *heren*
Ende dat ics des vwes hebbe *verteert*²¹³⁷
 Doe bedroefde *hem* die *werd*
Ende sprac ic en doe v niet
- 2140 Dor sake die v *gesciet*^{2139/40}
 Nochtan es hier menech *man*
 Die v vele quaets *an*²¹⁴²
Maer ic segt v in wille niet
 Die sake die hier es *gesciet*
- 2145 Noch *min* vrede si te broken
 Noch gene dinc *an* v *gewroken*
 Ic sal *met* v *henen* gaen
 Als gi den wech wilt *bestaen*²¹⁴⁸
Ende geleiden v soe verre
- 2150 Dat gi niet sult *werden* erre
 Van niemanne dire bliuet *achter*^{2150/51}
 Mi ware leet *gescide* v *lachter*
 § *Walewein*. sprac dit lone v god
 Die *ouer* die werelt heeft *gebot*²¹⁵⁴
- 2155 Hi *nam* den breidel in die hant
 Die hi *an* sijn ors vant
 Hi ginc vore die *here* naer

2129 *wie soet*: wie het ook.

2131 *menechwarf*: menige keer.

2132 *wile*: uur, tijdstip.

2137 en voor alles van het uwe dat ik gebruikt, genuttigd heb.

2139/40 *ic en doe v niet dorsake*: ik ben niet de aanstichter van, ik veroorzaak niet.

2142 *an*: gunt.

2148 *den wech bestaen*: de tocht aanvangen.

2150/51 dat ge van geen enkele achterblijver iets te vrezzen zult hebben.

2154 Wiens macht zich over de hele wereld uitstrekt.

- Hi ginc bi sire siden *daer*
 Dine *verraden* hadde te voren
 2160 Nv naect *waleweine. groten toren*²¹⁶⁰
 Hi waende hebben goet geleide
 Hi hadde *verloren* vt sire *sceide*
 Sijn *swerd* dat hem *verstolen* was²¹⁶³
 Ende het was *broescher* dan *glas*²¹⁶⁴
 2165 Datter die *drossate* in *stac*
 Doe hi *tgode swerd* vt *trac*
Daer toe haddi vanden *gereide*
Stegereep ende daregarde beide
Valscelijc begaet *met liste*²¹⁶⁹
 2170 Dats min *her walewein. nine wiste*
 Ende die *here* vander *veste*
 Hadde die *starcste entie beste*
 Van *sinen lieden gesint voren*²¹⁷³
*Waleweine. te beradene toren*²¹⁷⁴
 2175 *Alse* te *nemene* sijn *leuen*²¹⁷⁵
Elken man mochte therte beuen
 Van *anxte ende van groten vare*
 Dient also *comen ware*²¹⁷⁸
 Ende niet en mochte *ontgaen met liste*
 2180 Ende *walewein. dire* niet af *wiste*²¹⁸⁰
 Van *desen treken van desen kere*²¹⁸¹
 Ginc al *sprekende iegen den here*
 Van *meneger sticken van menger saken*²¹⁸³
*Onthier ende si begonden naken*²¹⁸⁴
 2185 Ter *stat daer sine viande lagen*²¹⁸⁵

- 2160 *toren*: ellende.
 2163 *verstolen*: ontstolen.
 2164 *broescher*: breekbaarder.
 2169 *begaet*: behandeld, 'bewerkt'.
 2173 *voren*: vooruit.
 2174 *beradene*: berokkenen.
 2175 *alse te*: om te; *nemene sijn leven*: hem van het leven te beroven.
 2178 die het zo vergaan zou zijn.
 2180 *dire niet af wiste*: die er niets van wist.
 2181 *treken*: listen; *kere*: gemene streek.
 2183 *sticken*: onderwerpen, zaken.
 2184 *onthier ende*: totdat; *naken*: naderen.
 2185 *stat*: plek.

- Die *daer* lagen inder hagen²¹⁸⁶
 Die *waleweine*. wilden *verslaen*
 Alsire bi quamen *gegaen*
 Doe nam die *here* orlof
 2190 An *waleweine*. *ende* *scieder* of
Ende *kerde* te *sinen* *castele* *ward*
Her *walewein*. die sat op *sijn* *part*⁺²¹⁹²
Ende *waende* *wel* *danen* *riden*
Sonder *vechten* *ende* *striden*
 2195 *Alsi* an die *artsone* *dede* di *hant*²¹⁹⁵
Ende *sinen* *voet* *inden* *stegebant*²¹⁹⁶
Ende *waende* *hem* *lichten* in *sijn* *gereide*²¹⁹⁷
Braken die *daregarden* *beide*
Ouer den *luchteren* *stegebant*²¹⁹⁹
 2200 Die *sadel* onder *dors* want²²⁰⁰
Ende hi bleef *staende* al *daer*
 Doe sach *min* *her* *walewein*. *daer* *naer*
Menegen *man* vt *comen* *gesprongen*
 Die te *hem* *ward* quamen *gedrongen*
 2205 Met *algader* *haren* *machten*
Selke quamen *vt* *grachten*
Daer si *verholenlike* in *lagen*
Sulc vt *bosche* *sulc* vt *hagen*
Ende *sulke* quamen vt *holen* *straten*²²⁰⁹
 2210 *Verraderen* *mote* *god* *verwaten*²²¹⁰
 Die *hem* *beteren* *nine* *wille*
Her *walewein*. en stont niet *stille*
 Hi sach *wel* dat hi was *verraden*
Ende met *volke* *sere* *verladen*²²¹⁴
 2215 Hi *trac* vt *sire* *sceide* *tswerd*

+122 r° a

- 2186 *hagen*: bosjes.
 2192 *sat op zijn part*: steeg te paard.
 2195 *artsone*: zadelboog.
 2196 *stegebant*: stijgbeugel.
 2197 en zich in zijn zadel wilde hijsen.
 2199 *luchteren*: linker-.
 2200 het zadel draaide onder de buik van het paard.
 2209 *holen straten*: ravijnen, of: droge grachten of droge sloten, wegen met hoge berm.
 2210 *verwaten*: verdoemen.
 2214 *verladen*: overweldigd.

- Dat lettel hauen was werd²²¹⁶
 Ende waender hem met verweren
 Iegen di hem wilden deren
 Als hi dicke hadde gedaen²²¹⁹
 2220 Eer hi drie slage conde geslaen
 Brac dat swerd alst ware tin
 Dit was hem een quaet begin
 Enen man te sinen liue ward²²²³
 Dit sach walewein. ende was veruard
 2225 Hi wiste wel dat hi es verraden
 Die gene dine wilden scaden²²²⁶
 Si quamen van vore ende van besiden
 Met groten scaren ende met widen
 Die alle waleweins. lijf begerden²²²⁹
 2230 Daer was groet geclanc van swerden
 Si staken op hem met speren²²³¹
 Sijn swerd besloet hem niet .ij. peren²²³²
 Diet hem gaf god geue hem wee²²³³
 Het brac vor di hilde ontwee²²³⁴
 2235 Ende viel neder inden sande
 Walewein. stont al idelre hande²²³⁶
 Dies hi qualijc mochte gewesen²²³⁷
 Ende die gene waren vt gelesen
 Ouer starc ende ouer fel
 2240 Dat was dicke geproeft wel²²⁴⁰
 Die daer waleweine. bestonden²²⁴¹
 Gelijc een euer vor di honden
 Hem verwerd daer hise hem volgen siet²²⁴³

- 2216 *lettel hauen*: weinig geld.
 2219 *dicke*: dikwijls.
 2223 *enen man*: voor iemand; *te ... ward*: met betrekking tot.
 2226 *scaden*: kwaad doen.
 2229 *lijf*: leven.
 2231 *op*: naar.
 2232 *besloet hem niet .ij. peren*: hielp hem geen zien.
 2233 *geue hem wee*: straffe hem.
 2234 *hilde*: gevest.
 2236 *idelre hande*: met lege handen.
 2237 wat hij moeilijk zou kunnen uithouden.
 2240 *geproeft*: aangetoond, ondervonden.
 2241 *bestonden*: aanvielen.
 2243 *hem verwerd*: zich verweert.

- *
 Weerdem walewein. maer en help niet²²⁴⁴
 2245 Dine van verren staken met speren
 Si daden hem die meeste deren
 Om te coelne haren moet
 Daer ne was swerd geen so goet
 Al had walewein. gecregen
 2250 Ende haddire drie slage met geslegen
 Als hi metten sinen dede
 Dicwile ter meneger stede
 Het ware te broken oft so gebogen⁺
 Dat hem nine hadde gedogen²²⁵⁴ +122 r° b
 2255 Dat hem best stont testaden²²⁵⁵
 Dicwile also hi was verladen²²⁵⁶
 Daer te voren in meneger noet
 Dies was hi nv worden bloet²²⁵⁸
 Dat was sijn ors ende sijn swerd
 2260 Dat vele hauen was werd
 Dus moeste walewein. gaen onder²²⁶¹
 Ende dat en donct mi geen wonder
 En es oec so starc man geen
 Onder gode nember een²²⁶⁴
 2265 Men mochten dicwile met scampe
 Verwinnen wel ende bi campe^{a2265/66}
 Walewein. moeste gaen in hant²²⁶⁷
 Hi ward geuelt daer int sant
 Nochtan costet sulken dleuen²²⁶⁹
 2270 Eer hem walewein. op wilde geuen²²⁷⁰
 Selken costet een let oft twee²²⁷¹

- *
 a lees rampe
 2244 weerdem: verweerde zich
 2254 gedogen: geholpen.
 2255 stont testaden: van pas kwam, baatte.
 2256 verladen: in het nauw gebracht.
 2258 daarvan was hij nu beroofd.
 2261 gaen onder: het onderspit delven.
 2264 onder gode: in Gods macht.
 2265/66 met scampe ende bi rampe: door bedrog of ongeluk.
 2267 in hant gaen: zich onderwerpen.
 2269 sulken: sommigen.
 2270 hem ... op ... geuen: zich overgeven.
 2271 een let oft twee: een of twee, een paar ledematen.

- Dat wel en heilde *nembermee*²²⁷²
 Ende selue was hi soe bereet²²⁷³
 Wat hi hadde ane gecleet
 2275 Beide wapine ende *ander waden*
 Was gescort *ter meneger staden*²²⁷⁶
 Dat hem dlijf *daer dore sceen*²²⁷⁷
 En leefde ertsce man ne geen²²⁷⁸
 Die also ware nv beraden²²⁷⁹
 2280 Dat hem man mochte staen *in staden*
 Noch artsatere oec genesen²²⁸¹
 Nv wouts god hi sal gewesen²²⁸²
 Van sire smerte van sire scande
 Si bonden *waleweine*. sine hande
 2285 Ende settene op een *cranc rosside*²²⁸⁵
 Ende daden leiden bi sire side²²⁸⁶
 Gringalette dor *sinen toren*²²⁸⁷
 Dat sijn ors was te voren
 Ende dats sire *herten soude sijn wors*²²⁸⁹
 2290 Also hi sage op sijn ors²²⁹⁰
 Dat hi *daer* nv hadde *verloren*
 Ende sijns selfs lijf te voren²²⁹²
 Dies si hem wilden doen *deruen*²²⁹³
 Ende lachterlike doen *steruen*²²⁹⁴
 2295 *Verbernen* oft op een rat breken
 Aldus wilden sijt hen wreken

- 2272 *nembermee*: nooit meer; *heilde*: genas.
 2273 *bereet*: toegetakeld.
 2276 *ter meneger staden*: op veel plaatsen.
 2277 *dat*: zodat.
 2278 er leefde niemand op de wereld.
 2279 *also beraden*: zo toegetakeld (slaat op Walewein).
 2281 *artsatere*: arts.
 2282 nu kan alleen God hem redden.
 2285 *cranc rosside*: oude knol.
 2286 *bi sire side*: naast hem.
 2287 *dor sinen toren*: om hem verdriet te doen.
 2289 opdat het hem verdriet zou doen.
 2290 *op*: naar.
 2292 *te voren*: bovendien, wat meer is.
 2293 *doen deruen*: ontnemen.
 2294 *lachterlike*: op oneervolle wijze.

- Daer waren ridders ende seriande²²⁹⁷
 Naest den here vanden lande²²⁹⁸
 Die rijcste ende best geboren²²⁹⁹
 2300 Ende hadden alle ouer een gesworen²³⁰⁰
 Dat si waleweine. souden leiden
 Toter gerechter wegescelden
 Int inde van haren lande²³⁰³
 Dor alle der gerre scande²³⁰⁴
 2305 Die tarturs houe behorden
 Dies worden si in vorworden²³⁰⁶
 Dat si daer nv souden ontliuen²³⁰⁷
 Waleweine. dat ne soude niet bliuen²³⁰⁸
 En ware dat hen ware scame^{2308/09}
 2310 Om dat hi hadde ridders name²³¹⁰
 Ent hen lachter ware te vele
 Si souden hangen bider kele
 Int sceden vanden tween landen²³¹³
 Den coninc. arture te scanden⁺
 2315 Dat alle dine souden sien
 Ende ridderscaeps daer plien²³¹⁶
 Ende behorden ten coninc. arture
 Ende sochte daer dan aenture
 Souden scuwen te varne vort²³¹⁹
 2320 Alsi die niemare daer hadden verhort
 Daer men sulke wrake name
 Op elken riddere die daer quame
 Ende dire aenturen sochte

+122 r° c

- 2297 *seriande*: schildknepen.
 2298 *naest*: op ... na.
 2299 *best geboren*: van de hoogste afkomst; *rijcste*: machtigste.
 2300 *ouer een*: als uit één mond.
 2303 *int inde*: aan het eind.
 2304 tot schande van al die genen.
 2306 hierover maakten zij een afspraak.
 2307 *ontliuen*: van het leven beroven.
 2308 *ne soude niet bliuen*: zou zonder mankeren gebeuren.
 2308/09 zonder mankeren zou dat schande over hen brengen, of: tenzij ze over hun voornemen
 beschaamd werden.
 2310 *hadde ridders name*: ridder was.
 2313 *int sceden van*: op de grens van.
 2316 *ridderscaeps plien*: ridder zijn.
 2319 *te varne vort*: om door te rijden.

- Dus geuielt datmen *daer* brochte²³²⁴
 2325 *Waleweine*. op een rosside geleit
 Sere gewont *ende mesreit*²³²⁶
 Binnen ere haluer milen *gehinde*²³²⁷
 Soe dat *here walewein*. *bekinde*²³²⁸
 Dat *daer* woende die clusenare
 2330 Die hi *geuraget* hadde om niemare
 Al toter seluer wegesceden
 Van *sconincs*. *arturs geleden*²³³²
 Ende vanden quaden fellen lande
Daer menech haelde grote scande
 2335 Nv waren di gene des *bedocht*²³³⁵
 Die *waleweine*. *daer* hadden brocht
 Dat si een rat souden doen maken
 Ende *waleweine*. *daer* op raetbreken
 Ter crucen enter wegescelde
 2340 *Daer* ic te voren af seide
 Ic late hier af nv di sprake
 Van deser dinc van deser sake
 Tes icker weder come toe²³⁴³
 Ende ic sal v vort secgen hoe
 2345 Dat *moriaen* heeft *geuaren*²³⁴⁵
 Doe si alle drie *gesceden* waren
 Alsic v hebbe doen *verstaen*
 Mijn *her walewein*. *ende moriaen*
 Ende *lanceloet*. die was die derde
 2350 Die *gerne* wilde maken *verde*²³⁵⁰
 Vanden dire *ende vander* niemare
 Dat *hem* seide die clusenare
 Ic sal v tellen van *moriane*
 Eric van *waleweine*. doe te *verstane*.²³⁵⁴

- 2324 *dus geuielt*: zo gebeurde het.
 2326 *mesreit*: toegetakeld.
 2327 *binnen ... gehinde*: op minder afstand dan.
 2328 *bekinde*: merkte.
 2332 *geleden*: tolplaatsen.
 2335 *des bedocht*: van plan.
 2343 *tes*: totdat.
 2345 dat het *Moriaen* vergaan is.
 2350 *verde*: tocht.
 2354 *doe te verstane*: laat horen.

Hoe moriaen heren walewein. verloeste^a

*

- 2355 **Nv^b** telt die aenture hier
 Dat moriaen die ridder fier
 Reet die strate *ter zee ward*
*Ende quam tere passagen ter vard*²³⁵⁸
*Daer hi opter zee bi quam*²³⁵⁹
- 2360 *Ende inden dage hi nieman vernam*²³⁶⁰
 Die hi vrachde na sinen vader
 Hi *verloes sine pine algader*²³⁶²
 Si *scuetdene alle dine sagen*²³⁶³
*Hem half lettelt goet sijn vragen*²³⁶⁴
- 2365 Die *hem mochte ontgaen oft riden*
 En *wilden sijns niet ontbiden*²³⁶⁶
*Maer hi sach daer hoefslagen*²³⁶⁷
 Van orssen die vor hem lagen
Ende onlange waren gereden
- 2370 *Bedie pensdi dat daer was leden*²³⁷⁰
 Sijn vader in *corten dagen*²³⁷¹
 Hi *volgede den voet slagen*²³⁷²
 Al toter passagen toe
 Hine hadde *snachs raste no roe*²³⁷⁴
- 2375 Noch hine vant niwieren *daer hi mochte*⁺
 Herbergen *daer hem seluen dochte*
 Dat hire gecrigen mochte *gemac*²³⁷⁷

+122 v° a

*

^ade hoofdstuktitel omljnd onder de kolom. - ^brode sierletter N vijf regels hoog.2358 *passagen*: oversteekplaats; *ter vard*: spoedig.2359 *opter zee*: aan zee, vlak bij de zee.2360 *vernam*: zag.2362 *verloes*: verspilde; *pine*: moeite.2363 *scuetdene*: gingen hem uit de weg, ontweken hem.2364 *lettelt goet*: heel weinig; *half*: hielp (fout voor *halp*, want er is volgens dr. Gysseling geen duitse invloed in de *M*).2366 *sijns ontbiden*: op hem wachten.2367 *hoefslagen*: sporen van paardehoeven.2370 *bedie*: daarom; *liden*: (voorbij)gegaan.2371 *in corten dagen*: een korte tijd geleden.2372 *voet slagen*: sporen.2374 *raste na roe*: absoluut geen rust.2377 *gemac*: verzorging.

- Daer hi binnen mochte onder dac
 Des margens vroe alst dagede
 2380 Dies hem harde wel behagede
 Ende menne sach scone ende claer
 Quam hi recht gereden daer
 Daer men ouer soude varen
 Maer hine sager moderbaren²³⁸⁴
 2385 Nieweren wonen daer omtrent
 Die scakers haddent daer al gescent²³⁸⁶
 Ende verslegen ende verdreuen
 Datter nieman ne was bleuen²³⁸⁸
 Het was al heide ende sant
 2390 Hine vant daer anders geen lant
 Daer ne wies gers no coren²³⁹¹
 Hine mochter nieman sien no horen
 Noch liede keren noch gaen²³⁹³
 Maer hi sagere scepe staen²³⁹⁴
 2395 Daer scepliede binnen lagen
 Diet folc ouer te vorne plagen²³⁹⁶
 Die wouden wesen in yrlant
 Moriaen quam gereden int sant²³⁹⁸
 Ende riep lude int begin
 2400 Te scepe ward wie es daer in
 Bericht mi dies ic v vrage
 Dor dere vanden goden dage²⁴⁰²
 Ende om een deel van minen gode²⁴⁰³
 Alsoe dat ics mi beurode²⁴⁰⁴
 2405 Oft hier enech ridder leet
 Ouere dwater dart ieman weet²⁴⁰⁶
 Binnen corten dagen harward

- 2384 *moderbaren*: mens(enkind).
 2386 *scakers*: rovers; *gescent*: vernield.
 2388 *datter*: zodat er.
 2391 *wies*: groeide; *gers*: gras.
 2393 *keren noch gaen*: komen of gaan.
 2394 *staen*: (voor anker) liggen.
 2396 *wier werk het was het volk over te zetten*.
 2398 *int sant*: op het strand.
 2402 *bij al wat heilig is*.
 2403 *gode*: bezit.
 2404 *mi beurode*: zekerheid krijg.
 2406 *dart*: waar het, indien het.

- Si worden alle soe *vervard*
 Van hen allen die int *scepe lagen*
 2410 Doen si *moriane sagen*
 Die *sinen helm* hadde af *gedaen*
 Hine mochte *horen* no *verstaen*
 Noch *tale* noch *weder tale*²⁴¹³
 Si *veruarden* hen *altemale*
 2415 Om dat hi was *sward ende groet*
 Elc *stac ter zeward* *sinen boet*²⁴¹⁶
 Ende *ruemden* die *marine*²⁴¹⁷
 Want *moriaen* was *in scine*²⁴¹⁸
 Als hi *vter hellen* ware *comen*
 2420 Si *waenden den duuel* hebben *vernomen*²⁴²⁰
 Dise wilde *daer verleden*²⁴²¹
 Die *tirst van hen* mochte *sceden*
 Hine wilde *sanders niet ontbiden*²⁴²³
 Doe wilde *moriaen* *weder riden*
 2425 Nieman ne *horde* na *sine sprake*
 Noch *berichte van sire sake*
 Si *waenden allegader* wel
 Dat ware di *duuel ende niemen el*²⁴²⁸
 Die *daer quame opten* *sande*
 2430 Si *togen alle vanden lande*²⁴³⁰
 § *Moriaen* sach wel te *voren*
 Dattie *pine* was *verloren*
 Al wildi die *passage liden*
 Sijns en wilde *nieman ontbiden*²⁴³⁴
 2435 Dine *name* in *sinen boet*
 Dus moesti *keren* dor die *noet*⁺
 Dies dreef hi *menegerhande clage*²⁴³⁷

+122 v° b

- 2413 *weder tale*: antwoord.
 2416 *stac*: stak van wal.
 2417 *ruemden*: verlieten; *marine*: strand.
 2418 *was in scine*: zag eruit.
 2420 *vernomen*: gezien.
 2421 *verleden*: verleiden.
 2423 *sanders ontbiden*: op de ander wachten.
 2428 *niemen el*: niemand anders.
 2430 *togen*: trokken weg.
 2434 niemand wilde hem opwachten.
 2437 *dies*: daarover.

- Ende hi sach die hoefslage
 Daer twee ors hadden gelopen
 2440 Ende was ember dies in hopen²⁴⁴⁰
 Dat daer sijn vader hadde gereden
 Ende ware die passage leden
 Maer hi pensde in sinen moet
 Wat hulpet dat een man doet
 2445 Pine die hi verloren siet
 Men vorde mi daer ouer niet
 Om dat ic ben van moriane
 Ende ic hebbe andere gedane²⁴⁴⁸
 Dan die hier te lande behoren
 2450 Ic hebbe dese vart verloren²⁴⁵⁰
 Mi en es niet beter dan ic kere²⁴⁵¹
 Ten clusenare den goden here
 Daer ic van minen geselle sciet
 Hine at no hine dranc niet
 2455 Sider dat hi danen voer
 Sijn hoeft verwarmdem ende swoer²⁴⁵⁶
 Dat dede di honger ende di toren
 Hine sach achter no voren
 Daer hi toe comen mochte
 2460 Daer men enege spise vercochte²⁴⁶⁰
 Noch daer hi sach man no wijf
 Noch creature di hadde lijf²⁴⁶²
 In die marine vander zee
 Hi sporslaechde ilanc so mee²⁴⁶⁴
 2465 Den rechten wech dien hi vernam²⁴⁶⁵
 Tes hi ter wegesceden quam
 Daer vant hi timmerliede staen
 Beide houwen ende sere slaen²⁴⁶⁸

2440 *ember*: steeds.

2448 *gedane*: uiterlijk.

2450 *dese vart verloren*: deze reis vergeefs gemaakt.

2451 ik heb niets beters dan het omkeren.

2456 *swoer*: deed pijn.

2460 *daer men*: waar men.

2462 levend schepsel.

2464 *sporslaechde*: reed sporslags; *ilanc so mee*: hoe langer hoe harder.

2465 langs de kortste weg die hij zag.

2468 *bouwen*: kappen.

- Ende hadden een rat gemaect
 2470 Hi sach enen riddere sitten al naect
 Beuerwet *met* blode roet²⁴⁷¹
 Optie eerde in groter noet
 Hi was *daer* bracht op dat
 Datmenne *daer* breken soude opt rat
 2475 Tirst dat *daer* gemaect ware²⁴⁷⁵
 Met rechte was sijn *herte in* vare
 Ende hi sach *ende* vernam
 Moriane die *daer* nv quam
 Blicken menegen halsberch claer²⁴⁷⁹
 2480 Ende vele gewapender liede *daer*
 Hi sager selken qualijc beretd²⁴⁸¹
 Die waren *ontwapent ende* ontcleet
 Die *daer* hadden ongesonden²⁴⁸³
 Ende *haer* lede oec gebonden²⁴⁸⁴
 2485 Sulc *haer* arme sulc *haer* been²⁴⁸⁵
 Sulc *haer* hoeft *daer* bloet dor sceen²⁴⁸⁶
 Ende min *her* walewein. die *daer* sat
 Sere mesmaect bekinde dat²⁴⁸⁸
 Nv *daer* quam *her* moriaen
 2490 Hi riep dat menech mochte *verstaen*
 Liue geselle sijt willecome
 Onse *here* god geefs mi vrome²⁴⁹²
 Dat gi sijt comen in dit plein
 Ic ben v geselle walewein.
 2495 Om desen ramp en pensdic niet
 Doe ic hier achters *van* v sciet²⁴⁹⁶
 Ende gi van mi te derre stede⁺²⁴⁹⁷

+122 v° c

- 2471 *beuerwet*: gekleurd.
 2475 *tirst*: zodra; *dat*: dat het.
 2479 menig glanzend pantser glinsteren.
 2481 *qualijc beretd*: deerlijk toegetakeld.
 2483 *hadden ongesonden*: verschillende kwalen hadden door verwondingen.
 2484 *gebonden*: in verband.
 2485 *sulc ... sulc*: de een ... de ander.
 2486 *sceen*: zichtbaar was.
 2488 *mesmaect*: mishandeld; *bekinde*: merkte op.
 2492 *geefs mi vrome*: make dat het mij helpt.
 2496 *achters*: laatst.
 2497 *te derre stede*: op deze plaats.

- *
 Ontferme v mire ellendechede
 Die gi ane mi moget merken
 2500 God hi mach v wel gesterken
 Die bouen ons allen heuet macht
 Woudi hier baren sine cracht²⁵⁰²
 Alsoe dit hoerde moriaen
 Die harde scire was bestaen²⁵⁰⁴
 2505 Vanden genen die daer lagen
 Van soe vresseliken slagen^a
 En horde noit man lesen no singen
 Datse ieman mochte volbringen
 Die slage die moriaen sloech
 2510 Metten swerde dat hi droech
 Soe wat so hi gerochte²⁵¹¹
 Metten swerde dat hi brochte
 En ontfinc noit vlecge no scard²⁵¹³
 Hi sloecht tot ouer die middeward²⁵¹⁴
 2515 Daer ne was wapine gene so goet
 Dat dat swerd iet wederstoet²⁵¹⁶
 Dat dede sine grote cracht
 Dat hi soe anxtelike vacht²⁵¹⁸
 Optie gene dine bestonden
 2520 Ende sloech so vresselike wonden
 Die nembermer ne mochten genesen
 Noch en dorsten gesalft wesen²⁵²²
 Van en geens arsaters handen
 Hi cloef daer menegen toten tanden²⁵²⁴
 2525 Dor die coyfie ende dor al²⁵²⁵

* ^aDeze door de kopiist vergeten regel onder aan de kolom. Een herstellingsteken tussen 2505 en 2507 en een tussen de laatste regel van de kolom en regel 2506.

- 2502 woudi baren: als Hij wilde tonen.
 2504 scire: snel; bestaen: aangevallen.
 2511 soe wat so: wat ook; gerochte: kon raken.
 2513 vlecge no scard: spleet of scheur.
 2514 die middeward: het midden.
 2516 iet wederstoet: op enigerlei wijze weerstond.
 2518 anxtelike: angstwekkend.
 2522 dorsten: konden.
 2524 cloef: doorsneed, hakte door.
 2525 coyfie: ijzeren beschermkapje onder de helm.

- Soe dat si vilen in dat dal
 Telken dat hi sijn ogen om sloech²⁵²⁷
 Ende hise te waleweine. ward droech²⁵²⁸
 Die comen was in sware noet
 2530 Verhief hem sijn moet soe groet²⁵³⁰
 Ware die duuel vor hem comen
 Hi mochte hem dleuen hebben genomen
 Gelijk enen man als hem dochte²⁵³³
 In dien dat hi steruen mochte²⁵³⁴
 2535 Soe haddi sijn lijf daer gelaten²⁵³⁵
 Walewein. sat binnen der herstraten²⁵³⁶
 In wel swaren ongesonden²⁵³⁷
 Hi hadde sine hande gebonden
 Maer die gode riddere moriaen
 2540 Hi deetse bat achter gaen²⁵⁴⁰
 Die gene dine daer brochten
 Dat si lettelt om heme dochten
 Hi verweerde hem soe wel
 Met sinen slagen die waren fel
 2545 Hem ne mochte niet meschien²⁵⁴⁵
 Hi deetse vallen bi tween bi drien
 Sulc onder haer perde sulc besiden
 Dat parc begonste sere widen²⁵⁴⁸
 Om waleweine. ende om moriane
 2550 Si waren alle daer in wane
 Dat hi vter hellen quame
 Ende hadde des duuels name²⁵⁵²
 Dise daer alsoe bedwelde²⁵⁵³

- 2527 *sijn ogen om sloech*: zijn blik wendde.
 2528 en hij een blik op W. wierp.
 2530 *verhief*: werd sterker.
 2533 *man*: mens.
 2534 als hij (de duivel) wel sterven kon.
 2535 *lijf*: leven.
 2536 *binnen der herstraten*: op de grote weg.
 2537 heel zwaar gewond.
 2540 *achter gaen*: wijken.
 2545 geen haar op zijn hoofd zou er gekrenkt worden.
 2548 *parc*: strijdperk; *widen*: leeg te worden.
 2552 *hadde des duuels name*: de duivel was.
 2553 *bedwelde*: van hun bezinning beroofde.

- *
 Ende onder die voete velde²⁵⁵⁴
 2555 Datter menech meer en sprac
 Datmen op hem sloech ende stac²⁵⁵⁶
 Dat en dietde niet algader²⁵⁵⁷
 Daer af slachti sinen vader⁺²⁵⁵⁸
 Den edelen riddere acglauale
 2560 Hine hilt iegen nieman tale²⁵⁶⁰ +123 r° a
 Maer hi sloech ember slach in slach
 Op dat heme gehinde lach²⁵⁶²
 Sine slage waren so groet
 Wie een spere te hemward boet
 2565 Om hem te done enege dere
 En besloet hem niet ene pere²⁵⁶⁶
 Hi sloecht ontwe alst ware .i. riet
 Vor hem mochte geduren niet²⁵⁶⁸
 Hi hadde enen halsberch an
 2570 Die ouer starke coene man
 Daer hi niet sere met was geladen²⁵⁷¹
 Nieman ne mochte hem gescaden²⁵⁷²
 Met wapinen die hi brachte daer
 Men sach dat bloet lopen claer
 2575 Optie eerde te dale ward
 Daer ne was gespart man no pard
 Van des goeds ridders brande
 Men sager licggen^a hoofde ende hande
 Ende daer toe arme ende been
 2580 Sulc af geslegen sulc in tveen^b
 Die der doet mochte ontflien

* ^alichgen waarin h gewijzigd in g. - ^bna vers 2580 scrijft van andere gelijktijdige hand, bleker inkt.

- 2554 onder die voete velde: neervelde.
 2556 op: naar.
 2557 dat richtte absoluut niets uit.
 2558 daer af slachti: daarin leek hij op.
 2560 hilt tale iegen: sprak tegen.
 2562 gehinde: nabij.
 2566 het baatte hem geen zier.
 2568 geduren: standhouden; niet: niets.
 2571 dat niet erg zwaar op hem woog.
 2572 gescaden: kwetsen.

- Hem ne mochte niet bat gescien²⁵⁸²
 Want si worden segeloes²⁵⁸³
 Ende menech daer sijn inde coes²⁵⁸⁴
 2585 Die tirst mochte comen te stride
 Ende ontflien hi was blide
 Ende hine ontbeide sanders niet
 Die hi in die battalge liet²⁵⁸⁸
 Ende met dat si dus worden *versaecht*
 2590 Ende doet geslegen ende *veriaecht*
 Oft ongeweldech van sinen leden²⁵⁹¹
 Sulke quamen daer gereden
 Die hadden verloren hare perde
 Ende moesten rutsen harre verde²⁵⁹⁴
 2595 Sine wisten wat riden si moesten gaen²⁵⁹⁵
 Doe beette neder moriaen
 Ende nam waleweine. in sine arme
 Ende seide dicke owacharme²⁵⁹⁸
 Geselle hoe sidi dus beraden²⁵⁹⁹
 2600 Ic vruchte v ne sal staen testaden²⁶⁰⁰
 Ersatere ter werelt nembermeer
 V lede dunken mi so seer
 Ende hebben soe vele wonden
 Hi hadde hem sine hande ontbonden
 2605 Walewein. seide in hebbe gene noet
 Hi dancte gode dine geboet²⁶⁰⁶
 Ende moriane hondertvout mede
 Dat hi was bracht vt sinen lede²⁶⁰⁸
 Ende hi vertroest also was daer

- 2582 zo iemand kon niets beters overkomen, aan de dood ontsnappen was het beste wat men kon bereiken.
 2583 *segeloes*: verslagen.
 2584 *sijn inde coes*: aan zijn eind kwam.
 2588 *battalge*: strijd.
 2591 *ongeweldech van*: geen macht (meer) hebbende over.
 2594 *rutsen harre verde*: hun tocht schuifelend vervolgen.
 2595 *wat*: hoe.
 2598 *owacharme*: o wee.
 2599 *beraden*: toegetakeld; *dus*: zo.
 2600 *sal staen te staden*: kan helpen.
 2606 *gode dine geboet*: zijn Schepper.
 2608 *bracht vt*: gehaald uit.

- 2610 Sijn herte was licht ende claer
 Ende seide hi soude wel genesen
 Mocht hi twe dage stille wesen²⁶¹²
 Sonder gaen ende sonder riden
 Dat hi niwer af dorste miden²⁶¹⁴
- 2615 Bider hulpen van gode ende bi liste
 Ende met sulken crude dat hi wiste
 Ende weder hebben al sine gewelt²⁶¹⁷
 Ende daer was bleuen opt velt
 Gringalet ende andere peerde⁺
- 2620 Daer die heren af harre veerde +123 r° b
 Waren geuaren ende some doet^{2620/21}
 Gringalet ginc al bloet²⁶²²
 Het hadde sinen sadel verloren
 Also gi horet hier te voren
- 2625 Daer ne hadde nieman op geseten
 Hi had daer opt velt vergeten
 Die gene diet daer hadde brocht
 Hi hadde den wech te dire becocht²⁶²⁸
 Ende lach daer doet int grone gras
- 2630 Ende walewein. diest te voren was²⁶³⁰
 Hi stont op van daer hi sat
 Hem dochte dat hi al leets vergat
 Ende ginc en wech sire verde²⁶³³
 Tes hi naecte sinen peerde
- 2635 Ende als hijt sach met sinen ogen
 Sijn herte begonste hem soe verhogen²⁶³⁶
 Hem dochte dat hi al genas
 Also bereit als daer was
 Nochtan kindene gringalet

2612 *stille*: met rust.

2614 op zo'n manier dat hij er zich helemaal van zou onthouden.

2617 weer helemaal op krachten komen.

2620/21 waarop de heren hun reisje gemaakt hadden en sommigen hun reis naar de eeuwigheid.

2622 *al bloet*: zonder tuig.

2628 zijn tocht kwam hem te duur te staan.

2630 *diest*: waarvan het.

2633 hij wendde zijn schreden.

2636 *verhogen*: verheugen.

- *
 2640 Dat nine woude porren een let²⁶⁴⁰
 En quame weder tsinen here
 Dat pert namene biden gere²⁶⁴²
 Van vrinscepen metten monde
 Daer ne was gelet gene stonde²⁶⁴⁴
 2645 Si gingen toten clusenare
 Die sere hadde geweest in vare
 Om dat hise horde ende sach
 Tenen vensterkine daer hi lach
 Hi kinde die twe ridders wale
 2650 Doe hi horde hare tale
 Ende dat si die gene waren
 Die daer achterst quamen geuaren
 Hi sprac toter aenturen vader
 Dit haddic v geseit algader
 2655 Doen gi te lande ward reed
 Ende ic v bat dat gi ontbeed^a
 Ende gi en woudes doen niet
 Hier bi es v al daer mesciet
 Die gerne werken buten rade^{b2659}
 2660 Dicwile hebben sijs scade²⁶⁶⁰
 Maer na dien dat v es comen²⁶⁶¹
 So penst om vwes selfs vromen²⁶⁶²
 Ende blijft tramer met mi hier binnen
 In weet waer gi mocht gewinnen
 2665 Herberge voerdi van hier²⁶⁶⁵
 Dat wel ondadege dier
 Daer ic af seide doe gi hier ward
 Heeft so gebloet hier den aerd²⁶⁶⁸

* ^ad verbeterd uit t. - ^bin de rand Nota, zelfde hand en inkt.

- 2640 *porren een let*: een vin verroeren.
 2642 *gere*: slip van de mantel.
 2644 *gelet*: getalmd.
 2659 *buten rade*: zonder naar goede raad te luisteren.
 2660 *sijs*: zij er van; *scade*: nadelige gevolgen.
 2661 uw omstandigheden in aanmerking genomen.
 2662 *vwes selfs vromen*: wat goed voor u is.
 2665 *voerdi*: als u reed.
 2668 *gebloet*: verwoest; *aerd*: gemene weide, land.

- Dat hier nieman woent bi
 2670 Al wonic hier dats bedi²⁶⁷⁰
 In ben niet sculdech te vline²⁶⁷¹
 Noch gene doet tontsine²⁶⁷²
 Wanneer dat min dach coemt
 Die mi es versproken ende genoemt²⁶⁷⁴
 2675 Want ic brake mine ordine²⁶⁷⁵
 Lange tale dat es pine
 In wil v vermoyen niet
 Maer siet dat gi vwes gemaecs pliet²⁶⁷⁸
 Gi sult vwe orsse stellen²⁶⁷⁹
 2680 Ende sijt trameer binnen mire capellen⁺²⁶⁸⁰
 Dies ic hebbe salic v geuen²⁶⁸¹
 Dor gode die ons gaf dit leuen
 Ende dor alre ridders ere
 Walewein. dankes hem sere²⁶⁸⁴
 2685 Ende moriaen sijn geselle
 Doe gingen si in die capelle
 Ende waren daer in den dach al dure
 Elc telde anderen sine aenture
 Min noch meer dan si geuel²⁶⁸⁹
 2690 Die clusenare begaetde dorse wel²⁶⁹⁰
 Van al dien dat hen bedorste²⁶⁹¹
 Ende dede hen halen sonder vorste²⁶⁹²
 Enen garsoen die hem diende²⁶⁹³
 Also goet man doet sine vriende

+123 r° c

- 2670 *bedi*: omdat.
 2671 *ben sculdech*: mag, behoort; *te vline*: te vluchten.
 2672 *tontsine*: te vrezin.
 2674 *versproken*: voorzegd.
 2675 *brake mine ordine*: zou mijn gelofte schenden.
 2678 *vwes gemaecs pliet*: u het zich behaaglijk maakt.
 2679 *stellen*: stallen.
 2680 *trameer*: heden.
 2681 *dies*: van wat.
 2684 *dankes*: dankte ervoor.
 2689 *geuel*: gebeurde.
 2690 *begaetde*: verzorgde.
 2691 *hen bedorste*: zij nodig hadden.
 2692 *sonder vorste*: zonder uitstel.
 2693 *garsoen*: knecht.

*

- 2695 Van dies hi mochte gewinnen²⁶⁹⁵
 Ende van dies hi hadde *daer* binnen
 Ende dede halen ter riuere
 Borne *ende* warmen sciere²⁶⁹⁸
 Na waleweins. wille na sijn geuoech²⁶⁹⁹
- 2700 *Daer* men hem sine lede met dwoech²⁷⁰⁰
 Vanden blode suuer *ende* rene
 Hine hadde doet wonde ne gene²⁷⁰²
 Dat *daden* sine wapine vast
 Anders waer hi sijns liues gast^{a2704}
- 2705 Vanden slagen die hi ontfinc
 Doe *quam* gegaen metteser dinc
 Die clusenare binnen *der* capellen
 Ende seide hen *ende* ginc tellen
 Wie hi hadde gehort niemaren
- 2710 Van pelegriemen die *daer* waren
 Dattie^b rode riddere was leden
 Ende sijn geselle die strate gereden
 Die *daer* bi ter zee ward lach
 Al quaemt so dat hise nine sach
- 2715 Het was hem *gisteren* doen verstaen
 Doe seide die riddere moriaen
 Ende seide biden goden dage²⁷¹⁷
 Dat hi volgede die hoefslage
 Vanden orssen dire waren leden
- 2720 Tes hi *quam* ter passagen gereden
Daer men met scep en ouer voer
 Ende *daer* verlosic al dat boer²⁷²²
 Vanden spore waerd voert liep
Maer wat ic bat *ende* riep

* ^ag verbeterd uit v. - ^bhier ridd doorgestreept.

2695 *gewinnen*: verkrijgen.

2698 *borne*: bronwater.

2699 *geuoech*: behoefte.

2700 *dwoech*: waste.

2702 *doet wonde*: dodelijke wond.

2704 *sijns liues gast*: van het leven beroofd.

2717 *biden goden dage*: bij gods gunst.

2722 *boer*: teken.

- 2725 Optie gene die *daer* lagen
 In *haer* scepe alsi mi sagen
 Si waren *veruard* als een hase
 Sine berichten mi niet die dwase
 Van al dien dat ic hen vrachde
- 2730 *Daer* ne was nieman *hine versaechde*²⁷³⁰
 Ende trac bat in *ter zee ward*²⁷³¹
 Mi dochte si waren van mi *veruard*
Maer bi alsulker trouwen
 Alsic ben sculdech onser *vrouwen*
- 2735 Ende *ridderscap ende* oec gode
 Si mochtent mi ontsecgen node
 Ic sal van *henen weder keren*²⁷³⁷
 Ende *anderwerf* den wech *verleren*²⁷³⁸
 Ende *magicker enen* opt lant *beuaren*²⁷³⁹
- 2740 *Vanden genen* die *daer* waren
 Ende die ter *scepingen* behoren⁺²⁷⁴¹
 Hi was ter *quader* tijt geboren
 En vort hi mi niet ouer *tvere*
 Ic dorstekene *met* *minen spere*
- 2745 Oft slane so *met* *minen swerde*
 Dat hi valt doet optie eerde
 Mijn *herte* vorseit mi *algader*²⁷⁴⁷
 Dat *daer* leden was *min vader*
Maer in gemote moderbaren
- 2750 Alsic al hadde geuaren
Dinicker omme mochte vragen
 Doe begonstic mi *versagen*²⁷⁵²
 Want die *honger* ginc mi an²⁷⁵³
 Ende in ne vant wijf no man²⁷⁵⁴

+123 v° a

- 2730 *hine*: of hij.
 2731 *bat*: verder.
 2737 *van henen*: hiervandaan.
 2738 *anderwerf*: nog een keer.
 2739 *magicker*: kan ik er: *beuaren*: in handen krijgen.
 2741 *scepingen*: veerdienst.
 2747 *vorseit*: voorspelde het.
 2752 *mi versagen*: angst te voelen
 2753 *ginc mi an*: overviel me.
 2754 *in ne vant*: ik vond niet.

- 2755 Dan heide ende woest lant
 Daert mi was harde onbecant
 In *conster* nieman gesien no horen²⁷⁵⁷
 Daer ne wast gers no coren
 Ic segt v waer nv van *desen*²⁷⁵⁹
- 2760 Daer ne comt nieman hine wilre wesen²⁷⁶⁰
 Banderside den watre breet²⁷⁶¹
 Ter scepingen die daer was gereet
 Dus dogedic pine om niet²⁷⁶³
 Maer soe wat dat mins gesciet²⁷⁶⁴
- 2765 Na dien dat ic *verhoren* can²⁷⁶⁵
 An onsen werd den goden man
 Dat min vader voer al daer
 Ic sal hem *echter* volgen naer²⁷⁶⁸
 Sien oft ic ouer comen mach²⁷⁶⁹
- 2770 Gebidic morgen den dach²⁷⁷⁰
 Na dien dat icker af hebbe gehort
 Hine es noch niet so verre vort
 In waenne achterhalen wel²⁷⁷³
 Mine gebreke min ors snel²⁷⁷⁴
- 2775 Dat soe starc es so goet
 Her walewein. seide god geefs v spoet
 Maer selue was hi tenden rade²⁷⁷⁷
 Ende clagede sere sine scade²⁷⁷⁸
 En was hem niet comen ten besten²⁷⁷⁹
- 2780 Hem was verstolen binnen der vesten
 Verradelijc sijn gode swerd

- 2757 *conster*: kon er.
 2759 *waer van desen*: de waarheid hierover.
 2760 *hine wilre wesen*: of hij wil er zijn.
 2761 *bandersiden*: aan de andere kant van.
 2763 *dogedic*: verduurde ik.
 2764 *soe wat*: wat er ook.
 2765 *nadien dat*: omdat; *verhoren*: vernemen.
 2768 *echter*: opnieuw.
 2769 *ouer comen*: aan de andere kant komen.
 2770 als ik de dag van morgen beleven mag.
 2773 *in waenne*: of ik hoop hem.
 2774 tenzij mijn snelle paard zou falen.
 2777 *tenden rade*: ten einde raad.
 2778 *scade*: ongelukkige toestand.
 2779 *comen ten besten*: goed afgelopen.

- Daer hi hem *met soude hebben verwerd*²⁷⁸²
 Diet hem nam god geue hem scande
 Sine daregarden sine stegebande
 2785 Waren hem gesneden te middeward²⁷⁸⁵
 Als hi waende sitten op sijn part²⁷⁸⁶
 So braken si altemale in tween
 Hi bleef staende op sine been
 Dit vertelde walewein. daer vort
 2790 Als gi hier vore hebt gehort
 Al was hem sijn herte swaer
 Die dus was te gereke daer²⁷⁹²
 Dan was wonder no vremthede²⁷⁹³
 Men dwoech waleweine. sine lede
 2795 Ende hi begaetde sine wonden²⁷⁹⁵
 Men hadde so goeden meester vonden²⁷⁹⁶
 Daer nie moder aue genas²⁷⁹⁷
 Also her walewein. selue was
 Soe wat wonden walewein. plach²⁷⁹⁹
 2800 Si heilden daermen toe gesach²⁸⁰⁰
 Dien nacht hadden si aldaer genaden²⁸⁰¹
 Die hen die clusenare mochte beraden⁺²⁸⁰²
 Toter wilen datmen sach
 Verbaren den sconen dach²⁸⁰⁴
 2805 Ende die sonne begonde scinen
 Her walewein. was een deel in pinen²⁸⁰⁶
 Want sine wapine ende sine gewaden²⁸⁰⁷

+123 v° b

- 2782 *verwerd*: verdedigd.
 2785 *te middeward*: middendoor.
 2786 *als*: toen.
 2792 *te gereke*: van het nodige voorzien.
 2793 *dan*: dat en = dat ... niet.
 2795 *begaetde*: behandelde.
 2796 *meester*: dokter.
 2797 *moder*: moeder; *aeu genas*: van herstelde.
 2799 *plach*: mer zorg behandelde.
 2800 *heilden*: genazen; *toe gesach*: op lette, dus: ze genazen zienderogen.
 2801 *genaden*: bijstand.
 2802 *beraden*: bezorgen, verlenen.
 2804 *verbaren*: verschijnen.
 2806 *een deel*: nogal; *in pinen*: in moeilijke omstandigheden.
 2807 *gewaden*: wapenrusting.

- *
 Waren harde omberaden²⁸⁰⁸
 Nochtan deerde *hem* vele meer
 2810 Sine wonden di waren seer
 Ende daer ne woende nieman gehinde²⁸¹¹
 Daer hi heme^a ane bekinde²⁸¹²
 Noch di mochte beteren sine noet
 Sine hadden wijn vleesch no broet
 2815 Den clusenare was niet bleuen²⁸¹⁵
 Hine had den heren al gegeuen
 Ende moriaens herte was algader²⁸¹⁷
 Om te volgene sinen vader
 Ende walewein. was ember in dien
 2820 Dat hi wilde varen besien²⁸²⁰
 Hoe lanceloet. hadde geuaren²⁸²¹
 Hem was leet soudi iet sparen²⁸²²
 Ofte ontbeiden ofte dagen²⁸²³
 Om hem wildi varen vragen
 2825 In dien dat hi mochte riden
 Maer hi moeste enen dach ontbiden
 Eer hi gesate in sijn gereide²⁸²⁷
 Sulc waren sine arbeide²⁸²⁸
 Vander smerten die hi ontfinc
 2830 Ende wonder waest dat hijs ontginc²⁸³⁰
 Ende nv gebrac hen lijf nere²⁸³¹
 Ende dat was oec ene sware dere²⁸³²

* ^alaatste e door andere gelijktijdige hand met donkerder inkt verbeterd uit a(?).

2808 *harde omberaden*: in zeer slechte toestand.

2811 *gehinde*: dichtbij.

2812 waar hij mee bekend was.

2815 *niet*: niets.

2817 en M. stelde er alleen belang in.

2820 *varen besien*: gaan onderzoeken.

2821 *hadde geuaren*: het maakte.

2822 *sparen*: wachten.

2823 *dagen*: wachten.

2827 *gesate*: zou (kon) gaan zitten.

2828 *arbeide*: pijnen.

2830 *hijs ontginc*: hij er van af kwam.

2831 *lijf nere*: voedsel.

2832 *dere*: kwelling.

*

- Al hadden si penninge oft pande²⁸³³
Daer ne woende nieman inden lande
 2835 An dene side wisten si wel
 Sonder hare viande fel²⁸³⁶
 Die hen *gerne* beriden wee²⁸³⁷
 Ende het was .vij. milen ende mee²⁸³⁸
 Te ridene rechte vort
 2840 Eermen vant dorp oft port
 Tes *conincs.* arturs lande ward
 Hier omme was walewein. veruard
 Hine mochte wel riden no gaen
 Dat hem testaden mochte staen
 2845 Dus sijn si tongemake beide²⁸⁴⁵
 Ende beuaen met swaren leide²⁸⁴⁶
 Moriaen woude node ontbiden²⁸⁴⁷
 Oec scaemdi hem soudi ontriden²⁸⁴⁸
 Waleweine. aldus sinen geselle
 2850 Ende bleef met hem in die capelle
 Doe dochte moriane in scine²⁸⁵¹
 Daer hi stont tenen vinsterkine²⁸⁵²
 Dat een riddere quam gereden
 Met harder groter haestecheden
 2855 Op een ors groet ende snel
 Ende hi was gewapent wel
 Ende sceen een^a starc riddere sijn
 Moriaen seide wat mach dit sijn
 Tote heren waleweine. daer hi lach
 2860 Hi seide dat hi enen riddere sach
 Ende inne^b waer hi wille

* ^aeen achter de regel, met verwijzingssteken hierheen. - ^bhier ontbreekt weet.

2833 *pande*: onderpanden, iets wat zij in pand hadden kunnen geven.

2836 *sonder*: behalve.

2837 *beriden*: zouden aandoen.

2838 *mee*: meer.

2845 *tongemake*: droef te moede.

2846 en van diepe droefheid vervuld.

2847 *node*: niet graag.

2848 *ontriden*: wegrijden van.

2851 *dochte in scine*: meende hij te bespeuren.

2852 *tenen vinsterkine*: bij een venstertje.

- Her walewein. en lach niet stille
 Hi ginc *ter vensteren* soe hi best mochte⁺²⁸⁶³
 Hi sach den riddere *ende hem* dochte +123 v° c
 2865 Bi sinen wapinen *ende* bi al
 Daer men man bi merken sal²⁸⁶⁶
 Dat ware gariet sijn broder
 Sijns vader kint *ende* sire moder
 Ende hi quam die selue strate
 2870 Gereden sere bouen mate²⁸⁷⁰
 Die te *bertangen ward* gelach²⁸⁷¹
 Te met dat walewein. op hem sach
 Te meer docht hem dat hine kinde^{2872/73}
 Doe hi hem was bat gehinde²⁸⁷⁴
 2875 Kindi die wapine die hi droech
 Het was heren waleweine. geuoech²⁸⁷⁶
 Bat dan ic *vertellen* mochte²⁸⁷⁷
 Want her gariet hi brochte
 Die sterke riddere *ende* die coene
 2880 Dies si wel hadden te doene²⁸⁸⁰
 Dat was vleesch *ende* broet
 Dat hen wel quam *ter* noet
 Ende wijn verchs *ende* claer²⁸⁸³
 Noet saken brachten *nv daer*²⁸⁸⁴
 2885 Alse gi hier *nv* sult horen
 Die van *bertangen* hadden *verloren*
 Den *coninc.* artur haren here
 Ende waren in auenturen *sere*²⁸⁸⁸
 Te *verlisene* al *haer* lant

- 2863 *soe hi best mochte*: zo vlug als hij kon.
 2866 *merken*: oplettend gadeslaan (om te herkennen).
 2870 *sere bouen mate*: buitengewoon hard.
 2871 *gelach*: gelegen was.
 2872/73 *te met dat ... te meer*: hoe langer ... hoe meer.
 2874 *hem bat gehinde*: dichterbij hem.
 2876 *geuoech*: naar zijn zin.
 2877 *bat*: meer.
 2880 waaraan zij zeer behoefte hadden.
 2883 *verchs*: fris.
 2884 *noet saken*: dringende aangelegenheden; *brachten*: brachten hem.
 2888 *auenturen*: de noodlottige omstandigheden, gevaar.

- 2890 Ende hadden gariette gesant²⁸⁹⁰
 Na waleweine. ende naancelote.²⁸⁹¹
 Dese waren sonder genote²⁸⁹²
 Vans conincs. houe vte gelesen
 Percheual. mochte wel die derde wesen
- 2895 Maer hi anteerde ridderscap niet lange²⁸⁹⁵
 Nochtan brachti menegen inbedwange²⁸⁹⁶
 Gelijc datmen heeft gehort
 Doen her gariet bat vort
 Was comen vor di cluse gereden
- 2900 Walewein. quam met haestecheden
 Vter capellen opter straten
 Alsoe die blide was vtermaten²⁹⁰²
 Doen hi sinen broder sach
 Ende seide god geue v goeden dach
- 2905 Die hier comt ende die ic sie
 Nv en wasic so blide nie
 Sint dat ic geboren was
 Ende gariet hi beette int gras
 Doe hi sinen broder kinde²⁹⁰⁹
- 2910 Alsoe hem bat quam gehinde
 Nam hine in sinen arme
 Ende seide owi wacharme
 Broder hoe eest v dus comen
 Mi donke gi hebt scade genomen²⁹¹⁴
- 2915 Ende in battalgen so gewesen
 Hets aenture suldi genesen²⁹¹⁶
 Ende metten liue ontgaen²⁹¹⁷
 Gi donct mi so ongedaen²⁹¹⁸
 Dit seide daer her gariet

- 2890 *gesant*: gestuurd.
 2891 *na*: om.
 2892 *sonder genote*: zonder weerga.
 2895 maar hij was nog niet lang ridder.
 2896 *brachti inbedwange*: overmeesterde.
 2902 *alsoe die blide was*: omdat hij blij was.
 2909 *kinde*: herkende.
 2914 *scade genomen*: letsel opgelopen.
 2916 *hets aenture*: het is onzeker of, u mag van geluk spreken als.
 2917 en het er heelhuids van afbrengen.
 2918 *so ongedaen*: er zo slecht aan toe.

- *
 2920 *Walewein.* seide in hebbe niet een let²⁹²⁰
 In hebber wonde an ende smerte²⁹²¹
 Maer ic hebbe gesont die herte
 Ende sal mi seluen wel genesen
 Maer hier af laet die tale wesen^{a+}
 2925 Ende segt mi ende maect mi vroet +124 r° a
 Wat noet saken dat v doet
 Dat gi hier nv comt gereden
 Ic wiste gerne die waerheden
 Gariet seide ic saelt v tellen
 2930 Doe gingen si inder capellen
 Daer si vonden moriane
 Die sward was van alre gedane²⁹³²
 Ende den goeden man den clusenare
 Een deel was gariet in vare
 2935 Doe hine sach alsoe gedaen²⁹³⁵
 Ende also groet vor hem staen
 Dit verstont wel sijn broder²⁹³⁷
Walewein. ende makes hem vroder²⁹³⁸
 Vanden riddere ende van sinen name
 2940 Ende wie hi ware ende wanen hi quame
 Eer hi hem anders iet vrachde
 Hi sach wel dats hem wanhachde²⁹⁴²
 Doe hi sach van sulker gedane
 Den goeden riddere moriane
 2945 Doe saten si neder mettesen²⁹⁴⁵
 Deen hiet den anderen willecome wesen²⁹⁴⁶
 Ende dreuen onderlingen feesten²⁹⁴⁷

- * *a* grote lussen aan h (hier) en l (laet, tale).
 2920 *let*: lichaamsdeel.
 2921 *in hebber*: of ik heb er.
 2932 *van alre gedane*: over heel zijn uiterlijk, van uiterlijk helemaal.
 2935 *alsoe gedaen*: dat hij er zo uitzag.
 2937 *verstont*: begreep.
 2938 *makes hem vroder*: lichtte hem erover in.
 2942 *wanhachde*: onplezierig te moede was.
 2945 *mettesen*: daarop.
 2946 *hiet willecome wesen*: verwelkomde.
 2947 *dreuen feesten*: blijdschap tonen, waren in feestelijke stemming.

- Maer walewein. hadde den meesten²⁹⁴⁸
 Gere te wesene vroder²⁹⁴⁹
 2950 Wanen dat quam gariet sijn broder
 Dan ic v gesecegen mochte
 Onthier ende hine daer to brochte²⁹⁵²
 Dat hi die waerheit begonste nomen²⁹⁵³
 Hoet met arture nv es comen
 2955 Ende al ten argesten nv vergaen²⁹⁵⁵
 Die coninc. artur es geuaen
 Daer hi voer op enen dach
 Iagen des hi gerne plach²⁹⁵⁸
 Binnen enen groten foreeste
 2960 Daer quam in ene die meeste²⁹⁶⁰
 Scare van gewapenden lieden
 Dan ic v mochte wel bediden
 Al vte ende vt in corten worden²⁹⁶³
 Die den coninc. van sassen toe horden
 2965 Si hadden daer soe grote macht²⁹⁶⁵
 Ende vingen arture met harre cracht
 Die hem lettel dies bedachte²⁹⁶⁷
 Ende gene macht met hem brachte
 Daer hi voer ter iacht ward
 2970 Dus sijn sine liede sere besward²⁹⁷⁰
 Ende bouen al die coninginne
 Die waende werden buten sinne²⁹⁷²
 Om dattie coninc. es ongereet²⁹⁷³
 Ende si die waerheit nine weet

- 2948 *de meeste*: nog meer (dan 2951).
 2949 *gere*: verlangen; *vroder*: meer op de hoogte.
 2952 *onthier ende hi*: totdat hij.
 2953 *nomen*: vertellen.
 2955 *ten argesten vergaen*: zeer slecht afgelopen.
 2958 *plach*: deed.
 2960 *ene die meeste*: een grotere (dan vs. 2962).
 2963 *al vte ende vt*: van het begin tot het einde.
 2965 *macht*: overmacht, of: legermacht.
 2967 *dies bedachte*: hierop verdacht was.
 2970 *besward*: teneergeslagen.
 2972 *buten sinne*: van haar zinnen beroofd.
 2973 *ongereet*: weg.

- 2975 *Waer sine vorden ende hebben gedaen*²⁹⁷⁵
 Dine int foreest hebben geuaen²⁹⁷⁶
 Des es nv meneger herten wee
 Dat foreest staet optie zee²⁹⁷⁸
 Daer die gene ane quamen
- 2980 Die den *coninc. met crachte namen*²⁹⁸⁰
 Ende vordene daert hen goet dochte
 Dat volc dat artur met hem brochte
 Dat was ontwapent ende sonder were²⁹⁸³
 Haer cracht en besloet niet ene pere²⁹⁸⁴
- 2985 Noch hebbe wi enen anderen pant⁺²⁹⁸⁵
 Die yrsche *coninc. es comen int lant*
 Ende heeft orloge begonnen
 Ende ene stat op ons gewonnen
 Ende ene andere met beseten²⁹⁸⁹
- 2990 Die *coninc. heuet hem vermeten*²⁹⁹⁰
 Hi sal arturs lant winnen al
 Beide berch ende dal
 Entie castele metten staden²⁹⁹³
 Dies so es hi al beraden²⁹⁹⁴
- 2995 Ende bekeren te sire hant²⁹⁹⁵
 Eer hi rumen sal dat lant²⁹⁹⁶
 Dies es die coninginne. in vare
 Ende die gene die sijn met hare
 Sine wanens nembermer genesen²⁹⁹⁹
- 3000 Ende haddi broder int lant gewesen³⁰⁰⁰
- +124 r° b

- 2975 *vorden*: brachten.
 2976 *dine*: die hem.
 2978 *staet op*: ligt vlak bij.
 2980 *met crachte*: met geweld.
 2983 *sonder were*: weerloos.
 2984 hun krachtig optreden hielp absoluut niet.
 2985 *pant*: last.
 2989 *beseten*: belegerd.
 2990 *hem vermeten*: durven bewerden.
 2993 *staden*: steden.
 2994 *dies beraden*: dit van plan.
 2995 en op zijn zijde brengen.
 2996 *rumen*: ontruimen, verlaten.
 2999 *genesen*: te boven komen.
 3000 *haddi*: was u.

- Ende *percheuale*. ende lanceloet
 Sone ware wi niet in deser noet
 En leeft man en geen so coene
 Die hadde dorren bestaen te doene³⁰⁰⁴
 3005 Op *auenture* dese daet³⁰⁰⁵
 Nv droech so mire *vrowen* raet³⁰⁰⁶
 Dat si heeft boden vt gesant
 Verre *ende* na in elc lant
 Om v *ende* oec om lanceloet
 3010 Dat doet hare noet sake groet
 Ende ic ben vanden boden een
 Ende hebbe gereden dat ic en feen³⁰¹²
 Van arturs houe hareward
 Wat gedragen mach *min* part³⁰¹⁴
 3015 Ende hebbe so lange om v *geheist*³⁰¹⁵
 Datmen mi seide *ende* hebbe *geureist*³⁰¹⁶
 Dat gi *waerd* leden onder v *beden*³⁰¹⁷
 Te desen cruce te *deser* wegesceden
 Ende men seide mi *banderside*³⁰¹⁹
 3020 Dat ic hadde te ridene wide³⁰²⁰
 Selke strate mochtic *varen*³⁰²¹
 Eric vonde moderbaren
 Weder man ofte wijf
 Die *kerstendom* hadde oft lijf³⁰²⁴
 3025 Nv hebbic mi dies *vorwacht*³⁰²⁵
 Ende hebbe spise *met* mi bracht
 Beide vleesch *ende* broet

- 3004 *bestaen*: wagen.
 3005 *op auenture*: misschien, op goed geluk af.
 3006 *droech ... raet*: ging met overleg te werk, of: nu was haar raadsbesluit.
 3012 *dat ic en feen*: zonder ophouden.
 3014 zo veel als mijn paard kan uithouden.
 3015 *om ... geheist*: naar ... geïnformeerd.
 3016 *geureist*: vernomen.
 3017 *onder v beden*: samen.
 3019 *banderside*: anderdeels.
 3020 *wide*: ver.
 3021 *selke*: verscheidene.
 3024 die een kristelijk leven leidde.
 3025 *mi dies vorwacht*: me daarop voorbereid.

- Ofts mi geuile oec noet³⁰²⁸
 Ende goden colen claren wijn
 3030 In twe butsele die hier sijn³⁰³⁰
 Ane *min* gereide gehangen
 Dat icker toe mochte vangen³⁰³²
 Wanneer dat ics hadde te done³⁰³³
 Doe loech *walewein*. die coene
 3035 Alsi die spise horde nomen
 Ende seide dat si te tide was comen
 Want sine hadden vitalge ne gene³⁰³⁷
 No weder groet noch clene
 Noch wat drinken *daer* binnen
 3040 Noch en wistent *waer* gewinnen³⁰⁴⁰
 En haddi *daer* en gene brocht
 God hadde *haers* te tide gedocht³⁰⁴²
 Ende maria sijn edel moder
 Doe seide gariet sijn broder
 3045 Laet ons eten *ende* drinken gaen
 Ende den maeltijt anevaen⁺
 Dies es te doene *ende* noet
 Ende waer es *her* lanceloet.
 Dat icken hier nine sie
 3050 Broder *her* *walewein*. dat segt mie
 Ic soude *gerne* di *waerheit* horen
Walewein. seide hi voer hier voren
 Om te soekene *perchevale*.
 Gariet antwerde *nader* tale
 3055 Ende seide dat hine soect *ende* pine doet
 Dats altemale iegen spoet³⁰⁵⁶
 Ons es te houe comen niemare
 Dat *percheuale* *hermite* ware

+124 r° c

- 3028 voor in geval van nood.
 3030 *butsele*: leren wijnzakken.
 3032 *toe mochte vangen*: mijn toevlucht toe zou kunnen nemen.
 3033 *te done*: nodig.
 3037 *vitalge*: levensmiddelen.
 3040 *gewinnen*: verkrijgen.
 3042 *te tide*: bijtijds.
 3056 *iegen spoet*: vergeefs.

*

- Ende doget carine om sine sonden³⁰⁵⁹
 3060 Hi heeft die waerheit ondervonden³⁰⁶⁰
 Al sochti tot opten domesdach
 Tspere dat hi te soekene plach³⁰⁶²
 Ende tgrael dat hijs nine vonde
 Dat comt algader bider sonde
 3065 Die hi an sire moder dede³⁰⁶⁵
 Ter seluer wilen ende ter stede³⁰⁶⁶
 Daer hise int foreest liet
 Doe hi achterst van hare sciет
 Ende nine woude bliuen metter vrowen³⁰⁶⁹
 3070 Doen bleef si doet van rouwen
 Die sonden hebbent hem benomen³⁰⁷¹
 Al was hire enewerf op comen³⁰⁷²
 Te vindene tspere ende tgrael
 Hi moet sijn suuer ende noyael³⁰⁷⁴
 3075 Van allen smetten van allen sonden
 Dies es die waerheit ondervonden
 Die gene die hebben sal tgeual³⁰⁷⁷
 Dat hi tspere rasteren sal³⁰⁷⁸
 Na sinen wille ende dat grael
 3080 Om desen rouwe es percheual.
 In die hermitage^a geuaren³⁰⁸¹
 Des sijn te houe comen niemaren
 Ende hi heuet daer laten weten wale
 Ende van sinen broder acglauale

*

- ^ain hermitage is it verbeterd uit a.
 3059 doget carine: boete doet.
 3060 ondervonden: te weten gekomen.
 3062 te soekene plach: steeds zocht.
 3065 an: t.o.v.
 3066 op dat ogenblik en die plaats, toen.
 3069 metter: bij de.
 3071 benomen: verhinderd.
 3072 enewerf: eens; op: bij.
 3074 noyael: rein.
 3077 tgeual: gelukkig lot.
 3078 rasteren: beslag leggen op.
 3081 hermitage: kluis, woonplaats van een kluzenaar.

- 3085 *Daer* af ontboet hi ons mede³⁰⁸⁵
 Dat hi leget *daer* ter stede
 Biden oem sere gewont
Maer die bode maecte ons cont
 Dat hi ane die bate es nv³⁰⁸⁹
- 3090 Her *walewein*. dat secgic v
 Nv laet ons eten *ende keren*
 Ter *coninginnen*. ward met eren
 Dat ontbiet v nv *min vrowe*³⁰⁹³
Ende *lancelote*. oec op rechte trouwe³⁰⁹⁴
- 3095 *Maer* ic ben droue *ende* es mi leet
 Dat hi mi es dus ongereet³⁰⁹⁶
 § Alse dese redene hadde *verstaen*
Acglauaels sone *moriaen*
Ende dese redene hadde gehort
- 3100 *Vrachdi* om niemare vort
 Ofte *daer* ieman ware binnen
 Die *hem* mochte laten bekinnen
Ende die rechte *waerheit* wiste
Ende *hem* gewisen mochte bi liste³¹⁰⁴
- 3105 Waer die *hermitage* stoet
 Hi souts *gerne* wesen vroet
Daer sijn oem begeuen ware *ter stont*⁺³¹⁰⁷
Ende sijn vader lage gewont
 Die *clusenare* seide lude *ende stille*³¹⁰⁹
- 3110 Die *scepinge* hadde *tsinen* wille
Ende den wint dat si v cont
 Hi *souder* comen eer auont³¹¹²
 Hi seide dat hi den *hermite* cande
Ende onder te *watere* *ende* te lande³¹¹⁴

+124 v° a

- 3085 *ontboet*: liet weten.
 3089 *ane die bate*: aan de beterhand.
 3093 *ontbiet*: beveelt.
 3094 *op rechte trouwe*: met een beroep op uw trouw.
 3096 *ongereet*: onbereikbaar.
 3104 *bi liste*: op een kundige manier.
 3107 *begeuen ware*: zich van de wereld teruggetrokken zou hebben.
 3109 *lude ende stille*: zonder voorbehoud.
 3112 *eer*: voor.
 3114 *onder*: over, het was 15 mijl deels over water, deels over land.

*

- 3115 Soe .xv. milen tot daer
 Dat wetic wel ouer waer
 Ic hebber so dicke gehort af
 Sint dat ic mi hier begaf
 Nv hort wies ic v *vermane*³¹¹⁹
- 3120 Sprac hi tote moriane
 Ouer den arm vander zee
Daer gi toe vard min no mee³¹²²
 Banderside optie marine
 Hets een foreest het es *in* scine
- 3125 Dat alre meeste datmen weet³¹²⁵
 Ende dwilste ende lanc ende breed
Maer alsemer comet^a in
 An dene side int begin
 Mogen si die *hermitage* vinden
- 3130 Die gene dies *hen* willen bewinden
 Binnen also corter wile³¹³¹
 Also te ridene ene mile
 Dies sijt seker sonder waen
 Also hulp mi^b god sprac moriaen
- 3135 *Daer* salic noch tauont sijn
 Gaet naden wille mijn
 Mocht ic minen vader sien
 Ende mi tgeluc mochte gescien
 In coerre vore gene haue³¹³⁹
- 3140 Al vondic man dise mi gaue
 Hi sal oec houden sijn belof
 Eric sceden sal *daer* of
 Dat hi mire moder behiet³¹⁴³
 Doe hi achterst van *haer* sciet
- 3145 Ende lietse met groten rouwen
 Dat was dat hise soude trowen

* ^at verbeterd uit n. - ^bhulpmi aaneengeschreven en door vertikaal streepje weer gescheiden.

3119 *wies ic v vermane*: wat ik u aanraad.

3122 *min no mee*: precies.

3125 *meeste*: grootste.

3131 *binnen* de tijd die nodig is om.

3139 *in coerre vore*: ik ruilde het niet voor.

3143 *behiet*: beloofde.

- Ende nemen oec tenen wiue
 Maer met enen scarpen kniue³¹⁴⁸
 Motic noch tauont gehert wesen³¹⁴⁹
 3150 Oftic achter bliue van desen³¹⁵⁰
 Al ware hi noch enewerf min vader
 Hine volbringe sijn gelof algader³¹⁵²
 Hine vare met mi in moriane
 Hi mach der doet wel sijn in wane³¹⁵⁴
 3155 Ende hi begonste hem gereiden
 Also die danen wilde sceiden
 § Doe seide min her gariet
 Oft god wilt het sal comen bet³¹⁵⁸
 Tuschen v ende vwen vader
 3160 Dan gi hier segt algader
 Wi selen hier eten ende drinken
 Ende gi sult v bat bedinken³¹⁶²
 Dat radic v sidi vroet
 Vwen vader anders te done dan goet
 3165 Ende ic mane v bider trouwen
 Die gi schuldech sijt onser vrowen
 Ende bi ridderscepe oec mede
 Dat gi mi doet ene bede⁺
 Ende penst omt gode ende niet omt quade
 3170 Ende werct bi heren waleweins. rade
 Daer af en gesciet v nember quaet
 Hi sal v geuen den besten raet
 Doen antwerde moriaen
 Hi sout gerne nv anegaen³¹⁷⁴
 3175 Mettien liet hi dese tale
 Ende gariet brachte vt ere male³¹⁷⁶

+124 v° b

- 3148 *kniue*: mes.
 3149 *gehart*: doodgestoken.
 3150 *achter bliue*: zou in gebreke blijven.
 3152 *hine*: als hij niet.
 3154 *der doet sijn*: ten dode opgeschreven zijn; *in wane*: naar mijn mening.
 3158 *bet*: beter.
 3162 *v bat bedinken*: u er beter op bezinnen om.
 3174 *anegaen*: ernaar handelen.
 3176 *male*: reistas.

*

- Ene dwelle^a cleine ende wit³¹⁷⁷
 Die vor gode liede wel sit³¹⁷⁸
 Die wel werdech sijn der eren
 3180 Ende spreidese vor die heren
 Hi trac vort vter male
 Meer dan .vij. bi getale
 Credemicken wit alse een snee³¹⁸³
 Die hi daer hadde ic segs v mee
 3185 Dat hise leide altemale
 Vor die heren optie dwale
 Hi reichte tam ende venisoen
 Dat hi hadde gereiden doen
 Daer hi snachs hadde gelegen
 3190 Ende enen harts onder regen³¹⁹⁰
 Om datmen hem vroet maecte
 Dat hi den wilderness naecte
 Om dat daer die ridderen leden
 Die hi sochte ende vor hem reden
 3195 Om dat hi was op hare slage³¹⁹⁵
 Pordi lange vorden dage³¹⁹⁶
 Ende quam metter sonne opganc daer
 Hi reichte nv wijn claer
 Twe goede butsele vul
 3200 Hine was niet algader dul³²⁰⁰
 Dat hi des heme bedochte
 Dat hijt daer met hem brochte
 Op aenture waer hi quame³²⁰³
 Die iet heeft hets altoes gename
 3205 Ende om dese gode lijfnere
 Vergaten si sere harre dere

*

- ^alees dwale.
 3177 dwale: dekservet.
 3178 sit: past.
 3183 credemicken: fijne wittebroden.
 3190 harts onderregen: een goed doorregen stuk gebraden vlees.
 3195 slage: sporen.
 3196 pordi: ging hij op weg.
 3200 dul: dwaas.
 3203 gename: aangenaam.

*

- Daer si dronken ende aten
 Si waren blide vtermaten
 Die drie ridders daer ter stede
 3210 Ende die clusenare mede
 Dies si node souden vergeten
 Hine hadde met gedronken ende geten
 Ende doe dat eten was gedaen
 Wilde wech riden^a moriaen
 3215 Doe seide die here her gariet
 Her riddere gi ontbeidet bet³²¹⁶
 Dan gi nv dus haestech sijt
 Gi sout hebben in corter tijt
 Comber te vindene vwen vader^{3218/19}
 3220 Werct bi onsen rade algader
 Hets vanden dage vele leden³²²¹
 Al waerdi toter scepingen gereden
 Eer gi quaemt banderside
 Gi had cort gnoech tgetide³²²⁴
 3225 Doe seide walewein. sijn broder
 Alsoe die was vele vroder³²²⁶
 Riddere ic segt v wat gi doet
 Van haestecheiden comt selden goet
 Dat v in eren moet becliuen⁺³²²⁹
 3230 Soe biddic v tramer om bliuen
 Gine mocht den wech niet gestrecken³²³¹
 Ende ic sal mine wapine berecken³²³²
 Ten siensten na mine macht³²³³
 Ende in hebbe noch niet die cracht
 3235 Te ridene daer ic wille wesen

+124 v° c

*

^ahier g doorgestreept.

- 3216 *gi ontbeidet bet*: het is beter dat u wacht, afwacht.
 3218/19 het zou niet lang duren of het zou U moeilijk vallen uw vader te vinden.
 3221 de dag is bijna voorbij.
 3224 *cort gnoech*: zeer kort; *tgetide*: (geschikte tijd).
 3226 *alsoe die was*: omdat hij was.
 3229 *v ... becliuen*: steeds uw deel moge zijn.
 3231 *gestrecken*: ten einde brengen.
 3232 *berecken*: in orde brengen.
 3233 *ten siensten*: in de beste toestand; *na mine macht*: voor zo ver ik kan.

- Eric werde bat genesen
 Margen salic vromer sijn³²³⁷
 Dan selewi porren sonder fijn³²³⁸
 Rechte alst begint dagen
 3240 Oft god wilt mi sals bat behagen
 In alle die lede ende ter herten
 Ende sal hebben min daer smerten
 Dan ic doe op dese wile nv
 In wille niet bliuen achter v
 3245 Noch letten noch oec ontbiden
 Wanneer gi henen sult riden
 Op aenture wie mi kinde³²⁴⁷
 Ic hebbe hier viande gehinde
 Die mi beraden hadden wee
 3250 Ende gerne doen souden mee
 Wisten si mi al hier ter stede
 Doe dede moriaen sine bede³²⁵²
 Ende bleef den nacht daer al dure
 Ende telde hen daer sine aenture
 3255 Ende her walewein. die dede gereden
 Sine wapine ende cleden
 Ende verscuren ende verclaren³²⁵⁷
 Ende versachse daer si gearget waren³²⁵⁸
 Maer dat heme meest deerde
 3260 Dat was die rouwe van sine swerde³²⁶⁰
 Dat hijt soe hadde verloren
 Het was bouen menech vt vercoren
 Wat holpt dat ict maecte lanc
 Des smargens als die dach ontspranc
 3265 Ende scone verbarde ouer al
 Opten berch ende in dat dal
 Doe gereiden si hen allegader
 Ende walewein. der aenturen vader

3237 *vromer*: krachtiger.

3238 *sonder fijn*: zonder dralen.

3247 *op aenture*: op het gevaar af dat.

3252 *sine bede*: wat hij (W.) vroeg.

3257 *verscuren*: oppoetsen; *verclaren*: blinkend maken.

3258 *versachse*: bracht er verbeteringen in aan, herstelde ze; *gearget*: beschadigd.

3260 *rouwe van*: verdriet om.

- Also die danen wilden riden
 3270 Ende daer langer niet ontbiden
 Sine wilden hen nember sparen³²⁷¹
 Doe seide walewein. hi wilde varen
 Omancelote. die met hem sciet
 Vanhoue daer hi artur liet
 3275 Hine mochte niet wel weder keren
 Sonder hem met enegen eren
 Ende hine wiste niet hoet hem stoet
 Hi souts gerne wesen vroet
 Hoe hem vergaen sine aenturen
 3280 Ende dan keren in corter vren
 Wouts hem god also gehingen³²⁸¹
 Endeancelote. met hem bringen
 Ende staen der coninginnen. in staden³²⁸³
 Hier af so was hi beraden³²⁸⁴
 3285 Ende dat hijs anders nine dade
 Dor iemans bede dies hem bade
 Hier omme was droue gariet
 Ende seide dat walewein. keerde bet
 Ende stonde te staden sinen oem³²⁸⁹
 3290 Ende name van sinen lande goem⁺³²⁹⁰
 Ende vertroeste daer sine lieden³²⁹¹
 Maer dit ne mochte niet bediden³²⁹²
 Dat sijs hem baden dire waren
 Hine wilt eer teancelote. varen
 3295 Ende weten oft heme iet deert
 Her gariet gaf hem sijn swerd
 Dat goet was ende claer³²⁹⁷
 Doe si orlof namen daer
 Onderlinge onder die heren

+125 r° a

- 3271 *hen sparen*: wachten (eigenlijk: zich ontzien).
 3281 *gehingen*: laten gebeuren, gedogen.
 3283 *staen in staden*: te hulp komen.
 3284 *was hi beraden*: had hij (bij zich) overlegd.
 3289 *sinen oem* = Artur.
 3290 *name goem*: zorg zou dragen.
 3291 *vertroeste*: zou bevrijden.
 3292 *ne mochte niet bediden*: was van geen betekenis, mocht niet baten.
 3297 *claer*: glanzend.

- 3300 Want walewein. wilde niet keren
 Eer hi *lancelote*. hadde gesproken
 Ende seide bi hem soude niet sijn tebroken³³⁰²
 Tgode geselschap van hen beiden³³⁰³
 Hi seide hi souden weder leiden
- 3305 Ten houe *daer* artur toe behorde
 Ende houden sine vorworde³³⁰⁶
 Alsi *daer* toe waren gereedt
 Ende gewapent ende gecleedt
 Saten si op hare paerde
- 3310 Alse te varne harre vaerde³³¹⁰
 Si namen orlof anden goden man
 Aldus so porden si van dan
 Walewein. hadde den wech bestaen³³¹³
 Ende gariet ende her moriaen
- 3315 Geleidene ene corte wile³³¹⁵
 Om die mate van ere mile³³¹⁶
 Elc seide anderen sijn gedochte
 Walewein. sprac soe hi irst mochte
 Soudi met *lancelote*. keren
- 3320 Mochti ende die gene onneren³³²⁰
 Die sinen oem hadden geuaen
 Ende seide broder dit doet verstaen³³²²
 Der coninginnen. mire vrouwen
 Ende groetse mi met goder trowen
- 3325 In wil niet dat gi vorder rijt
 Noch langer hier met mi ontbijt
 Want v en waers niet te bet³³²⁷
 Doe kerde weder her gariet
 Ende her moriaen hi beual³³²⁹

- 3302 *bi hem*: door hem; *te broken*: verbroken.
 3303 *geselschap*: verbond van trouwe vriendschap.
 3306 *vorworde*: afspraak.
 3310 *varne harre vaerde*: huns weegs te gaan.
 3313 *bestaen*: ingeslagen.
 3315 *geleidene*: begeleidden hem.
 3316 over de afstand van een mijl.
 3320 *omneren*: te schande maken.
 3322 *doet verstaen*: laat weten.
 3327 want u zou er niets aan hebben.
 3329 *beual*: beval aan in de hoede.

*

- 3330 Gode *ende* sinen heiligen al
 Waleweine. *ende* hi hem weder
 Elc sach anderen di trane neder
 Vten ogen lopen *ter* vart
 Ouer mont *ende* ouer bart
- 3335 Doe si *daer* van een scieden
 In mocht v wel niet bediden
 Wie dipelike *ende* hoe sere
 Walewein. dancte alre ere
 Moriane dat hi hem behelt³³³⁹
- 3340 Sanderdages dlijf opt felt
Daer hi dleuen hadde *verloren*
 En ware hi *ende* god te voren³³⁴²
 Van waleweine. latic hier bliuen
Ende sal van moriane scriuen

a

- 3345 **D**aenture^b doet ons *verstaen*
 Also gesceden was moriaen
Ende gariet si reden bede
 Weder *toter* wegescede
 Si drogen *ouer* een onder hen beiden³³⁴⁹
- 3350 Datsi niet ne souden sceiden.
 Vore si quamen te sinen vader⁺
 Dus so voren si beidegader
 Want moriaen hem doe swoer
 Om dat gariet *met* hem voer
- 3355 Mochtijt^c hijt sinen oem geraden³³⁵⁵
Ende sinen vader si souden in staden
 Varen arturs wijf *der* coninginnen.

+125 r° b

* *a*de hoofdstuktitel weggesneden, nog sporen van schachttoppen. - *b*blauwe sierletter D vijf regels hoog. - *c*ch verbeterd uit a.

3339 *behelt*: redde.

3342 *en ware hi*: als hij er niet was geweest.

3349 *drogen ouer een*: kwamen overeen.

3355 *hijt*, Te Winkel stelt terecht voor het te laten vervallen.

- Ende hulpen *haer* weder dlant winnen
 Om dit belof op dit beheet³³⁵⁹
 3360 Voer gariet *met* hem gereet
 Ende soude moriane gebringen³³⁶¹
 Doe si quamen ter scepingen
 Vertelde hem *daer* moriaen
 Hoet hem te voren was *vergaen*
 3365 Doe hi *daer* ouer waende varen
 Ende seide hine vant *moderbaren*
 Van allen die hi hadde *vernomen*
 Dine in sijn scep liet comen
 Dor dies wille dat hi sceen³³⁶⁹
 3370 Soe groet so sward ouer een³³⁷⁰
 Sine waendens niet genesen³³⁷¹
 Ende vruchten dat di duuel had *gewesen*
 Si waren alle van mi *veruart*
 Ende togen bat in *ter* zeeward
 3375 Nv siet *her* gariet wat gi raedt
 Ende hoemen dese dinc begaedt³³⁷⁶
 Dat wi *dwater* mogen liden
Daer nes geen weder striden³³⁷⁸
 Es dat sake dat si mi sien
 3380 Die *daer* sijn selen vlien
 Ter zeeward hebben si mi *vernomen*
 Ic vruchte wine selen niet ouer comen
 Doe seide *min* *her* gariet
 Soe donct mi gedaen bet
 3385 Na dien dat ic can *verhoren*
 Dat ic selue vare voren
 Ende ic een scip vore hure³³⁸⁷
 Gi sult mi volgen *nv* *ter* vre
 Ende eest dat *icker* come binnen

- 3359 *beheet*: toezegging.
 3361 *gebringen*: begeleiden.
 3369 *dor dies wille dat*: omdat.
 3370 *sward ouer een*: pikzwart.
 3371 ze dachten dat ze het er niet levend van af zouden brengen.
 3376 *begaedt*: aanpakt.
 3378 daar is niets tegen te doen.
 3387 *vore*: op voorhand.

- 3390 *Ende min ors in mach gewinnen*³³⁹⁰
Ende daer mede den verman
*In laten niet sceden van dan*³³⁹²
Toter wilen dat gi sijt comen
Ende god hi mote mi verdomen
- 3395 *Sprac die here her gariet*
*Al soudi werden vter wet*³³⁹⁶
*Tirsten dat hi v siet*³³⁹⁷
*Oftics heme verlate iet*³³⁹⁸
*Hine sal ons voren an dander lant*³³⁹⁹
- 3400 *Oft ic sals nemen soe swaren pant*³⁴⁰⁰
Hem ware beter waer hi versonken
Ende in des zewes gront verdronken
Doen antwerde moriaen
*Gi hebt den besten raet anevaen*³⁴⁰⁴
- 3405 *Dimen mochte geuisieren*³⁴⁰⁵
*Nv rijt henen sonder finire*³⁴⁰⁶
*Tes gi gehuert enen boet*³⁴⁰⁷
Dien gi vint vast ende groet
Ende die ons mach ouer dwater leiden
- 3410 *Ic sal achter bliuen ende ontbeiden*
*Tes gi hebt v dinc begaet*³⁴¹¹
Ic wille doen dat gi mi raet⁺
Dus sciden si onder hen tween
*Ende gariet reet al in een*³⁴¹⁴
- 3415 *Tes hi ter scepingen quam*³⁴¹⁵

+125 r° c

- 3390 *gewinnen*: in gebracht kan krijgen.
3392 *van dan*: daarvandaan.
3396 *verter wet*: rechteloos.
3397 *tirsten dat*: zo gauw als.
3398 als ik hem er maar voor een deel van ontsla (nl. van de huurverplichting; vs. 3398 sluit aan bij vs. 3394).
3399 *hine*: of hij.
3400 *nemen soe swaren pant*: zozeer er beledigd door zijn.
3404 *raet anevaen*: plannetje beraamd.
3405 *geuisieren*: verzinnen.
3406 *sonder finire*: onmiddellijk.
3407 *tes*: totdat.
3411 *begaet*: in orde gebracht.
3414 *al in een*: aan een stuk door.
3415 *scepingen*: veerplaats.

- Daer hi enen boet vernam³⁴¹⁶
 Die wel was sijn geuoech³⁴¹⁷
 Hi boet heme goeds gnoech
 Dat hine maer banderside³⁴¹⁹
 3420 Ende hi langer niet ontbide
 Hi leide den verman tgelt in di hant
 Ende hi gereide sijn gewant³⁴²²
 Dat seil ende sijn getouwe mede
 Dies hem berau scire ter stede³⁴²⁴
 3425 Doe gescepet was sijn part³⁴²⁵
 Ende hi gereet was op sine vard³⁴²⁶
 Quam daer moriaen geuaren
 Swarter dan nie moderbaren
 Die kersten man hadde gesien
 3430 Ende die verman wilde vlien
 Tirst dat hi moriane bekinde
 Ende hi hem quam so gehinde
 Hi hadden gesien anderwarf
 Hem dochte dat hi van vare starf
 3435 Hine conde beroren niet een let³⁴³⁵
 Doe vragede hem her gariet
 Her verman wat es v gesciet
 Bi gode het es om niet
 Gi selt ons ouer voren sciere
 3440 Nv en maket ons niet te dire³⁴⁴⁰
 Ofte dit wert v leste dach
 Bi onsen here die vele mach³⁴⁴²
 Waer af eest dat gi v ontsiet³⁴⁴³
 Dit en es die duuel niet

3416 *vernam*: zag.

3417 die precies was wat hij nodig had.

3419 *maer*: Te Winkel stelt voor: *voer*. Gysseling denkt aan *meren*: ankeren (met behoud van W.H. Vlaams vokalisme).

3422 *gewant*: scheepstuig.

3424 *dies hem berau*: dit spijt hem, hierover krijgt hij spijt.

3425 *gescepet*: ingescheept.

3426 *op sine vard*: in de goede toestand (om uit te varen), voor de overtocht.

3435 *beroren niet een let*: geen vin verroeren.

3440 *dire*: moeilijk.

3442 *mach*: vermag.

3443 *v ontsiet*: bang bent.

- 3445 Hine sach noch nie die helle
 Laetten in hets *min* geselle³⁴⁴⁶
 Dat radic v wel gereet³⁴⁴⁷
 Doe moestijt doen al waest *hem* leet
 Hi sach hine mochte bat gescien³⁴⁴⁹
- 3450 Hine mochte *ontlopen* no ontflien
 Ende als hine hadde *in* sinen boet³⁴⁵¹
 Moriaen die was *harde* groet
 Daer hi *sere* af was *veruaert*
 Ende hi gesceept hadde *sijn* part
- 3455 Dat harde starc was *in* scine³⁴⁵⁵
 Staken si scep *vander* marine
 Ende seilden in *ter* zee ward
 Die *verman* was sere *veruard*
 Also die waende *sijn* *verbeten*³⁴⁵⁹
- 3460 Also moriaen was geseten
 Dedi af sinen *stali*n hoet³⁴⁶¹
 Doe waende di *verman* wesen doet
 Ende *versuchte* harde *gedichte*³⁴⁶³
 Doe hi sach moriaens ansichte
- 3465 Waendi dat geen *kersten* ware³⁴⁶⁵
 Gariet vrachdem doe om niemare
 Ofte *daer* ridders waren leden
 Daer die een af hadde *bescre*den³⁴⁶⁸
 Een roet ors *ende* rode wapine
- 3470 Ende een *ander* die hadde *in* scine
 Des *conincs.* arturs *teken* an
 Oft hijs *hen* iet *berichten* can³⁴⁷²
 Dat hijt doe dor sine *bede*⁺
 Oft hire iet sach oft ne dede

+125 v° a

- 3446 *laetten*: laat hem.
 3447 *wel gereet*: uitdrukkelijk.
 3449 hij zag dat er niets anders voor hem opzat.
 3451 *hine*: hij hem.
 3455 *in scine*: duidelijk.
 3459 *verbeten*: doodgebeten, of: in het verderf gestort.
 3461 *stali*n hoet: stormhoed, helm zonder vizier.
 3463 *harde gedichte*: onophoudelijk.
 3465 *dat*: dat het.
 3468 waarvan de een reed op.
 3472 *hijs*: hij erover.

- 3475 Hi souts hem weten groten danc³⁴⁷⁵
 Die verman seide en es niet lanc³⁴⁷⁶
 Dat icse hadde in minen boet
 Die een riddere hadde wapine roet
 Ende een roet ors oec mede
- 3480 Ende dander was gewont ter stede
 Ende hadde oec arturs teken an
 Ende ic kinne wel seide di verman
 Die ridders die getekent sijn
 Met arturs tekene. gi sijt in scijn
- 3485 Oec sijn riddere donct mi an desen
 Si wilden beide ouer wesen³⁴⁸⁶
 Ende ic vorese ane dander lant
 Dat hen was wel ombecant
 Dat hordic wel an hare sprake
- 3490 Ende si dochten mi tongemake³⁴⁹⁰
 Harde sere in weet wat meende³⁴⁹¹
 Ic sach dat die een weende
 Dat hem di trane wel gedichte
 Lipen ouer sijn ansichte
- 3495 Ende doe icse brachte banderside
 Die riddere dire was omblide
 Vrachde mi oft ic iet ware vroet³⁴⁹⁷
 Waer daer ene hermitage stoet
 Daer een hermite woende in
- 3500 Doe wisdict hem mer no min³⁵⁰⁰
 Dus voren si met deser tale
 Sprekende van hen beiden wale
 Toter wilen ende ter stonden
 Dat si dat sant vonden
- 3505 Doe wiesde hen di verman
 Dien wech te varne van dan

- 3475 *weten groten danc*: diepe dankbaarheid betuigen.
 3476 *en es niet lanc*: niet lang geleden.
 3486 *ouer wesen*: aan de overkant zijn, overgezet worden.
 3490 *tongemake*: treurig.
 3491 *wat*: wat het.
 3497 *iet ware vroet*: er een beetje op de hoogte van was.
 3500 *wisdict*: wees ik het; *mer no min*: precies.

- Al *daer* die hermitage stoet³⁵⁰⁷
 Ende maecte hen des weges vroet³⁵⁰⁸
 Dus liten si den *verman* bliuen
 3510 Die grote bliscap ginc driuen³⁵¹⁰
 Dat hire quite was *met* eren³⁵¹¹
 Dus voren wech die heren
 Toter wilen dat si geraecten
 Daer si *der* hermitagen genaecten
 3515 Si quamen *daer* sise staende vonden
 Si beetten neder *ende* bonden
 Haer orsse alle beide *daer* voren
 Ende ripen datment mochte horen
 Laet in *ter* goder wilen ontoe³⁵¹⁹
 3520 Die garsoen quam *ter* porten doe³⁵²⁰
 Ende vrachde hen wies si begerden³⁵²¹
 Ende oft hen enege saken deerden
 Dies si berecht wilden wesen³⁵²³
 Her gariet sprac binnen desen³⁵²⁴
 3525 Ende bat den knape dor genade³⁵²⁵
 Datmen heme spreken dade
 Den hermite *ende* acglauale
 Die bode keerde metter tale³⁵²⁸
 Daer hi den hermite *ende* acglauale vant
 3530 Ende seide hen *daer* alte hant³⁵³⁰
 Dat hi twee ridders hadde *vernomen*
 Die *daer* waren ter porten comen
 Deen was een scone man
 Ende die wapine die hi droech an⁺
 3535 Ende also was die *ander* mede

+125 v° b

- 3507 *al daer*: waar.
 3508 en lichtte hun in over de weg.
 3510 *driuen*: aan de dag leggen.
 3511 *hire quite was*: hij van hun af was.
 3519 laat ons dadelijk binnen, doe open, (*dadelijk* kan ook bij *doe open* horen).
 3520 *garsoen*: dienaar.
 3521 *wies*: wat.
 3523 *berecht*: te recht geholpen.
 3524 *binnen desen*: meteen.
 3525 *dor genade*: op smekende toon.
 3528 *metter tale*: met deze woorden.
 3530 *alte hant*: terstond.

- Maer sine wapine ende sine lede
 Ende dat icker an gemerken mochte³⁵³⁷
 Was vele swarter dat mi dochte
 Dan enech roec oft atrament³⁵³⁹
 3540 In weet niet oft gine kint
 Oft iet wet van haren saken³⁵⁴¹
 Si seiden dat si v gerne spraken
 Si baden mi sere alle beide
 Dat ic hier quame ende v seide
 3545 Acglauale diet wonder dochte
 Ginc ter porten so hi best mochte
 Ende sijn oem die clusenare
 Die hem volgede oppenbare³⁵⁴⁸
 Acglauael sach vt ten wikette³⁵⁴⁹
 3550 Ende ward geware van gariette³⁵⁵⁰
 Die heren waleweins. broder was
 Ende hi bedachte hem wel das
 Dat hi behorde tarturs houe
 Ende hi werdech was van groten loue³⁵⁵⁴
 3555 Al was hi niet so wel becant
 Alse walewein. sijn broder achter dlant³⁵⁵⁶
 Hi ware starc riddere ende coene
 Ende vernaemt van groten doene³⁵⁵⁸
 Deen groette den anderen als hine sach
 3560 Her gariet sprac die vele mach³⁵⁶⁰
 Here moet v eren ende minnen
 Ende alle die met v sijn daer binnen
 Acglauael sach op moriane
 Ende mercte sere sine gedane
 3565 Ende pensde sere in sijn gedochte

- 3537 *icker an gemerken*: ik er aan zien, bemerken.
 3539 *atrament*: inkt; *roec*: roek, kraai.
 3541 *wet*: weet.
 3548 *oppenbare*: duidelijk zichtbaar.
 3549 *wikette*: luikje.
 3550 *ward geware van*: zag.
 3554 *werdech van groten loue*: grote lof verdiende.
 3556 *achter dlant*: het hele land door.
 3558 en door grote daden beroemd.
 3560 *die vele mach*: de almachtige God.

- Wat riddere dat wesen mochte
 Om dat hi was also gedaen³⁵⁶⁷
 Ende moriaen ginc bi hem staen
 Ende vrachde hem oft hem iet gedochte³⁵⁶⁹
 3570 Dat hi heren *lancelote*. sochte
 Ende dat hi in morianen quam
 Daer hi ene ioncfrowe. vernam
 Dier hi gaf sine trouwe
 Ende hadde te done metter ioncfrowe.³⁵⁷⁴
 3575 Ende dat hi omt soeken van haer sciet³⁵⁷⁵
 Hi vrachde ofts hem gedachte iet
 Ende gaf haer sine trowe te pande³⁵⁷⁷
 Ende voer alsoe vten lande
 Ende seide hi soude weder keren
 3580 Tharen vromen tharen eren³⁵⁸⁰
 In moriane soe hi irst mochte³⁵⁸¹
 Echt vrachdi oft hem gedochte³⁵⁸²
 Acglauael die antwerde hen
 Ende seide her riddere ic ne ben
 3585 Die gene niet dies loechenen wille
 Maer ic hebbe selden geweest stille³⁵⁸⁶
 Ic sochte *lancelote*. enen tijt
 Daer na haddic onlange respijt³⁵⁸⁸
 Doen ic minen broder brachte te houe
 3590 Daer hi in ward van groten loue³⁵⁹⁰
 Ende doen hi riddere was gedaen³⁵⁹¹
 Moestic met hem ene vart bestaen³⁵⁹²

- 3567 *was also gedaen*: er zo uitzag.
 3569 *hem ... gedochte*: zich herinnerde.
 3574 *hadde te done metter*: kopuleerde met de.
 3575 *omt soeken*: vanwege het feit dat hij (Lanceloet) moest zoeken.
 3577 *te pande*: als waarborg.
 3580 *tharen vromen*: tot haar voordeel, tot haar geluk.
 3581 *soe ... irst*: zodra.
 3582 *echt*: daarna, opnieuw.
 3586 *stille*: werkeloos, met rust.
 3588 *respijt*: tijd om op verhaal te komen.
 3590 *van groten loue*: beroemd.
 3591 *gedaen*: geslagen.
 3592 *ene vart bestaen*: een tocht ondernemen.

- Dier hi niet wilde laten achter³⁵⁹³
 Want hi wilde wreken den lachter³⁵⁹⁴
- 3595 Die onsen vader was gedaen⁺
 Ouer menech iaer seldi verstaen³⁵⁹⁶ +125 v° c
 Minen broder was doen weten
 Dat onse viande hadden beseten³⁵⁹⁸
 Ons erue dat ons soude sijn bleuen
- 3600 Daer si onsen vader vte verdreuen
 Dit wildi wreken ende sparen niet³⁶⁰¹
 Ende hier ombe haddewi menech verdriet
 Eer wijt weder conden ontfaen
 Doch hebwi soe vele gedaen
- 3605 Dat wijt weder hebbe vercregen
 Ende hebbense alle doet geslegen
 Die onse lant hadden beseten
 Maer dat ic der ioncfrowen. hebbe beheten³⁶⁰⁸
 Daer af sijn leden vele der iare
- 3610 Dat ic geloefde te comene thare³⁶¹⁰
 Dat heeft mi noet sake gedaen
 Nv eest mi an min oude gegaen³⁶¹²
 Ende hadde noet dat ic mi bedochte³⁶¹³
 Vort meer ende bi rade wrochte³⁶¹⁴
- 3615 Ende ic ben die gene die nine weet
 Ende mi es die waerheit ongereet³⁶¹⁶
 Oft si leeft ofte ne doet
 Daer gi af spreect ic bens niet vroet
 Doen antwerde heme moriaen
- 3620 Ic salre v meer af doen verstaen
 Si es min moder ende noch leeft

3593 *laten achter*: nalaten.

3594 *lachter*: schande.

3596 *ouer menech iaer*: vele jaren geleden.

3598 *beseten*: bezet, beslag gelegd op.

3601 *sparen*: achterwege laten.

3608 *dat*: dat wat; *beheten*: beloofd.

3610 *geloefde*: beloofde.

3612 nu ben ik oud geworden.

3613 *mi bedochte*: me bezinde.

3614 *vort meer*: in het vervolg; *bi rade wrochte*: met overleg te werk zou moeten gaan.

3616 *ongereet*: niet beschikbaar, niet bekend.

- Die gene die vwe *trowe* heeft³⁶²²
 Ende gi *here* sijt mijn vader
 Wildi hier af *lien algader*³⁶²⁴
 3625 Dor *ende* dor mine bede³⁶²⁵
 So *dodi* wel *ende* *houeschede*³⁶²⁶
 Gi *wont* mi *met* *vwen liue*³⁶²⁷
 An hare die gi *sout* hebben te *wiue*
Haddi gehouden vwe *gelof*³⁶²⁹
 3630 Nv sijt wel bedacht hier of
 Oft gijs wilt *lien* ofte ne doet
 Ende maect mi *der* talen vroet
 Doe gi *sciet* van mire *moder*
 Noch *salics* v maken vroder
 3635 Si droech mi al ne wist sijs niet³⁶³⁵
 Dus *sijn here* die saken *gesciet*
Acglauael antwerde doe hem
 Bi gode *her* riddere ic bem
 Die wel *geloeft* dat gi *sprect*
 3640 Ende *datter ioncfrowen.* an mi *gebrect*³⁶⁴⁰
 Dat *icse* hebbe dus bedrogen
 Ende mine *vorworden* gelogen
 Hier af *willic* *minen* mesdade
 Noch *beteren* *bider* gods genade
 3645 Ic sal noch *haer* hulde *gewinnen*³⁶⁴⁵
 Gi sult *comen* *met* mi hier *binnen*
 Met *minen* oem *ende* *minen* broder
 Si *selen* ons des wel maken vroder
Alsi horen onser *beider* sprake
 3650 Wi *selen* wesen wel te *gemake*
 Doen *ontede* hi dat *wiket*
Elker *herten* mochte *sijn* te *bet*³⁶⁵²

3622 *trowe*: trouwbelofte.

3624 *hieraf lien*: dit bekennen.

3625 *dor*: Te Winkel stelt voor: *dor haer*: omwille van haar.

3626 *dodi*: doet u; *houeschede*: ridderlijke welgemanierdheid.

3627 *wont met vwen liue*: verwekte.

3629 *haddi*: als u had.

3635 *sijs niet*: zij niets daarvan.

3640 en waar ik t.o.v. de j. te kort ben geschoten.

3645 *hulde*: welwillendheid.

3652 *sijn te bet*: er te gelukkiger om zijn.

- Die de redene hadde *verstaen*
 Hoe acglauael *ende moriaen*
- 3655 Hen *onder helsden ende custen*³⁶⁵⁵
 Elker herten mochs te bat lusten⁺³⁶⁵⁶
 Die hadde gesien *ende gehort*
 Hare *ende hare word*
 Ende ho vrindelijc *met minnen*
- 3660 Si alle drie gingen *daer binnen*
 Daer men hars *nam gode ware*³⁶⁶¹
 Acglauael *vertelde daer nare*
 Sinen oem *ende percheuale*
 Altemale in warre tale³⁶⁶⁴
- 3665 Sine dinge *ende gincse nomen*³⁶⁶⁵
 Ende hoe dat *daer sijn sone es comen*
 Also dit *percheual. hadde verstaen*
 Men sach soe blidelike ontfaen³⁶⁶⁸
 Enen riddere also *percheual. dede*
- 3670 Sinen neue al *daer ter stede*
 Ende die clusenare also wale
 Die bliscap entie scone tale
 Diemen *daer den riddere togede*^{3672/73}
 Ende hoemen om *haer gemac pogede*³⁶⁷⁴
- 3675 Ende om *hen te dienne te danke*³⁶⁷⁵
 Van sulken ate van sulken dranken
 Also *daer consten doe gewinnen*³⁶⁷⁷
 Ende diesmen vinden mochte *daer binnen*
 Dies auons en waser niet el
- 3680 Dan grote bliscap *ende spel*³⁶⁸⁰

+126 r° a

- 3655 *hen onderhelsden*: elkaar omhelsden.
 3656 *lusten*: behagen in scheppen.
 3661 waar men hun vriendelijk ontving.
 3664 *in warre tale*: naar waarheid.
 3665 *nomen*: vertellen.
 3668 *soe*: Te Winkel stelt voor *nie soe*: nooit zo.
 3672/73 de blijdschap die men uitte en de vriendelijke woorden die men tegen de ridder sprak.
 3674 *pogede*: zich inspande.
 3675 *dienne te danke*: zorgvuldig te bedienen.
 3677 *doe*: toen.
 3680 *spel*: vermaak.

- Die deen vanden *anderen* maecte³⁶⁸¹
 Ende tirst datten *heren* vaecte
 Gingen si slapen als *men daer* plach
 Tote dat *men verbaren* sach den dach
 3685 Ende tes die *sonne scone* sceen
 Die *ridders* lagen onder hen tween
 Langer dan *dermite* dede
 Die *sine* getide ende *sine* gebede
 Hadde *gelesen* ende *gesongen*
 3690 Van dat die dach was *ontsprongen*
 Tot dattie *heren* op waren *gestaen*
 Ende hadden *haer cleder* ane gedaen
 Doe sprac *moriaen* tsinen vader
 Als gi *moget horen* *allegader*
 3695 Ende seide hi wilde *danen* riden
 Ende *gerne* wist hi *sonder* *striden*³⁶⁹⁶
 Oft hi wilde *comen* *tsire* moder
 Dies so wildi *wesen* vroder
 Ende doen al dat hi hare behiet
 3700 Doen hi *achters* van *haer* sciet
 Dor gode ende dor *sine* *doget*³⁷⁰¹
 Ende hi *hem daer* mede *verhoget*³⁷⁰²
 Hi telde hoe si moesten *deruen*³⁷⁰³
 Van *haren* lene van *harre* eruen
 3705 Dat *haer quam* van *haren* vader³⁷⁰⁵
 Het was hare *ontwiest* *algader*³⁷⁰⁶
 Bider wet van dien lande
 Nochtan was *haer* meer di *scande*
 Dan die *scade* die si *coes*³⁷⁰⁹
 3710 Dat *haer* sone hiet vaderloes
 Ende si niet en *conde* betogen³⁷¹¹

- 3681 *van*: ten opzichte van.
 3696 *sonder striden*: zonder uitvluchten, zonder omwegen.
 3701 *doget*: ridderlijke hoedanigheden.
 3702 *verhoget*: verheugt.
 3703 *deruen van*: missen.
 3705 *quam*: toeviel (na de dood).
 3706 *ontwiest*: verbeurd verklaard.
 3709 *coes*: moest ondergaan.
 3711 *betogen*: aanwijzen, laten zien.

- *
 Noch gebringen vor ogen
 Dien rechten barsculdegen *man*³⁷¹³
 Die mi an haren liue wan
 3715 Doen seide acglauaen^a sijn vader
 Ic sal v berechten al tenegader³⁷¹⁶
 Al vt ende vt hoet met mi staet⁺
 Ende secgen v al minen raet
 Nv geloeft mi wel van desen
 3720 V en sal niet gelogen wesen³⁷²⁰
 Also vele also van enen worde³⁷²¹
 Also moriaen di tale horde
 Antwerdi weder sinen vader
 Hi louet wel also algader³⁷²⁴
 3725 Dus bleuen daer alle met vlite³⁷²⁵
 Ende dageden metten hermite³⁷²⁶
 Doe die dinst was gedaen³⁷²⁷
 Si waren vele bat^b ontfaen
 Van al datmen volbringen mochte³⁷²⁹
 3730 Al leidicker an mine gedochte³⁷³⁰
 Dan ic v wel geseegen can³⁷³¹
 Moriaen sprac sinen vader an
 Hine wilde achter laten niet
 Dat heme sijn vader behiet
 3735 Dat hine berichten soude
 Van dat hi begerde ende woude
 Ende vermanes echt sinen vader³⁷³⁷
 Dies hem vroet maecte algader

+126 r° b

- * *a* lees acglauael. - *b* hier gi doorgestreept.
 3713 *barsculdegen*: duidelijk schuldige.
 3716 *berechten*: meedelen.
 3720 *niet*: niets.
 3721 met betrekking tot geen enkel woord, zelfs geen woord.
 3724 hij stelde volkomen vertrouwen in zijn woorden.
 3725 *met vlite*: opgewekt.
 3726 *dageden*: bleven; *metten*: bij de.
 3727 toen zij verzorgd, bediend werden.
 3729 *volbringen*: behoeftes vervullen.
 3730 *leidicker an mine gedochte*: liet ik er mijn gedachten overgaan.
 3731 slaat terug op *bat* in vs. 3728.
 3737 *vermanes*: herinnerde eraan, bezwoer; *echt*: daarna, opnieuw.

- Ende seide dat hem te voren quam³⁷³⁹
 3740 In enen droem daer hijt vernam
 Dat hi reet al enen dach
 Dat hi anders nine sach
 Dan wildernesse ende wout
 Ende scone bome menechfout
 3745 Bi wilen so docht mi mee³⁷⁴⁵
 Ondertiden hagel ende snee³⁷⁴⁶
 Bi wilen docht hem dages heet
 Soe dat hi hadde menech leet
 Bi wilen sach hi sonnescijn claer
 3750 Bi wilen demsterheit daer naer³⁷⁵⁰
 Ende hi sach achter dien foreesten³⁷⁵¹
 Lopen alre tiren beesten³⁷⁵²
 Ende liede oec ionc ende out
 Sach hi gaen achter dwout
 3755 Dit dochte hem in drome al³⁷⁵⁵
 Maer hine hadde niet tgeual
 Dat hi iweren ware comen
 Daer hi herberge hadde genomen³⁷⁵⁸
 Binnen algader deser stonde
 3760 Tirst dat naecte den auonde
 Doen dochte mi dat ic sach
 Doe hem verdonkerde die dach
 Enen toren staen gewracht
 Diemen met en gere cracht³⁷⁶⁴
 3765 Lichte niet mochte gewinnen³⁷⁶⁵
 Maer hine mochter geen dore an kinnen³⁷⁶⁶
 Also ane andere torre staet³⁷⁶⁷

3739 *te voren quam*: verscheen.

3745 *bi wilen ... bi wilen*: nu eens ... dan weer.

3746 *ondertiden*: van tijd tot tijd; *hagel ende snee*: dat er hagel en sneeuw was.

3750 *demsterheit*: duisternis.

3751 *achter*: door ... heen.

3752 *alre tiren*: allerlei.

3755 *dochte hem*: scheen hem toe.

3758 waar hij zou hebben kunnen overnachten.

3764 *en gere*: geen.

3765 *gewinnen*: overheersen, innemen.

3766 *kinnen*: bespeuren.

3767 *torre*: toren.

- Binnen desen sach hi enen graet³⁷⁶⁸
 Harde hoge opward gaen
 3770 Ende ene dore daer tenden staen³⁷⁷⁰
 Alsoe hoge alsoe ene kerke
 Ende van harden diren gewerke³⁷⁷²
 Dochte hem die dore wesen
 Al ware een siec hi mochte genesen³⁷⁷⁴
 3775 Vander claerheit van daer binnen
 Diemen daer sach ende mochte bekinnen
 Die dochte hem hemelrijcs genoet³⁷⁷⁷
 Ende elke trappe was gulden roet⁺³⁷⁷⁸
 Die daer ane den graet stoet
 3780 Doe pensdi in sinen moet
 Op dattie trappen waren so goet³⁷⁸¹
 Hi souder op setten sinen voet
 Ende soutse tellen altemale
 Hoe vele datter ware bi getale
 3785 Dat hi daer na versecgen mach³⁷⁸⁵
 Dat hi dat grote wonder sach
 Doe hire sestech was leden
 Ende hi op dandere soude sijn getreden
 Doe en sach hire ene niet³⁷⁸⁹
 3790 Van allen die hi beneden liet
 Sonder die gene daer hi op stoet³⁷⁹¹
 Ende die hi hadde onder den voet
 Ende bouen hem sach hi ne gene
 Doe docht hem di dore vanden stene³⁷⁹⁴
 3795 Wel wesen vort alsoe hoge
 Alsmen scieten mochte met enen boge

+126 r° c

- 3768 *graet*: trap.
 3770 *daer tenden*: aan het eind daarvan.
 3772 *diren*: kostbare; *gewerke*: materiaal.
 3774 *een*: iemand.
 3777 *hemelrijcs genoet*: gelijk aan die van de hemel.
 3778 *gulden roet*: van rood goud.
 3781 *op dattie*: omdat die.
 3785 *versecgen*: rondvertellen.
 3789 *toen zag hij er niet een van*.
 3791 *sonder*: behalve.
 3794 *stene*: toren.

- Dus mocht hi vort no weder³⁷⁹⁷
 Doe sach hi vor *hem ter eerden neder*
 Staen serpente ende wilde beren
 3800 Gelijk oft sine wilden *verteren*³⁸⁰⁰
 Ende hadden die kele wide ontaen³⁸⁰¹
 Gelijk oft sine souden ontfæen³⁸⁰²
 Ende gaepden wide metten monden
 Oft sine *gerne* hadden *verslonden*
 3805 Si dochten *hem na heme haken*³⁸⁰⁵
 Hi *sager slangen ende draken*
 Die alle sagen op *ward*
 Met dat ic dus *ward veruard*
 Gebrac mi die trappe mede³⁸⁰⁹
 3810 Ende ic viel *neder daer ter stede*
*Daer hi sach onder gene draken*³⁸¹¹
 Ende vanden *groten ongemaken*
*Ward hi ontwake ende sliiep nemme*³⁸¹³
 Die droem dede *hem harde wee*
 3815 *Daer heme dit te voren quam*
 Doe was hi erre *ende gram*³⁸¹⁶
 Ende hine wiste wat dat spelde³⁸¹⁷
 Den droem die *hem vertelde*
Maer sijn herte seide hem te voren
 3820 *Dat hem smerte ende groten toren*
 Ende *daer toe groet arbeit naecte*³⁸²¹
 Sint geuiel dat hi *geraecte*
*Daer hi vant enen vrodten clerc*³⁸²³
 Ende hi *vertelde hem dit werc*³⁸²⁴

- 3797 *vort no weder*: voor- noch achteruit.
 3800 *verteren*: verslinden.
 3801 *ontæen*: opengesperd.
 3802 *ontfaen*: opvangen.
 3805 *haken*: verlangen.
 3809 *gebrac mi die trappe*: bezweek mijn trede.
 3811 *gene*: die.
 3813 *nemme*: niet meer.
 3816 *erre*: bedrukt.
 3817 *spelde*: betekende.
 3821 *arbeit*: moeite.
 3823 *clerc*: geleerde.
 3824 *werc*: (beeld van de) toren.

- 3825 Dat hem te voren was comen
 Ende alsi die redene hadde vernomen
 Ende verstaen oec harde wale
 Soe verteldi heme altemale
 Van onsen lande clein ende groet
- 3830 Dat wi daer omme in groter noet
 Ende in vresen souden wesen
 Eer wi weder quamen te desen³⁸³²
 Want die borge starc waren sere
 Ende machtech was elc here
- 3835 Daer omme seidi ons die dinge
 Dat mi ende minen broder sonderlinge³⁸³⁶
 Dese dinc soude werden te sure³⁸³⁷
 Oec seidi ene andere aaventure
 Van minen broder percheuale⁺
- 3840 Ende vanden spere ende vanden grale
 Dat die guldine trappen al daer
 Theilege grael ware vor waer
 Ende dat percheual. dat soude hulpen winnen
 Ende steruen soude dan daer binnen
- 3845 Dus maecte hijs mi vroet
 Ende die dore die daer stoet
 Ende die graet des gelike
 Dat betekent oec hemelrike
 Ende dlicht datter was binnen
- 3850 Daer met mochtment bekinnen
 Ende die trappen die daer lagen
 Betekenden percheuals. dagen
 Dat secgic v hier sekerleke
 Elke enen dach oft ene weke
- 3855 Oft int inde ene maent³⁸⁵⁵
 Dies sijt seker ende nine waent
 Also lange sal hi leuen
 Ende dan sal hi sliues begeuen³⁸⁵⁸

+126 v° a

- 3832 *quamen te*: zouden terugkeren tot.
 3836 *sonderlinge*: in het biezonder.
 3837 *werden te sure*: ellendige gevolgen zouden krijgen.
 3855 *int inde*: ten hoogste, ten laatste.
 3858 *sliues begeuen*: sterven.

- Ende dat v die trappen gebraken
 3860 Dor vwe sondelike saken³⁸⁶⁰
 Gi waerd wel na ouer comen³⁸⁶¹
 Ende had v sonde niet genomen³⁸⁶²
 Ende die beren ende die draken
 Ende die slangen die daer haken
 3865 Dat was teken wetet wel
 Sekerlike ende niwent el³⁸⁶⁶
 Die duule waenden v hebben vonden
 Tharen dele in vwen stonden³⁸⁶⁸
 Ende geuoert ter eweliker hellen
 3870 Dus ginct die meester vertellen
 Hem algader sinen droem
 Ende hiter hem op nemen goem³⁸⁷²
 Ende werken bi vreden rade
 Hastelike ende niet te spade³⁸⁷⁴
 3875 Hi soude hier onlange sijn
 Want het naecte sinen fijn³⁸⁷⁶
 Liue soene seide acglauael
 Doe liet min broder tsperre ende tgrael
 Ende die aenturen die hi sochte
 3880 Ende quam hier so hi irst mochte
 Te minen oem den hermite
 Ende cleetde hem met sinen abite³⁸⁸²
 Dor dat mi die clerc dit seide³⁸⁸³
 Dus si wi hier nv allebeide
 3885 Ende min broder heeft hem begeuen³⁸⁸⁵
 Om te beterne sijn leuen
 Ende ic ben oec nv ongesont

- 3860 *sondelike*: zondige.
 3861 *wel na*: bijna; *ouer*: boven(aan).
 3862 *genomen*: verhinderd.
 3866 *niwent el*: niets anders.
 3868 *tharen dele*: als hun buit, tot hun beschikking; *tuwen stonden*: in uw (doods?) uur.
 3872 *op nemen goem*: op letten, zijn aandacht wijden aan.
 3874 *spade*: laat.
 3876 *fijn*: einde.
 3882 *abite*: habijt.
 3883 *dor dat*: omwille van wat.
 3885 *hem begeuen*: zich uit de wereld teruggetrokken.

- Want ic was toter doet gewont
 Ende gequetst ende gefrotsiert³⁸⁸⁹
 3890 Soe dat mi die macht falgiert³⁸⁹⁰
 Ende gaet mi nv an min gesonde³⁸⁹¹
 Dus bleuic hier nv ter stonde
 Met minen broder met minen oem
 Om dat si mins souden nemen goem³⁸⁹⁴
 3895 Ende ic min ziele met hen beware³⁸⁹⁵
 Ende gi wilt dat ic met v vare
 Tuwer moder in moriane
 Nv benic wel in enen wane³⁸⁹⁸
 Daer te varne waer ic genesen³⁸⁹⁹
 3900 Ander sake en es te desen⁺³⁹⁰⁰
 Ic vore gerne met v daer
 Dat mogedi weten ouer waer
 Om v ere ende te beterne v scame³⁹⁰³
 En ware dat ic die doet nine name
 3905 Maer ic hebbe tgeloue soe goet³⁹⁰⁵
 Op minen oem die es soe vroet
 Dat hi mi vor gode sal verdingen³⁹⁰⁷
 Ende te sire bliscap bringen³⁹⁰⁸
 Nv merct sone onser beider vromen³⁹⁰⁹
 3910 Nadien dat mi nv es comen³⁹¹⁰
 Ende na dat gi cont verhoren
 Gelijc dat ic v seide te voren
 Geraet mi dbeste nv algader

+126 v° b

- 3889 *gefrotsiert*: gekwetst.
 3890 *falgiert*: ontbreekt.
 3891 *gaet an*: betreft; *gesonde*: gezondheid.
 3894 *mins nemen goem*: voor me zorgen.
 3895 *beware*: zorg dragen voor.
 3898 *benic in enen wane*: verwacht ik, hoop ik.
 3899 *waer ic*: als ik zou zijn.
 3900 *ander sake en es te desen*: iets anders zit er niet op.
 3903 *scame*: schande.
 3905 *tgeloue*: het vertrouwen.
 3907 *verdingen*: vrijpleiten.
 3908 *te sire bliscap*: tot Zijn (eeuwige) zaligheid.
 3909 *onser beider vromen*: wat voor ons beiden goede gevolgen heeft, ons beider belang.
 3910 *nadien dat*: omdat het.

- Na dien dat ic ben v vader
 3915 Soe sidijt sculdech te done wel³⁹¹⁵
 Soe wie die sake vore geuel³⁹¹⁶
 Tuscen mi *ende vwer moder*
 Moriaen seide doe waric vroder
 Dan gi ic rider toe geerne³⁹¹⁹
 3920 *Maer* mi staet wel tontberne³⁹²⁰
 Dat vwen liue mochte deren *ende scaden*
 In can v anders niet geraden
 Dan gi hier blijft toter stonde
 Dat gi hebt weder v gesonde
 3925 Die *coninc*. artur es geuaen
 Ende sijn lant es bestaen³⁹²⁶
 Ende sere bracht onder dnet³⁹²⁷
 Hier es sijn neue heer gariet
 Die *met* mi al hier es comen
 3930 *Ende daer* ic die warheit an hebbe vernomen
 Ic sal *met hem* te houe riden
 Dor sine ere *ende daer* ontbiden
 Tot dat gi sijt gans *ende gesont*³⁹³³
 Ende sal weder keren hier ter stont
 3935 Alsic wane dat gi genesen sijt *daer of*³⁹³⁵
 Ende hout mire moder *haer belof*³⁹³⁶
 Dats v god danke *ende ment* v prijst
 So worde mire moder weder gewijst³⁹³⁸
 Tgoet dies si es onteerft
 3940 *Ende* des si lange heeft gederft
 Ic sal varen *ende gi* sult bliuen
Daer v al goet mote becliuen³⁹⁴²

- 3915 *sculdech*: verplicht.
 3916 *soe wie*: hoe ook.
 3919 *rider*: zou aanraden.
 3920 *staet*: past; *tontberne*: mij te onthouden van hetgeen.
 3926 *bestaen*: aangevallen.
 3927 *onder dnet*: in zeer slechte toestand.
 3933 *gans ende gesont*: fris en gezond.
 3935 *daer of*: daarvan.
 3936 *haer belof*: uw belofte aan haar.
 3938 *gewijst*: toegewezen.
 3942 *becliuen*: ten deel vallen.

- Ic sal hulpen *der coninginnen*
 God late mi sulken lof gewinnen
 3945 Dat hare te baten moet comen³⁹⁴⁵
 Ende mi teren ende te vromen³⁹⁴⁶
 Ic sal keren des sijt gewes³⁹⁴⁷
 Alsic wane dat tijt es
 Ende vwes gedinken alse mins vader
 3950 Des dancten si moriane algader
 Hen dochte doe die beste raet
 Dien hire to gaf na dien dat staet³⁹⁵²
 Gariet ende oec moriaen
 Baden *percheuale*. sonder waen³⁹⁵⁴
 3955 Dat hi mede mochte varen
 Die coninginne. hulpen bewaren³⁹⁵⁶
 Ende den coninc. artur verloesten³⁹⁵⁷
 Ende sijn lant hulpen vertroesten³⁹⁵⁸
 Hi dede hen *daer* af doe een belof
 3960 Wils hem sijn oem geuen orlof³⁹⁶⁰
 Doen baden sijs den oem al daer⁺
 Ende acglauael baets oec *daer* naer
 Soe uele dattie oem dede
 Done sachmen nie te *gere stede*³⁹⁶⁴
 3965 Blider liede dan si waren
 Dat *percheual*. mede soude varen
 Dus nam si orlof ende voren danen³⁹⁶⁷
 Nv latic dese ende sal *vermanen*³⁹⁶⁸
 Hoet met *lancelote*. es *vergaen*
 3970 Die dat dier wilde doet slaen

+126 v° c

- 3945 *dat*: dat het.
 3946 *vromen*: voordeel.
 3947 *des gewes*: zeker ervan.
 3952 *na dien dat staet*: de omstandigheden in aanmerking genomen.
 3954 *sonder waen*: voorwaar.
 3956 *bewaren*: verdedigen, beveiligen.
 3957 *verloesten*: bevrijden.
 3958 *vertroesten*: verlossen.
 3960 als zijn oom er de toestemming voor wil geven.
 3964 *te gere stede*: nergens.
 3967 *orlof*: afscheid; *danen*: daarvandaan, heen.
 3968 *vermanen*: vermelden.

Hoe lanceloet. dat dier verwan ende hone walewein. verloeste [.....]^a

*

- Nv^b maect ons dauenture cont³⁹⁷¹
 Dat lanceloet. reet *ter seluer* stont
 Doe hi van waleweine. sciet
 Ter wegesceden ende lette niet³⁹⁷⁴
 3975 Eer hi quam int woste lant
 Daert dat dier al hadde gescant³⁹⁷⁶
 Nv woende *daer* ene ioncfrowe. binnen
 Die wide ende side dede bekinnen³⁹⁷⁸
 Wie dat dier gedoden conde³⁹⁷⁹
 3980 Dat sine soude nemen optie stonde
 Tenen man al haer lijf³⁹⁸¹
 Men sach nie so sconen wijf
 Ende dat lant was hare algader
 Nv woende *daer* bi een verrader
 3985 Een riddere dise minde sere³⁹⁸⁵
 Ende die wachte in allen kere³⁹⁸⁶
 Na dat dier oft ieman quame
 Die hem *daer* sijn leuen name
 Dat hi dien verraden mochte
 3990 Dat hijt metten liue becochte³⁹⁹⁰
 Ende hi dan hemelijc dade verstaen³⁹⁹¹
 Dat hijt gedoet hadde sonder waen³⁹⁹²
 Dus voer lanceloet. soe verre vort

*

^ade hoofdstuktitel onder aan het blad; de tweede regel (vanaf wal.) in de lengte doorgesneden, zodat van de laatste woorden alleen een afkortingsteken en schachttoppen overblijven. -

^brode sierletter N vijf regels hoog.

- 3971 *verwan*: overwon.
 3974 *lette*: draalde.
 3976 *gescant*: te gronde gericht.
 3978 *dede bekinnen*: liet weten, liet verkondigen.
 3979 *gedoden conde*: doodgemaakt kon krijgen.
 3981 *al haer lijf*: voor het leven.
 3985 *dise*: die haar.
 3986 *wachte ... na*: hield in het oog; *in allen kere*: op allerlei wijze.
 3990 *dat*: zodat.
 3991 *hemelijc*: door anderen onopgemerkt (nl. zijn moord).
 3992 *sonder waen*: voorzeker.

- Dat hi es comen daer hi verhort
 3995 Heeft dat vresselike dier
 Dat in sine warande lach onghier³⁹⁹⁶
 Lanceloet. sach daer helme ende speren
 Ende wapine. hi mocht hem verueren³⁹⁹⁸
 Van menegen riddere diet hadde doet³⁹⁹⁹
 4000 Ende die bene die daer lagen bloet
 Daert dat vleesch af hadde geten
 Tirst dat lanceloet. conde geweten
 Waer dat dier te licgene plach
 Ginc hi daerward dat hi mach
 4005 Ende doen dat dier ward sijns geware
 Quam geulogen in dier gebare⁴⁰⁰⁶
 Oft die duuel hadde gewesen
 Ende aneuerde lancelote. binnen desen⁴⁰⁰⁸
 En ontsach swerd no spere
 4010 Noch gene cracht no gene were
 Ende lanceloet. opt dier stac⁴⁰¹¹
 Dat sijn spere ontwe brac
 Nochtan en quetstijt niet .i. scelle⁴⁰¹³
 Noch en ginc hem inden velle⁴⁰¹⁴
 4015 Doe trac lanceloet. sijn sward
 Ende sloech dat dier met groter vard
 Maer en scaedde hem niet een twint⁴⁰¹⁷
 Ende scoet lancelote. daer omtrent⁴⁰¹⁸
 An die kele ende scordene soe⁴⁰¹⁹
 4020 Dats lanceloet. ward harde onvroe
 Want hi trac hem den halsberch dore
 Ende maecte hem ene grote score⁺⁴⁰²²

+127 r° a

- 3996 *warande*: heerlijk jachtgebied; *onghier*: afschrikwekkend.
 3998 *hem verueren*: bang worden.
 3999 *doet*: gedood.
 4006 *in dier gebare*: op zo'n manier.
 4008 *aneuerde*: ging te lijf; *binnen desen*: meteen.
 4011 *opt*: naar het.
 4013 *scelle*: schub.
 4014 noch drong hij door tot in de huid.
 4017 *niet een twint*: geen zier.
 4018 *scoet ... an*: wierp zich op; *daer omtrent*: daar vlak bij.
 4019 *scordene*: reet hem vaneen.
 4022 *score*: gat.

*

- Recht al toten liue toe
 Ende hi wondene mede *daer* toe
 4025 *Anderwerf* scoet hi hem an⁴⁰²⁵
 Ende sloech op hem *maer* het ne can
 Hem een twint niet gederen
 Doe ginct^a op *lancelote*. soe geberen⁴⁰²⁸
 Ende scordene toten voten *daer* naer
 4030 Ende gaf hem menege wonde *daer*
 Ende blies op hem sijn venijn
 En had gedaen een vingerlijn⁴⁰³²
 Dat *lanceloet*. hadde an sine hant
 Hi *waer daer* vanden *venine* thant⁴⁰³⁴
 4035 Doet bleuen opter stede
 Doe *quam* dat dier gesprongen mede
 Gapende so wide oft *met* geninden⁴⁰³⁷
Lancelote. soude altemale *verslinden*
 Ende *lanceloet*. wachtet *daer* ter stont
 4040 Ende stac hem tswerd inden mont
 Ende croet in toter herten toe⁴⁰⁴¹
 Dat dier creet so vresselijc doe⁴⁰⁴²
 Datment horde wel twee milen
 Ende die *verradere* die tier wilen⁴⁰⁴⁴
 4045 Al dese dinc hadde bespiet
 Doe hi den crete horde letti niet
 Endereet vaste *ter* waranden ward⁴⁰⁴⁷
 Want hi horde wel an die gebard⁴⁰⁴⁸
 Dat gene dier doet es bleuen

*

- ^aginc *met bovengeschreven* t.
 4025 *anderwerf*: nog eens.
 4028 *geberen op*: te keer gaan tegen.
 4032 *vingerlijn*: ringetje.
 4034 *vanden venine*: door het gif.
 4037 *gapende so wide*: zijn bek zo wijd open; *met geninden*: met geweld.
 4041 *croet*, van *cruden*: duwen, stoten.
 4042 *creet*: brulde.
 4044 *tier wilen*: op dat ogenblik.
 4047 *vaste*: snel.
 4048 *gebard*: lawaai.

- 4050 Doe hi *daer quam* van hire beneuen⁴⁰⁵⁰⁴⁰⁵⁰
 Lancelote. sitten die tien stonden
 Verbant daer sine grote wonden
 Dier hi menege hadde ontfaen⁴⁰⁵³
 Die riddere begonsten te clagen saen⁴⁰⁵⁴
- 4055 Ende ginc bi hem ende seide *daer naer*
 Dat hi hem sal verbinden daer
 Sine wonden harde wel
 Die ondedege riddere ende fel
 Quam tote bi *lanceloets*. side
- 4060 Ende stal hem sijn swerd ter seluer tide⁴⁰⁶⁰
 Ende spranc van hem ende gingen slaen
 Ende wondene daer so sonder waen
 Dar hi neder viel alse doet
 Doen dit sach die verradere groet
- 4065 Waendi dat hi doet ware
 Ende liten licgen ende ginc daer nare
 Daer dat dier gelegen was
 Ende sloech hem af daer na das⁴⁰⁶⁸
 Den rechten voet ende souden dragen⁴⁰⁶⁹
- 4070 Der ioncfrowen. daer ic af hebbe gewagen⁴⁰⁷⁰
 Die hi waende hier met winnen
 Ende her walewein. die hierenbinnen⁴⁰⁷²
 Soe verre was comen nv ter stede
 Dat hi vernomen hadde die waerhede⁴⁰⁷⁴
- 4075 Dat *lanceloet*. dat dier hadde vonden
 Quam hem geuolget nv ter stonden
 Rechte binnen dire waranden
 Daer die verradere alte handen⁴⁰⁷⁸
 Lancelote. hadde alsoe gewont

- 4050 *van*: Te Winkel stelt, in navolging van Jonckbloet, terecht voor: *vant*.
 4050 *hire beneuen*: hij ernaast.
 4053 *dier*: waarvan ... er.
 4054 *clagen*: beklagen.
 4060 *ter seluer tide*: gelijktijdig.
 4068 *na das*: daarna.
 4069 *dragen*: brengen.
 4070 *gewagen*: vermeld.
 4072 *hierenbinnen*: ondertussen.
 4074 *vernomen*: gehoord.
 4078 *al te handen*: zo even.

- 4080 Ende den voet genomen *nv ter stont*
 Ende was op *lanceloets.* ors geseten
 Dat *walewein.* wel kinde die *here vermeten*⁴⁰⁸²
 Doen hijt den genen riden sach⁺⁴⁰⁸³
 Ende *lancelote.* die gewont *daer* lach +127 r° b
- 4085 Reet hi vaste ten genen *ward*
 Ende heeft getrect sijn gode *sward*
 Ende seide *her mordere* gi bliuet hier
 Gi hebt *verslagen* om dit dier
 Minen geselle dat sie ic wel
- 4090 Die ondage riddere *ende fel*
 Hadde *gerne ontreden* daer⁴⁰⁹¹
Maer walewein. was hem soe *naer*⁴⁰⁹²
 Dat hi nine conde ontgaen
 Ende *ginc daer* op hem soe slaen
- 4095 Dattie ander moeste beiden
 Hi *ginckene daer* also bereiden
 Dat hi *bidden* moeste genade
Walewein. ward doe also te rade
 Dat hine vor *lancelote.* wille bringen
- 4100 Eer hine *daer* wilt laten *verdingen*⁴¹⁰⁰
Dus sijn si *daer* comen allebeide
 Ende *lanceloet.* die vanden leide
Becomen was vander *ommachte*⁴¹⁰³
Daer hi in gelegen hadde *onsachte*
- 4105 Ende hi *waleweine.* ward geware
 Riep hi ouer den *mordenare*⁴¹⁰⁶
 Dine *daer* gemort heeft al bloet⁴¹⁰⁷
 Liue geselle *slatene* doet⁴¹⁰⁸
 Wetic dat hi doet si *nv*
- 4110 Ic saels te *saechter steruen* secgic

4082 *vermeten:* stoutmoedige.4083 *riden:* berijden.4091 *ontreden:* weggereden.4092 *naer:* dichtbij.4100 *verdingen:* voor het gerecht slepen.

4103 bij bewustzijn gekomen was.

4106 *ouer:* aangaande.4107 *gemort:* heeft willen vermoorden.4108 *slatene:* sla hem.

- Doe *lanceloet*. dese sprake seide
 En was *daer* gene langer beide⁴¹¹²
Walewein. en sloech hem aue thoeft⁴¹¹³
 Doe ginc hi clagen dies geloeft
 4115 *Sinen* geselle ende seide *here*
 Mogedi genesen *nembermere*
 Dat laet mi nv al hier *verstaen*
 Ic sal v wel in *staden* staen
Lanceloet. seide ende dede *verstaen*
 4120 Hoe hi den *dire* was *ontstaen*⁴¹²⁰
 Ende hone na die *verradere* wonde⁴¹²¹
 Dat nemt mi meest mine *gesonde*⁴¹²²
Maer mochtic *igeren* te *rasten* *wesen*⁴¹²³
 Mi donct ic soude wel genesen
 4125 Doe was *walewein*. harde blide
 Ende bant hem sine *wonden* tien tide
 Met selken crude die *daer* toe *dochten*⁴¹²⁷
 Dat si niet bloden mochten⁴¹²⁸
 Ende nam *lancelote*. ende setten op *sijn part*
 4130 Ende keerden omme ten *clusenare ward*
 Soe si best *conden* mochten
 Si waren doe in *dire* *gedochten*⁴¹³²
 Mochten si *daer* comen tier stont
 Datten *walewein*. soude maken *gesont*
 4135 Dus reden si tot dier stonden
 Dat si die *cluse* hebben *vonden*
 Niet lange sone *sijn* si *daer* comen
 Sine hebben *moriane* *vernomen*⁴¹³⁸
Endegariette ende *percheuale*
 4140 Die *daer* quamen nv ten male

- 4112 *gene langer beide*: geen langer dralen.
 4113 *ane*: af
 4120 *ontstaen*: ontkomen.
 4121 *hone*: hoe hem.
 4122 *nemt*: ontnemt.
 4123 *igeren*: ergens; *te rasten*: rustig.
 4127 *dochten*: hielpen, deugden.
 4128 dat zij het bloeden stelpten.
 4132 *in dire gedochten*: van plan.
 4138 *sine*: of ze.

- *
 Doe was *daer* bliscap menechfout
 Die clusenare dede *met gewout*⁴¹⁴²
 Spise gereiden te sinen gasten
 Si daden *lancelote. daer* te rasten⁺
 4145 Soe si best mochten *ende* conden +127 r° c
 Elc vertelde anderen tien stonden
 Hoe sine dinge sijn *vergaen*
 Ende moriaen dede oec *verstaen*
 Van sinen vader sine saken
 4150 Dien nacht waren *met* gemaken
 Tes clusenaren. dat si v cont
 Des anderdages doe *lanceloet. verstont*
 Hoet metter coninginnen. es comen
 Al sout hem al die *werelt vromen*⁴¹⁵⁴
 4155 Hine ware *daer langer* bleuen niet
 Noch om wonde no om *verdriet*
 Want hi seide hi ware genesen
 Ende hi wilde ember te stride wesen⁴¹⁵⁸
 Dus moesten si riden ember doe
 4160 Waest lief oft leet smargens vroe
 Sine sparden doe *genen* dach
 Al ridende *walewein.* ten wonde sach
 Aldus redense al saechte vort
 Tessi niemare hebben *verhort*⁴¹⁶⁴
 4165 Van harre *vrowen der coninginnen*^a
 Die was beseten in allen sinnen⁴¹⁶⁶
 Vanden *coninge.* van yrlant
 Hi hadde *verwst ende verbrant*⁴¹⁶⁸
 Soe vele men mochs niet *geweten*⁴¹⁶⁹
 4170 *Haer* seluen hadde hi beseten⁴¹⁷⁰

- * *a* de punt achter coning' ontbreekt.
 4142 *met gewout:* snel.
 4154 al kon hij er de hele wereld mee winnen.
 4158 *ember:* in elk geval.
 4164 *tessi:* totdat ze.
 4166 *in allen sinnen:* aan alle kanten, of: in alle opzichten; *beseten:* belegerd.
 4168 *verwst:* verwoest.
 4169 *geweten:* overzien.
 4170 *beseten:* omsingeld, belegerd.

- In enen casteel *daer* hi lach voren
 Hi hadde in diren ede gesworen
 En gaf si *haer* niet op *met minnen*⁴¹⁷³
 Ende mocht den casteel gewinnen
 4175 Hine souder nieman speren⁴¹⁷⁵
 Van allen dire binnen waren
 Te done soe groten lachter⁴¹⁷⁷
 Men souder spreken omme hier achter⁴¹⁷⁸
 Ende *haer* seluen als te voren⁴¹⁷⁹
 4180 Dit hadde die *coninc. daer* gesworen
 Bi sire crone ende bi al
Daer men *coninc.* bi gelouen sal
 Ende hen te doene sware scande
 Doe si quamen in arturs lande
 4185 Die heren *daer* ic af doe verstaen⁴¹⁸⁵
 Sagense enen casteel sonder waen
Daer een water ombe liep⁴¹⁸⁷
 Dat harde breet was ende diep
 Dine dede maken was wel bedocht⁴¹⁸⁹
 4190 Die casteel was wel gewrocht
 Vten gronde van grauwen stene⁴¹⁹¹
 Di *coninc.* artur hadde borch negene
Daer hi hem op meer verliet⁴¹⁹³
 Ende dine was noch verloren niet
 4195 *Maer* en hadde niet langer dach⁴¹⁹⁵
 Tfolc datter binnen lach
 Dan sire bi dage vte varen⁴¹⁹⁷
 Ende diemen *daer* na mochte beuaren⁴¹⁹⁸

4173 *met minnen*: op vreedzame wijze.

4175 *speren*: fout voor *sparen*, te wijten aan achteloos verbrabantsen.

4177 *te done ... lachter*: schande aan te doen.

4178 *hier achter*: later.

4179 *als te voren*: vooral (dit vers sluit aan bij vs. 4176).

4185 *doe verstaen*: vertel.

4187 *ombe*: omheen.

4189 *wel bedocht*: verstandig.

4191 *vt en gronde*: van de grond af, helemaal.

4193 *hem op verliet*: vertrouwde.

4195 *dach*: uitstel van de vijandelikheden.

4197 *dan* sluit aan bij *langer* in vs. 4195; *bi dage*: bij het aanbreken van de dag.

4198 *beuaren*: overvallen, daarin aantreffen.

- Daer waren anders an gene genaden⁴¹⁹⁹
 4200 Men daetse siden oft braden⁴²⁰⁰
 Dit haddi *coninc. daer* gesworen
 Die sander dages soude comen *daer voren*⁴²⁰²
 Ende die dlant hadde gesaect⁴²⁰³
 An hem ende godeloes gemaect⁴²⁰⁴
 4205 Ende menege weduwe ende wese⁺⁴²⁰⁵
 Dlant was in groter vrese
 Bider scaden die si nv namen⁴²⁰⁷
 Doe sagen die heren die *daer* quamen
 Dat volc vlien ende vluchten⁴²⁰⁹
 4210 Haer goet also die vruchten⁴²¹⁰
 Het ginc *met hen* al vten spele⁴²¹¹
 Si gmoetten volx vele
 Beide man wijf ende kinder
 Die dat lant ruemden *ginder*⁴²¹⁴
 4215 Si dreuen die beeste si drogen tgoet
 Sulke gereden sulc te voet
 Hen dochte sine mochten niet bet⁴²¹⁷
 Doen vrachde her gariet
 Enen man dien hi gmoette
 4220 Ende dien hi houeschelijc groette
 Om dat lant ende om niemare
 Ende wat *daer* den volke ware⁴²²²
 Dat si *daer* dus sere vlien
 Die gode man antwerde mettien⁴²²⁴

+127 v° a

- 4199 *anders*: verder.
 4200 *siden*: koken.
 4202 *comen daer voren*: daar naar toe komen.
 4203 *gesaect*: zich meester gemaakt van.
 4204 *godeloes gemaect*: uitgeplunderd.
 4205 samentrekking in *gemaect* uit het vorige vs.
 4207 *bider*: door de; *namen*: ondervonden.
 4209 *vluchten*: in veiligheid brengen.
 4210 *vruchten*: vrezen, *also die*: omdat ze
 4211 *vtien spele gaen*: er lelijk uitzien.
 4214 *ginder*: daar.
 4217 *sine mochten niet bet*: er zat niets beters voor hen op.
 4222 *den volke*: met het volk.
 4224 *mettien*: daarop.

- 4225 Si wanen hebben al *verloren*⁴²²⁵
 Die *coninc.* sal hier comen voren
 Te desen castele die hier staet
 Die liede en weten *genen* raet
 Si *verlisen* goet *ende* al
- 4230 Hier es gesciet *groet* ongeual
 Dordeel es *ouer* ons *gegaen*⁴²³¹
 Die *coninc.* artur es *geuaen*
 Wine weten in wat *staden*⁴²³³
 Hi was *belegen* *ende* *verraden*⁴²³⁴
- 4235 In een foreest *daer* hi voer *iagen*
Daer waest dat wine *achters* *sagen*⁴²³⁶
Ende die *coninc.* van *ylant*
 Saect al dit rike *tsire* *hant*
 Het moet *hem* al op *geuen*⁴²³⁹
- 4240 Dat *behouden* wilt *sijn* *leuen*
 Want hi heeft een *crachtech* *here*⁴²⁴¹
Ende onse volc es *sonder* *were*⁴²⁴²
 Wi *sijn* alle *sonder* *geleide*⁴²⁴³
Her *walewein.* *ende* *lanceloet.* *beide*
- 4245 Si *sijn* *geuaren* vten *lande*
 Dat es ons comen *ter* *groter* *scande*
 Wi *sijn* alle *sonder* *touerlaet*
Ende *leitsman* *ende* *raet*
 Doen *seide* *daer* toe *moriaen*
- 4250 In desen *casteel* die hier es *gestaen*
 Es *daer* *binnen* *ieman* *nv*
 Die *gode* *man* *seide* *ic* *sect* *v*
Daer *sijn* *binnen* *ridders* *tiene*
Haer *doet* *staet* *hen* *wel* *tontsiene*⁴²⁵⁴

4225 *al:* alles.

4231 *dordeel:* Gods straffende hand.

4233 *wine:* wij ... niet; *in wat staden:* op welke plaats, waar.

4234 *belegen:* omsingeld; *verraden:* verraderlijk overvallen.

4236 *wine:* wij hem.

4239 *hem opgeuen:* zich overgeven.

4241 *here:* leger.

4242 *sonder were:* niet in staat zich te verdedigen.

4243 *geleide:* bescherming.

4254 *staet tontsiene:* valt te vrezem.

- *
 4255 *Ende soudire een groet getal*⁴²⁵⁵
Nv vruchten si dat ongeual
*Dat hier achter dlant deert*⁴²⁵⁷
*Si hadden den casteel wel verwerd*⁴²⁵⁸
*Hi es so vast dit naeste iaer*⁴²⁵⁹
 4260 *Want si hebben binnen daer*
Wapine ende lijfnere
*Ende volcs gnoech ter were*⁴²⁶²
*Hen tonthoudene daer binnen*⁴²⁶³
Men mochtse lichte niet winnen
 4265 *Met crachte in gere wise*
Else lange alsi hebben spise⁺
*Maer ember sout tenen inde comen*⁴²⁶⁷ +127 v° b
Mi donct god wilt ons verdomen
*Die coninc. heeft so dire gesworen*⁴²⁶⁹
 4270 *Al soudire .vij. iaer licgen voren*⁴²⁷⁰
Si hebben^a alle dlijf verloren
Die hire in vint als hire comt voren
*Die hen iegen hem vermeten*⁴²⁷³
Dit heeft hi hen laten weten
 4275 *Ende haer kindere ende haer wijf*
*Al mochten die verdingen dlijf*⁴²⁷⁶
*Si selen nochtan moten daruen*⁴²⁷⁷
*Hars goets ende harre aruen*⁴²⁷⁸
*Ende wine hopen gere baten*⁴²⁷⁹

- * ^aeb verbeterd uit al.
 4255 *soudire*: (gehuurde) wapenknechten.
 4257 *deert*: verwoest; *hier achter*: hierna.
 4258 *verwerd*: in staat van verdediging gebracht.
 4259 *dit naeste iaer*: een jaar lang.
 4262 *ter were*: om zich te verdedigen.
 4263 *hen tonthoudene*: om zich staande te houden, om de moed niet op te geven.
 4267 *ember*: in elk geval, toch; *sout*: moet het; *inde*: einde.
 4269 *dire*: dure eden.
 4270 *soudire*: zou hij er.
 4273 *die zich daadwerkelijk tegen hem durven te verzetten*.
 4276 *verdingen dlijf*: het er levend van af brengen.
 4277 *daruen*: afstand doen.
 4278 *aruen*: erfdeel.
 4279 *en we hopen op geen hulp*.

- 4280 Dus moet wi den casteel laten⁴²⁸⁰
 Ende vlien ende laten staen
 Doe seide *her walewein.* saen
 Liue vrient god lone v
 Dat gi ons hebt bericht nv⁴²⁸⁴
- 4285 Doen dochte *waleweine.* dbeste
 Dat si voren binnen *der veste*⁴²⁸⁶
 Die scone was ende harde vaste
 Ende si *daer* groetten die *gaste*⁴²⁸⁸
 Ende die *heren* dire waren binnen
- 4290 Datse god moeste minnen
 Ende *haer* dinc ten besten laten gaen⁴²⁹¹
 Die ridders waren *daer* wel *ontfaen*
 Want si kindense alle wale⁴²⁹³
Daer was bliscap in die zale⁴²⁹⁴
- 4295 Om *waleweine.* ende *lancelote*
Walewein. vertelde onder die *genote*⁴²⁹⁶
 Vanden goden riddere *moriaen*
 Wat hi dor *hem daer* hadde *gedaen*⁴²⁹⁸
 Ende dat hi ware *der bester een*⁴²⁹⁹
- 4300 Die den sonne nie besceen⁴³⁰⁰
 Dit dede *walewein.* *daer* verstaen
 Nv sprac vord *her* *moriaen*
 Hets goet dat wi hier binnen *duren*⁴³⁰³
 Ende laet ons nv hier *auenturen*⁴³⁰⁴
- 4305 Dor den *coninc.* vwer alre *here*
 Het ware sonde ende *onnere*⁴³⁰⁶

- 4280 *laten:* verlaten.
 4284 *bericht:* ingelicht.
 4286 *voren:* zouden gaan.
 4288 *gaste:* krijgers.
 4291 en hun aangelegenheden zo goed mogelijk zou laten aflopen.
 4293 *kindense:* kenden hun.
 4294 *zale:* burcht.
 4296 *genote:* gezellen.
 4298 *dor hem:* omwille van hem; *gedaen:* verricht.
 4299 *der bester een:* een van de besten.
 4300 *nie:* ooit.
 4303 *duren:* stand houden.
 4304 *auenturen:* een kans wagen.
 4306 *sonde ende onnere:* zonde en schande.

- Soude wi den casteel op geuen
 Wine souden eer aenturen onse leuen
 Ende wachten der aenturen bloet⁴³⁰⁹
 4310 Walewein. volgets ende lanceloet.
 Ende seiden die sinen here gebrect⁴³¹¹
 Hets recht datmens hem lachter spreect
 Weder ende vort die werelt dure⁴³¹³
 Waendi geniten der aenture⁴³¹⁴
 4315 Wi selen nv des geninden⁴³¹⁵
 Ende god sal ons sine hulpe sinden
 Dat hopic in corten dagen
 Wi mogen hier wel prijs beiaegen⁴³¹⁸
 Ende den coninc. onsen here
 4320 Behouden oec wel sine ere⁴³²⁰
 Al es aldus nv geuaen⁴³²¹
 Oft god wilt hi sal ontgaen
 Mijn herte seit mi ende min sin
 Wille wi geduren hier in⁴³²⁴
 4325 Wi selen prijs beiaegen nv
 Dus ginc hen ane dat secgic v⁴³²⁶
 Her walewein. ende moriaen⁺
 Ende doen si sine word hadden verstaen
 Die gene die daer binnen waren
 4330 Ende en wech souden sijn geuaren
 Doen si bekinden der heren sin⁴³³¹
 Sone was daer ne geen ridder in
 Noch oec soudier noch seriant⁴³³³
 Dat hi wilde gaen in hant⁴³³⁴

+127 v° c

- 4309 *bloet*: alleen, eenvoudigweg.
 4311 *sinen here gebrect*: te kort schiet in de verplichtingen t.o.v. zijn heer.
 4313 *dure*: door.
 4314 *geniten der aenture*: een kans wagen, het wagen.
 4315 *des geninden*: het op ons nemen.
 4318 *prijs beiaegen*: roem verwerven.
 4320 *behouden*: redden.
 4321 *es*: is hij.
 4324 *geduren*: stand blijven houden.
 4326 *ginc ane*: sprak toe.
 4331 *bekinden*: op de hoogte waren van.
 4333 *seriant*: knecht, schildknaap.
 4334 *gaen in hant*: zich onderwerpen.

- 4335 Noch rumen die gode veste
 Moriaens raet dochte *hen* dbeste
 Ende om dat hi soe onsienlijk sceen⁴³³⁷
 Daer hi stont op sine been
 Sceen hi dat hi een *here* al⁴³³⁹
- 4340 Scoffiren soude haddi geual⁴³⁴⁰
 Elc gaf *daer* sine sekerhede⁴³⁴¹
 Met *hen* te bliuene *daer* ter stede
 Ende den anderen niet te begeuene⁴³⁴³
 Dor te daruene vanden leuene⁴³⁴⁴
- 4345 Si selen eer *ander* niemare horen
 Doen die ede waren gesworen
 Ende die sekerheide gedaen
 Gingen si vaste sluten saen
 Haer porten *ende daer* binnen
- 4350 Haer hulpe die si mochten gewinnen
 Ende *daer* toe alle die lijfnere
 Iegen den *coninc.* *ende* sijn here
 Die *daer* wel gehinde lach
 Eer hem *verdonkerde* die dach⁴³⁵⁴
- 4355 Quam die *coninc.* selue *sere* verbolgen
 Ende dede hem menegen ridder volgen
 Die behorden tsire maisniden⁴³⁵⁷
 Ende *daer* toe vele van anderen lieden
 Die harde werechtech waren⁴³⁵⁹
- 4360 Ende quamen vorden casteel geuaren
 Doe dede die *coninc.* vragen
 Den *genen* die *daer* binnen lagen
 Oft si den casteel op wilden geuen
 Ende *verdingen* alle *haer* leuen⁴³⁶⁴

4337 *onsienlijk*: afschrikwekkend.

4339 *sceen hi*: zag hij er uit of.

4340 *scoffiren*: op de vlucht doen slaan; *geual*: geluk, de kans.

4341 *sekerhede*: erewoord, plechtige belofte.

4343 *begeuene*: in de steek laten.

4344 dan door er het leven bij in te schieten.

4354 eer het donker werd.

4357 *maisniden*: gevolg.

4359 *werechtech*: weerbaar.

4364 *verdingen*: loskopen.

- 4365 Doe antwerden die van binnen
 Sine liten hen niet winnen⁴³⁶⁶
 Alsoe lange alsi mochten leuen
 Noch haren rechten here begeuen⁴³⁶⁸
 Doe swoer die coninc. enen eet
- 4370 Sine gauen hen op gereet⁴³⁷⁰
 Hine lietse nembermer verdingen⁴³⁷¹
 Om al dat si mochten volbringen
 Maer sine haddens genen gere⁴³⁷³
 Ende gereiden hen ter were
- 4375 Si stelden bliden optie cantele⁴³⁷⁵
 Ende worpen vte ten castele
 Stene groet ende swaer
 Ende dreuen den coninc. achter daer⁴³⁷⁸
 Van dien castele opt velt
- 4380 Daer si slogen haer getelt⁴³⁸⁰
 Binnen dien ginc die nacht in hant⁴³⁸¹
 Ende die daer comen waren int lant
 Si slogen tenten ende paulione⁴³⁸³
 Ende logierden in dat grone⁴³⁸⁴
- 4385 Alsoe dat die van binnen sagen
 Gingen si ouer een dragen⁴³⁸⁶
 Ware dat leden si dien nacht
 Die coninc. soude meerre cracht⁺⁴³⁸⁸
 Beiagen van ridders ende van lieden⁴³⁸⁹
- 4390 Ende een crachtech here ontbiden
 Ende beter es dat sijt nv aenturen

+128 r° a

- 4366 *winnen*: overheersen.
 4368 *begeuen*: in de steek laten.
 4370 *sine*: als ze niet; *gereet*: bereidwillig.
 4371 *verdingen*: vrijkomen.
 4373 maar ze hadden er geen zin in.
 4375 *bliden*: werktuigen om stenen te slingeren; *cantele*: borstwering.
 4378 *achter*: achteruit.
 4380 *slogen haer getelt*: hun tenten opsloegen.
 4381 *ginc in hant*: viel in.
 4383 *paulione*: tenten voor de hogere militaire rangen.
 4384 *in dat grone*: buiten, op het vrije veld.
 4386 *ouereen dragen*: afspreken.
 4388 *meerre*: meer.
 4389 *beiagen*: (trachten te) verkrijgen.

- Ende riden *daer* buten den muren
 Dan si meer worden *verladen*⁴³⁹³
 Hier af worden si *scire beraden*⁴³⁹⁴
 4395 Eer hem noch come toe⁴³⁹⁵
 Dit viseerde *lanceloet. doe*⁴³⁹⁶
 Wine mogen niet ontflien
 Wine doruen om gene hulpe sien⁴³⁹⁸
 Noch wine mogen *rumen den* casteel
 4400 Bedi so eest bat onse vordeel⁴⁴⁰⁰
 Dus waren si *snachs inden* casteel
 Sonder spel *ende enech riueel*⁴⁴⁰²
 Si hilden hen te *gadere* vaste⁴⁴⁰³
 Alsoe vrome liede *ende gode* gaste⁴⁴⁰⁴
 4405 Si aten *ende dronken* dat hen *bequam*⁴⁴⁰⁵
 Ende talre irst dat men *vernam*
 Dat *daer* dageraed naecte
Daer ne was nieman die vaecte
 Si wilden grote dinc *bestaen*⁴⁴⁰⁹
 4410 Si gingen hen alle wapinen saen
 Elkerlike om *sijn leuen*⁴⁴¹¹
 Si daden ors coren *geuen.*⁴⁴¹²
 § Wat holpt dat ict maecte lanc
 Tirst dattie dach ontspranc
 4415 Si waren binnen wei *gereden*⁴⁴¹⁵
 Ende hadden sterke orsse *bescreden*⁴⁴¹⁶

- 4393 *verladen*: aangevallen, in het nauw gebracht.
 4394 dit plan hadden ze snel gemaakt.
 4395 eer hij (de koning) er nog meer (krijgers) bij kreeg.
 4396 *viseerde*: raadde aan.
 4398 *dorven*: mogen; *om ... sien*: uitzien naar.
 4400 *bedi*: want.
 4402 zonder enige vrolijkheid.
 4403 *te gadere*: samen, bijeen; *hilden hen*: sloten zich hecht aaneen, of: spaarden hun krachten.
 4404 *vrome*: dappere.
 4405 *dat hen bequam*: naar hartelust.
 4409 *bestaen*: ondernemen.
 4411 *om zijn leuen*: voor een strijd op leven en dood.
 4412 *ors*: Te Winkel stelt voor: den orsen; *coren*: haver.
 4415 *gereden*: klaar.
 4416 *bescreden*: bestegen.

- Ende wapine goet ter cure⁴⁴¹⁷
 Si porden vte *ter goder vre*
 Si daden hen die porte ontsluten
 4420 Dus voren die *van binnen buten*
 Met algader harre crachte⁴⁴²¹
 Die *daer* daden die sciltwachte⁴⁴²²
 Si worden *der andere* geware
 Ende voer hen ane *met harre scare*⁴⁴²⁴
 4425 *Maer* dat en besloet hen niet een bast⁴⁴²⁵
 Moriaens wapine waren so vast⁴⁴²⁶
 Hi dede doe die vorebetalge⁴⁴²⁷
 Hine *gauer* niet *omme* ene maelge⁴⁴²⁸
 Dat hi den strijt *daer* began
 4430 Men sach nie eertscen man⁴⁴³⁰
 Slaen soe vreesselike slage
 Si dor vochten gene lage⁴⁴³²
Walewein. percheual. ende lanceloet.
 Slogen *daer* nv menegen doet
 4435 Ende sijn tes *conincs.* tente comen
 Ende hebben *haer* wapine genomen
 Ende *haer* scilde ende hare speren
 Eer si comen conden *ter* weren
 Sine wisten wat hen was gesciet
 4440 *Daer* ne was gespaert niet⁴⁴⁴⁰
 Si slipen vaste in *haren rinc*⁴⁴⁴¹
 Dire waren metten *coninc.*
 Si begonden *sere versagen*
 Doe si dandere gewapent sagen

4417 *goet ter cure*: buitengewoon goed.

4421 *crachte*: legermacht.

4422 *daden die sciltwachte*: de wacht hielden.

4424 *hen ane*: naar hen toe.

4425 dat haalde niets uit, dat hielp hun geen zier.

4426 *vast*: stevig.

4427 *dede die vorebetalge*: was voorstrijder.

4428 *niet ene maelge*: absoluut niets.

4430 *eertscen man*: man op aarde.

4432 *gene lage*: die hinderlaag, of: legerafdeling.

4440 *gespaert*: getalmd, of: gespaard (niemand).

4441 *in haren rinc*: in het (kringvormige?) centrale deel van het legerkamp, waar de koning en zijn escorte sliepen.

- *
 4445 Dise bestonden *met felre herte*⁴⁴⁴⁵
 Daer dogede die menege smerte
 Eer si geruenden dat velt⁴⁴⁴⁷
 Si vingen den *coninc. met geweld*
 Daer ne was nieman an sine side⁺
 4450 Hine was vroe *ende blide*⁴⁴⁵⁰ +128 r° b
 Mochte hi ontragen *sijn leuen*⁴⁴⁵¹
 Die *coninc. moeste hem op geuen*
 Daer toe dwangene die noet
 Anders hadden sine *geslegen doet*⁴⁴⁵⁴
 4455 *Ende sijn volc oec altemale*
 Si vorden den *coninc. binnen der zale*
 Ende leidene in enen torre vast
 Sine hadden nie so liuen *gast*⁴⁴⁵⁸
 Noch *daer si soe blide af waren*⁴⁴⁵⁹
 4460 Die vanden *velde mochte ontfaren*⁴⁴⁶⁰
 Hi achte lettelt op dat *hire brochte*⁴⁴⁶¹
 *Daer mochte winnen wie dats rochte*⁴⁴⁶²
 Else die *battalge was gedaen*^a
 Si hadden *volcs vele geuaen*
 4465 *Ende den coninc. van yrlant*
 Het was *hen wel gegaen in hant*⁴⁴⁶⁶
 Si haelden *daer binnen dat hen dochte*⁴⁴⁶⁷
 Dat *daer menech dire becochte*
 Dire noit gelt aue ne *coes*^{4468/69}

- * *a* vóór deze regel twee punten, dus paragraafteken vergeten.
 4445 *bestonden*: in het nauw brachten.
 4447 *geruenden dat velt*: het veld ruimden.
 4450 *hine*: of hij.
 4451 *ontragen sijn leuen*: het er levend van af brengen.
 4454 *sine*: zij hem.
 4458 *liuen*: gewaardeerde (om het losgeld dat ze voor hem zouden krijgen omdat het zo'n hoog personage was).
 4459 *af*: mee.
 4460 *ontfaren*: wegrijden, ontvluchten.
 4461 *dat hire brochte*: wat hij er mee naar toe gebracht had.
 4462 *winnen*: krijgen; *wie dats rochte*: wie er aan, bij, kon komen.
 4466 *wel gegaen in hant*: erg meegelopen.
 4467 *dat hen dochte*: wat deugde.
 4468/69 dat wat daar menigeen die er nooit geld voor kreeg, duur verkocht, nl. 'voor' de dood (het gaat over bij doden geplunderde goederen).

- 4470 Ende nie en wiste ho hijt verloes⁴⁴⁷⁰
 Dat dede die anxte die si sagen
 Van moriaens groten slagen
 Ende van *lancelote. ende van waleweine.*
 Ende van *percheuale. die opten pleine*
- 4475 Menegen brachten in anxte groet
 Ende in vresen vander doet⁴⁴⁷⁶
 Si brachten binnen mure die gaste
 Ende sloten hare porten vaste
 Ende hingen doe vte hare scilde⁴⁴⁷⁹
- 4480 Alse volc dat hem were wilde
 Doemen waleweins. teken bekinde
 Ende *lanceloets. banire hem gehinde*⁴⁴⁸²
 Doe liep die niemare harde wide
 Achter lande vanden stride
- 4485 Des *conincs.* volc dat daer lach
 Si haddens harde swaer verdrach⁴⁴⁸⁶
 Tirst datment hen liet weten
 Die de *coninginne.* hadden beseten
 Si trocken achter. ende al die gene⁴⁴⁸⁹
- 4490 Die den *coninc.* dienden gemene⁴⁴⁹⁰
 Ende die met hem quamen inden lande
 Duchten sere hare scande
 Ende vernamen an *waleweine.* die saken
 Hoemen mochte die soene gemaken⁴⁴⁹⁴
- 4495 *Walewein.* wils hem beraden daer
 Haer raet droech ouer een daer naer
 Dat si den *coninc.* artur souden bringen
 Daer vore ogen eer si verdingen⁴⁴⁹⁸
 Mochten haren here den *coninc.*
- 4500 Dan selewi hebben op dese dinc

- 4470 en die nooit wist, te weten zou komen, hoe hij het kwijtraakte.
 4476 *vresen vander doet:* doodsangst.
 4479 *vte:* naar buiten.
 4482 *hem gehinde:* er vlak naast.
 4486 ze leden er zeer zware rouw door.
 4489 *achter:* terug.
 4490 *gemene:* samen.
 4494 *die soene gemake:* de verzoening bewerken.
 4498 *verdingen:* loskopen.

- Goden raet van allen saken
 Daer men soene bi mogen maken
 Wat hulpt dat ict make lanc
 Si moesten arture an haren danc⁴⁵⁰⁴
 4505 Halen ende bringen daer ter stede
 Ende haer here verdingen daer mede
 Doen die niemare liep int lant
 Dat geuaen die coninc. van yrlant
 Ende artur was bracht daer te gedinge⁴⁵⁰⁹
 4510 Ward daer soe grote vergaderinge⁺⁴⁵¹⁰
 Vanden bertoenen dat ter steden
 Altur hebben onreden⁴⁵¹²
 Ende genomen dien van yrlant⁴⁵¹³
 Ende brachtene met gewapender hant
 4515 Inden casteel ondancs hen allen
 Dus eest arture scone geuallen⁴⁵¹⁶
 Dat hi aldus es ontgaen
 Ende den coninc. heeft geuaen
 Die hem hadde geuaen te voren
 4520 Nv seldi vanden coninc. horen
 Van yrlant die daer geuaen lach
 Also hi wiste ende als sach
 Dattie coninc. artur was uut⁴⁵²³
 Ginc hi in hant al ouer luut⁴⁵²⁴
 4525 Ende boet scat ende oec haue⁴⁵²⁵
 In dien datmen hem orlof gaue⁴⁵²⁶
 Ende oec te werdene sconincs. man⁴⁵²⁷
 Van al sinen lande vort an
 Ende te rumene arturs rike

+128 r° c

- 4504 *an haren danc*: tegen hun zin in.
 4509 *gedinge*: plechtige bespreking van hoge aangelegenheden, rechtzitting, bestandskommissie.
 4510 *vergaderinge*: toeloop.
 4512 *onreden*: op hun paarden meegevoerd.
 4513 *genomen dien*: ontnomen aan die.
 4516 zo is het goed met Artur afgelopen.
 4523 *uut*: ontsnapt.
 4524 *ginc in hant*: onderwierp zich; *ouer luut*: openlijk.
 4525 *haue*: goederen.
 4526 *indien dat*: opdat.
 4527 *man*: leenman.

*

- 4530 Met al sinen volke gemeinlike
 Dus moeste di *coninc*. di was geuaen
 Arture te sinen dienste staen
 Van sulken rentsone alsi bespraken⁴⁵³³
 Van hen latic staen die saken
- 4535 Ende artur was so blide *daer* of
 Dat hi dede beropen hof⁴⁵³⁶
 Ende wilde dat tsijns *verteerden*⁴⁵³⁷
 Al die gene dies begeerden
Daer quam menech tsinen houe
- 4540 *Daer* was nieman van sulken loue
 Noch diet so wel hadde gedaen
 Alse *percheual*. dede ende moriaen
 Den loen dies hen artur boet
 Die was ongemate groet⁴⁵⁴⁴
- 4545 *Walewein*. seide den *coninc*. algader
 Van moriane ende sinen vader
 Ende die aenturen die hen gescieden
 Teldi *daer* voer al die lieden
 Dies was hi *daer* sere besien⁴⁵⁴⁹
- 4550 Nv latic die tale hier van dien
 Ende sal v tellen vorward saen⁴⁵⁵¹
 Hoe tsinen vader voer moriaen⁴⁵⁵²
Daer hi *met* sinen oem siec lach⁴⁵⁵³
 Dies ic v hier vore dede gewach

a

- 4555 **D**aenture^b maect ons bekint
 Doen dit orloge was al gehint⁴⁵⁵⁶

* ^ade hoofdstuktitel afgesneden, alleen schachttoppen over. - ^bblauwe sierletter D vijf regels hoog.

- 4533 *rentsone*: losgeld.
 4536 dat hij een hoffeeest aankondigde.
 4537 *tsijns*: van het zijne.
 4544 *ongemate*: buitengewoon.
 4549 *besien*: geëerd.
 4551 *vorward*: verder.
 4552 *tsinen*: naar zijn.
 4553 *met*: bij.
 4556 *gehint*: beëindigd.

- Ende arturs lant te paise bracht
 Ward moriaen alsoe bedacht
 Dat hi wilde doen onder trouwe⁴⁵⁵⁹
 4560 Sinen vader. sire moder der vrowe
 Den oem bat hi oft hi woude
 Dat hi met hem varen soude
 Diet gerne dede. ic maecs v vroet
 Doe seide walewein. ende lanceloet.
 4565 Si wilden met hem mede varen
 Om sire eren wille twaren⁴⁵⁶⁶
 Ende om geselschap vanden here
 Dies dancte hen moriaen sere
 Doe gereiden si hare vart⁴⁵⁶⁹
 4570 Ende voren met hem ten clusenare ward
 Si voren blidelike onder hen⁴⁵⁷¹
 Si telden van dingen die gesciden
 Ginder ende hier menegertire
 Onthier ende si quamen ter riuire⁴⁵⁷⁴
 4575 Daer si scepten ende ouer reden⁴⁵⁷⁵
 Ende alsi dwaten waren leden⁴⁵⁷⁶
 Quamen si scire te percheuals. oem
 Die hars nam daer goeden goem⁴⁵⁷⁸
 Ende acglauael was al genesen
 4580 Die gewont hadde gewesen
 Ende moriaen vrachde hem daer nare
 Oft hi al genesen ware
 Ende oft hi wilde doen daer of
 Van sire moder sijn belof
 4585 Hi seide dat hi gereet ware
 Ende wel genesen oppenbare⁴⁵⁸⁶

+128 v° a

- 4559 *doen onder trouwe*: in de echt verbinden.
 4566 *twaren*: naar waarheid.
 4569 toen maakten ze zich klaar voor de reis.
 4571 *onder hen*: samen.
 4574 *onthier ende*: totdat.
 4575 *ouer reden*: over voeren.
 4576 *dwaten*: het water; *leden*: overgestoken.
 4578 *hars nam goeden goem*: hun goed onthaalde.
 4586 *oppenbare*: ongetwijfeld, duidelijk.

*

- Ende die trouwe willic anegaen⁴⁵⁸⁷
 Die ic vwer moder hebbe gedaen
 Weltijt gi wilt godeweet⁴⁵⁸⁹
 4590 Ic beent altoes te doene gereet
 Percheual. seide wat lette wi dan
 V soene es soe goeden man⁴⁵⁹²
 Ende soe vrome ende so stout
 Gi moges gode danken menechfout
 4595 Dat gine hebt gewonnen nv
 Gereit v vaste wi varen met v⁴⁵⁹⁶
 Her walewein. ende her lanceloet
 Sijn met hem comen om trowe groet
 Ende selen met ons in moriane varen
 4600 Doen en ward daer geen langer sparen
 Sine gereiden hare vart
 Ende rede met moriane daerward
 Die den wech conste bat gerede⁴⁶⁰³
 Dat ieman van hen allen dede
 4605 Si reden so lange dat sire quamen
 Ende alst^a die vanden lande vernamen
 Dat moriaen brachte sinen vader
 Trocken die heren daer ward algader
 Ende wildent som wedersecgen daer⁴⁶⁰⁹
 4610 Omt goet te behoudene wet vor waer
 Doe dit moriaen vernam
 Wart hi so tornech ende so gram
 Dat hi trac sijn swerd al bloet
 Ende reet in dat meeste conroet⁴⁶¹⁴
 4615 Ende slogher daer doet .xv. der heren
 Die hem sijn goet wilden ontkeren⁴⁶¹⁶

*

- ^ablijkbaar alst, men verwacht alsoe.
 4587 anegaen: op me nemen (nl. de trouwbelofte).
 4589 weltijt: wanneer; godeweet: voorwaar.
 4592 soene: zoon.
 4596 vaste: snel.
 4603 bat gerede: veel beter.
 4609 som: sommige; wedersecgen: ontzeggen.
 4614 dat meeste conroet: de grootste gewapende bende.
 4616 ontkeren: afhandig maken.

- *
 Also dit die andere hebben vernomen
 Sijn daer te genaden comen⁴⁶¹⁸
 Ende kinden hem algader sijn lant⁴⁶¹⁹
 4620 Ende gauent sire moder op^a te hant⁴⁶²⁰
 Ende ontfigent van haer weder^{4619/21}
 Ende worden haer man daer af seder⁴⁶²²
 Doe dese dinge waren gehint
 Ende si vrowe was bekint⁴⁶²⁴
 4625 In alt lant suldi verstaen
 Doe maectmen daer di brullocht saen
 Van acglauale ende vander vrowe
 Deen dede den anderen onder trowe⁴⁶²⁸
 Daer ward bliscap ende groet spel⁴⁶²⁹
 4630 Die brullocht duerde also wel
 xiiij. dage al euen groet
 Datmen daer gene porten sloet⁺
 Daer was feeste ende groet spel
 Daer was hen allen gedient wel⁴⁶³⁴
 4635 Van alles dies wies optie eerde⁴⁶³⁵
 Daer worden gegeuen gode peerde
 Cledere grau ende oec bont⁴⁶³⁷
 Menegen scellinc menech pont
 Menech scoenheit was daer gegeuen⁴⁶³⁹
 4640 Om datmen te blideliker soude leuen⁴⁶⁴⁰
 Menestrele ende yraude mede⁴⁶⁴¹

+128 v° b

- * ^aop achter de regel met verwijzingsteken hierheen.
 4618 *te genaden comen*: zich onderworpen.
 4619 en erkenden hem als hun leenheer.
 4620 *gauent op*: leverden het over; *te hant*: terstond.
 4619/21 De leenman legt het land symbolisch (door een strohalm) in handen van de leenheer die het hem weer overhandigt.
 4622 *seder*: sindsdien.
 4624 *vrowe bekint*: als vrouwe erkend.
 4628 ze gaven elkaar hun jawoord.
 4629 *spel*: feest.
 4634 *gedient*: bediend.
 4635 *wies*: groeide.
 4637 *clederen grau ende oec bont*: grijs en bruin bont.
 4639 *scoenheit*: kostbaarheid.
 4640 *omdatmen*: opdat men.
 4641 *yraude*: herauten.

- Ward daer gegeuen grote rijchede
 Want daer was goets gnoech
 Elc hadde daer wel sijn geuoech
 4645 Daer moesten bliuen die heren nv
 Walewein. ende lanceloet. secgic v
 Tot dattie feeste leden was
 Percheual. bat hen sijt seker das
 Ende acglauael die brodegoem
 4650 Dat si *der* brullocht namen goem⁴⁶⁵⁰
 Dat daden si wel eerlike⁴⁶⁵¹
 Daer ne was nieman arm no rike
 Hine hadde gnoech *ende* planteit⁴⁶⁵³
 Wat hulpt hier af vele geseit
 4655 Doen die feeste daer was leden
 Ende die heren sijn gesceden
 Ende alle orlof hebben genomen
 Es walewein. ende lanceloet. comen
 Ende percheual. dese heren twaren
 4660 Wilden tes *conincs.* arturs houe varen
 Want het was *den* sinxenen na⁴⁶⁶¹
 Ende die *coninc.* alsict versta
 Soude hof houden sijt seker das⁴⁶⁶³
 Den meesten die nie gehouden was⁴⁶⁶⁴
 4665 Dor *galaets.* wille lanceloets soene⁴⁶⁶⁵
 Want te houe soude comen di gone⁴⁶⁶⁶
 Ende soude riddere werden also wale
 Hier af liep groet die tale⁴⁶⁶⁸
 Dat hi dat grael winnen sal
 4670 Ende dauenturen groet ende smal⁴⁶⁷⁰

4650 *der brullocht namen goem:* aan de bruiloft deelnamen.

4651 *eerlike:* eervol.

4653 *planteit:* overvloed.

4661 *den sinxenen na:* bijna Pinksteren.

4663 *das:* daarvan; *hof:* hofdag. (Drie keer per jaar werden op een vast tijdstip de placita generalia gehouden. Precies zoals in de *Reynaert* zet men één van deze drie in de *Moriaen* op Pinksteren.)

4664 *den meesten:* het schitterendste; *nie:* ooit.

4665 *dor ... wille:* omwille van.

4666 *di gone:* hij (Galaet).

4668 hierover sprak men veel.

4670 *smal:* klein.

*

- Die *ter tafelronden* behoren toe
 Hi soude oec *sitten* seidemen doe
 Int vresselijc *sitten* wetet dan⁴⁶⁷³
 Daer noit in dorste *sitten* man⁴⁶⁷⁴
 4675 Om dit te siene hebbic *vernomen*
 Sal menech man te houe comen
 Want die *coninc.* had doen gebieden
 Den hogen ende den riken lieden⁴⁶⁷⁸
 Dat si comen soudent te houe
 4680 Dus quam daer menech man van loue⁴⁶⁸⁰
 Ende om dit sone wilde *lanceloet.*⁴⁶⁸¹
 Niet langer bliuen daer al bloet⁴⁶⁸²
 Noch walewein. noch *percheuale*
 Ende namen orlof an *acglauale*⁴⁶⁸⁴
 4685 Ende an moriane oec mede
 Ende an sire moder daer ter stede
 Ende reden so lange dat si *quamen*
 Daer si den *coninc.* artur vernamen
 Te karmeloet daer hi lach⁴⁶⁸⁹
 4690 Daer hi gerne te^a sine plach
 Als hi stille wilde wesen⁴⁶⁹¹
 Doe die *coninc.* vernam van desen
 Dat walewein. ende *lanceloet.*⁺
 Ende *percheual.* oec mede al bloet
 4695 Comen waren was hi tien tide⁴⁶⁹⁵
 Harre comst harde blide⁴⁶⁹⁶
 Ende doe hi vernam van *acglauale*

+128 v° c

*

^ate is boven de regel toegevoegd.

- 4673 *sitten*: zetel (*vresselijc*: iedereen die erin ging zitten verbrandde, behalve Galaet.)
 4674 *man*: iemand.
 4678 *riken*: machtige.
 4680 *van loue*: met een klinkende naam.
 4681 *om dit sone*: hierom ... niet.
 4682 *al bloet*: blijkbaar.
 4684 *orlof an*: afscheid van.
 4689 *lach*: verbleef.
 4691 *stille*: niet op krijgstoet.
 4695 *tien tide*: op dat ogenblik, toen.
 4696 *harre comst*: over hun komst.

- Ende si hem seide altemale
 Hoe die brullocht es vergaen
 4700 Ende van moriane oec dede verstaen
 Sine coenheit ende sine vromechede⁴⁷⁰¹
 Die hi daer inden lande dede
 Was die coninc. ende die coninginne.
 Harde blide in haren sinne
 4705 Hier af latic nv die tale
 Ende sal vort spreken vanden grale
 Hoet gewonnen was godweet
 Dat suldi vinden wel gereet⁴⁷⁰⁸
 In dit boec dat volget hier na
 4710 Die ander partie alsict versta⁴⁷¹⁰
 Vanancelote. gaet hier uut⁴⁷¹¹
 Nv biddic gode al ouer luut⁴⁷¹²
 Dat hi mins ontfermen moete
 Alsoe mins lijfs sal werden bote⁴⁷¹⁴
 4715 Ende mote mine ziele bringen
 Te sinen rike ende dies gehingen⁴⁷¹⁶

 Amen.

- 4701 *vromechede*: dapperheid.
 4708 *gereet*: aanstonds.
 4710 *partie*: deel.
 4711 *gaet uut*: eindigt.
 4712 *ouer luut*: met luider stem.
 4714 als mijn leven zal worden geoordeeld.
 4716 *gehingen*: toestaan, vergunnen.

IV. Het Moriaenfragment

In 1952 kocht E.H. Maurice Steel, toenmaals leraar aan het College te Eeklo¹⁾, van een landbouwer te Zomergem, de verwaarloosde, heterogene collectie archiefstukken, die deze van een overleden verzamelaar had geërfd. Hij deed daarbij de opwindende ontdekking, dat aan een van deze bescheiden (een papieren boekje), als kaft een blad uit een perkamenten Moriaenhandschrift vastzat.

Kort daarop heeft E.H. Steel het fragment, nadat zijn transcriptie door M. Gysseling was verbeterd, uitgegeven in *Appeltjes van het Meetjesland* 4, 1952, pp. 161-179 (met facsimile). Daar de zetter sommige correcties over het hoofd heeft gezien, is deze uitgave niet feilloos. Enkele jaren later verscheen ook een literair-historische studie over het fragment van J. Van Mierlo, *Bij een Moriaen-fragment (Verlagen en Mededelingen Kon. Vlaamse Academie, 1955, pp. 561-575, met facsimile).*

1. Beschrijving van het handschrift

Het enige blad, dat van het perkamenten handschrift overgebleven is, is door een boekbinder langs alle kanten besnoeid, waarbij zijn schaar bovenaan dwars door de bovenste regel, onderaan precies onder de laatste regel gegaan is. In later tijd hebben muizen van het boekje, waaraan het fragment vastzat, samen met grote stukken papier ook het bedekkende perkament afgeknaagd; hierdoor is eveneens tekstverlies ontstaan. De bewaarde hoogte bedraagt in het midden, daar waar zich de initialen van de tweede kolom bevinden, 217 mm. De bewaarde breedte is in het midden, als men er de op deze plaats door de muizen afgeknaagde 5 mm bijtelt, 161 mm. De hoogte van de bladspiegel is op 218 mm te schatten.

Het Moriaenblad was aan het boekje vastgehecht met een tot koord opgerold vertikaal strookje uit hetzelfde handschrift. Deze snipper, 216 mm hoog en bovenaan 1 mm, onderaan 12 mm breed, bevat ook de benedenrand van een blad, namelijk 32 mm. Als men de verloren bovenrand op 20 à 30 mm schat, bekomt men als totale hoogte van een ongeschonden blad $218 + 32 + (20 \text{ à } 30) = 270 \text{ à } 280 \text{ mm}$.

1) Hij is thans pastoor van het bij Oudenaarde ingelijfde Ename. Oprecht danken wij E.H. Steel voor de bereidwilligheid waarmee hij het fragment te onzer beschikking stelde en ons inzage verleende in de rest van zijn verzameling.

Elke bladzijde omvat twee kolommen van 44 verzen, die elk op een afzonderlijke regel staan, zonder rijmpunt. Tussen de initiaal en de tweede letter van elk vers is een spatie van zowat een letter. De inkt is bruin. De verzen 2077 en 2153 vangen aan met een lombarde (rood in 2153, niet ingevuld in 2077) van twee regels hoog, waarbij de tweede regel wat inspringt.

Het schrift is uit het eerste kwart van de 14e eeuw.

Het papieren registertje, waarvan E.H. Steel blad en snipper losmaakte, is een (Latijns) kalendarium van de jaargetijden gesticht in de kerk van Oombergen, met opgave van de renten die de pastoor voor elk jaargetijde toekomen, en met achterin een lijst van de tienden toebehorend aan deze pastoor. Het schrift is uit de tweede helft van de 16e eeuw.

Aan het kalendarium was eveneens een fragment vastgehecht van een staat van goede (inventaris van nalatenschap) van een overleden bakker te Gent, die o.m. een molen te Oosterzele en het hof te Hessegem¹⁾ bezat: perkamenten rol, schrift midden 15e eeuw, op de keerzijde waarvan in de tweede helft van de 15e eeuw een lijst van landerijen en tienden geschreven werd, toebehorend aan de pastoor van Oombergen. Ook hieraan hebben de muizen gepeuzeld.

Nog andere archiefstukken uit het kerkarchief van Oombergen maakten deel uit van dezelfde verzameling. Het is dus hoogstwaarschijnlijk dat de overleden verzamelaar dit deel van zijn collectie bemachtigd heeft ten tijde van een grote schoonmaak in de pastorie van Oombergen. Men mag bijgevolg aannemen dat het Moriaen-fragment in deze pastorie berust heeft van ten minste de 15e-16e eeuw tot het tweede kwart van de 20e eeuw.

*2. Tekst

[Dien hi dar binnen hadde ge]uaen^{a+}
1995 [Ende sinen sone sloech te doot]

⁺r^o a

1) Zo goed als zeker Hessegem te Scheldewindeke, niet dat te Aalst, daar het eerste vlak naast Oosterzele gelegen is. Scheldewindeke en Oosterzele liggen op korte afstand van Oombergen.

* ^avan het eerste beentje van de u slechts een stipje bovenaan over.

*

- [Men soude secgen ic ware blo]ot^b
 [Ende ict niene dorste wreken]
 [Men souts mi groten lachter spreken]
 [Het heeft so menich wel verst]aen^c
 2000 [Hoe die saken siin vergae]n^d
 [En mochte niet verholen b]liue[n]^e
 [Ende soudic minen gast ontliu]en
 [Men souts mi spreken grote] scand[e]^f
 [Weider ende vort in elken la]nde^g
 2005 [Waer ment gevreisden mochte]
 [Dus was hi in meneger ged]ochte
 [Ende pensde in sine]n moet
 [Hem ware gene d]inc^h so goet
 [Also hi den ri]dderⁱ late^j gaen
 2010 Teers[t^k da]t^l hi op ware gestaen
 Sonder te doene enege dere
 Also gewapent ende in die were
 Alsic^m best mochte bekinneⁿ
 Also hi comen was dar binnen
 2015 Om te beuerdene meerre scande
 Ende hine gebringe buter warande
 Ongescent van alle man
 Ende hi hem orlof geue dan
 Ende keren^o weider ende laten gaen
 2020 Ende sire dan hare hant an slaen
 Ende bewachten ende belagen
 Sine vrient die gerne^p wrake sagen
 Ende doere dan haren wille mede
 Ende slaen hem of die lede
 2025 Of dat si den ridder vaen
 Dat hem best dinct gedaen
 Ende berne in ene gloet
 Om te coelne haren moet
 Jof te brekene op .i. rat

*

^bvan de o een boogje rechts over. - ^cvan de a het tweede haaltje over. - ^dvan de n het tweede beentje over. - ^evan de l de schachttop, van de e een boogje over. - ^fvan de s een stipje bovenaan over. - ^gvan de n het tweede beentje over. - ^hvan de i een stipje en het accent over. - ⁱvan dder slechts het onderste deel over. - ^jvan la slechts het onderste deel over. - ^kvan de s een stipje onderaan over. - ^lvan de t het rechtereind van de dakstreep over. - ^mveeleer c dan e. - ⁿlees bekinnen. - ^olees kere. - ^pof garne.

- *
- 2030 Dart hem best voget teneger stat
 Dus stekict al van mi
 Dat mens mi *verre* ofte bi
 Ne spreke genen *lachter*
 Weider eer no *achter*
- 2035 Dat dinct mi die beste raet
 Na deser dinc na dien dat staet
 Doe makedni^q *sinen* lieden vroet⁺
 Het doctem algader goet +r^o b
 Ende spraken vte menegen monde
- 2040 Dat hi dbeste hadde vonden
 Sine wilden *sinen* raet niet *verhoren*^r
 Si wape[nden]^s hem some *ende* voeren voren
 Alstie waleweine [wilde]n^t bestaen
 Alsen [di]e here^u liet gaen
- 2045 Dus voer van dar ene scare groot
 Die^v niet waren van wapenen bloot
 Willike^w *ende* sere v[er]bolgen^x
 Entie here die h[em w]ilde volgen
 Riep *sinen* drussate^y
- 2050 Die fel was *vtermate*
 Ende hiet dat *men* *sinen* gast hale
 Sine wapine alle te male
 Ende die geue alsi woude riden
 Ende hier langer niet onbiden
- 2055 Terst dat hi op was gestaen
 Mettien es die drussate^z gegaen
 Binnen ere kemmenade
 Nu hort van enen fellen^{aa} [ra]de
 Dar hi waleweins. wapine [vant]

* *q*het perkament is precies boven de letters weggesneden; paleografisch is een andere lezing van de laatste drie beentjes niet goed mogelijk; de voorlaatste letter is geen h, daar overal elders het tweede beentje van de h iets naar beneden doorgetrokken is; de laatste letter is geen lange s, daar deze (die trouwens op het einde van een woord zeldzaam is) in het midden wel een verdikking, doch niet het ophaaltje van een i heeft, zoals hier het geval is; ook makedmen (met weggesneden afkortingsteken) is, hoewel niet onmogelijk, toch onwaarschijnlijk; men verwacht makediis. - ^rv verbeterd uit b. - ^svan de e een boogje over. - ^tvan de n het tweede beentje over. - ^uvan de e een stipje onderaan over. - ^vvan de d een boogje over. - ^wslechts de tweede helft van de w bewaard. - ^xvan de v een streepje, van de b de schachttop over. - ^yvan de e een boogje over. - ^zt verbeterd uit g. - ^{aa}van en boogjes bovenaan over.

- *
- 2060 Ende siin goede ridders gewa[nt]^{ab}
 Hi stal waleweine. siin goede suert
 Hen was. niet .xii. d. wert
 Dat hi stac weider in die scede
 Ende hi sneet die riemen bede
- 2065 Jn een tote ouer die middewarde
 Ende maecter in enen groten sca[rde]^{ac}
 Van. waleweins. stegebanden
 Dar mens niet mochte geua[nden]
 Onder die couerture van den ge[reide]^{ad}
- 2070 Ende sine darengarden beide
 Fauserde die scalc^{ae} so
 Dats walewein. sint was onvro
 Eer hi quam ouer ene mile
 Ende ne wilt niet op sulke [wile]
- 2075 Om. sconincs. arturs rike
 Dat mogedi horen haestelike^{af}
 [A]lstie^{ag} drussate hadde brocht
 die dondaet hadde gewrocht
 Waleweins. wapine ende siin paert
- 2080 Dat dies nachts was wel b[ewaert]
 Sint waende[n] dat ter^{ah} [soude siin bleuen]⁺
 Het was starc ende wel op heuen +v^o a
 Ende dedem geuen genoech
 Hi waender of hebben siin geuoech
- 2085 De here dede den tor onsluten
 Ende waleweins ors dar buten
 Tgereide wasser op gel[eit]
 [D]aer ic of hebbe [gesei]^{ai}
 [D]at geualscet was so sere
- 2090 Doe quam voert. walewein. de here
 Vten torre ende was op gestaen
 Hi hadde sco[ne c]leder an gedaen
 Hi daelde n[eder]^{aj} gonen^{ak} graet
 Hine pensde niet om sulc baraet

* *ab* van de a een boogje over. - *ac* van de a een stipje onderaan over. - *ad* van de e een boogje over. - *ae* scac met l tussen c en a bovengeschreven. - *af* van de laatste e een boogje over. - *ag* de lombarde A niet ingevuld. - *ah* van dat ter slechts boogjes en stipjes onderaan over, waardoor de lezing onzeker is. - *ai* van de t een stipje rechts over. - *aj* van de eerste e nog een heel klein stipje zichtbaar. - *ak* van de g drie kleine stipjes over.

- *
- 2095 Als hi cortelike vant
 De drussate hilt in sine hant
 Dat quade suert dat hi deckede
 De wile dat *hem walewein.* bereckede
 Gordiit hem an sine side
- 2100 Dies walewein sident was omblide
 Doet niene sneet tsinen besten
 Doe *quam* de here vander vesten
 [Tote *waleweine*] gegaen
 [Ende] seide^{al} wel siit op gestaen
- 2105 [Ri]dder^{am} hoe comt dat gi siit
 [S]o hastich op dese tiit
 [T]uine haddi geslapen ende ombeden
 [E]r gi woch hadt gereden
 [E]nde hat ombeden *ende* messe gehoert
- 2110 [Er] gi waert gereden voert
 [He]r^{an} *walewein.* sprac lieue her wert
 [Ai] mi^{ao} es leet dat v iet dert
 [A]lso moete mi god beraden
 [E]nde bringen tsire genaden
- 2115 [W]anner dat ic steruen sal
 [Mi] rouwet sere v mesval
 [Jc] wilt^{ap} noch ware te doene
 [Sprac] der walewein de coene
 [En]de icker *omme .vii. iaer*
- 2120 [Al] waert mi te doene suaer
 [D]ragen soude de scarpe hare
 Naest *minen* liue al oppenbare
 [O]m dat ghi mi hebt so wel *ontfaen*
 [Noc]htan siit *seker* sonder waen
- 2125 [.....]⁺
 Die so gro[te.....]
 Jn sal se[cgen^{aq}.....]
 Ende dor i[.....]^{ar}
 Wie soet [hort viant ofte vrient]
- 2130 Ju son[e^{as} hadde der doot verdient]
- +v^o b

* *al* van seide boogjes en stipjes onderaan over. - *am* van dd boogjes onderaan over. - *an* van de r een boogje over. - *ao* van de m het derde beentje over. - *ap* slechts het tweede deel van de w bewaard. - *aq* van de e een boogje over. - *ar* wat hier als i afgedrukt is, kan ook het eerste beentje van n zijn. - *as* van de n een boogje over.

*

- D[icke ende ooc menichwarf]
 Eer *quam*^{at} [die wile dat hi starf]
 Nv moe[ts^{au} god genadich wesen]
 E[nde] god [lone van desen]
 2135 [G]oede^{av} j[u enter eren]
 [D]ie^{aw} gi m[i^{ax} doet gi heren]
 Ende^{ay} da[t ic hebbe vertert]
 Doe and[werde hem die wert]
 Ridder [.....]
 2140 De zake die hier es [gesciet]
 Nochtan es hier me[nich man]
 Dies v niit draecht ende wa[n]
 Ne maer in wille niet
 Dat *minen* gast iet messciet
 2145 No mine verde ware te broken
 No ne gene dinc an v gewroken
 Jc sal met v *henen gaen*
 Als gi *den* wech wilt bestaen
 Ende geleiden v souerre
 2150 Dat gi niet werdet erre
 Van niemene die hier bliuet achter
 Mi ware leet gesciede v *lachter*
Wvalewein.^{az} sprac dat lone v god
 die ouer de *werelt* heuet gebod
 2155 Hi nam den breidel in sine hant
 Die hi an siin ors vant
 Hi ginc voren het volgedem naer
 De here ginc bi. *waleweins.* side daer
 Diene verraden hadde te vore
 2160 Nu nakede *waleweine* toren
 Hi waende hebben goede geleide
 Hi hadde verloren vut sire sceide
 Siin suert dat hem bestolen was
 Ende het was broscer dan glas
 2165 Datter de drussate weder in stac
 Dat goede *suert* dat hire vut trac

*

at van het afkortingsteken een stipje, van de m twee beentjes over. - *au* de e onvolledig bewaard.
 - *av* van de o een boogje over. - *aw* van de i alleen het accent bewaard. - *ax* van de m het eerste
 beentje over. - *ay* van de n het tweede beentje over. - *az* op de rode lombarde W volgt een
 overtollige v.

*

Dar toe vanden gereide
 Stegebande ende darengarde bede

strookje:

r^o of v^o:

[...]r[...] / [...]er[...]^a / [...]e [...] / [...]ach [...]^b / [...] e v[...] / [...]it[...]^c / [...]ld[...]^d
 / [...]na[...]^e / [...]oden [...] / [...]t n[...] / [...]iens[...]^f / [...]siin [...] / [...]m l[...] / [...]
 wat[...]^g / [...]en li[...] / [...]ter [...] / [...] die [...] / [...]eden [...] / [...] die [...] / [...]hi
 ha[...] / [...]clage[...] / [...]also h[...] / [...]n nie[...] / [...]der ond[...] / [...]om^h dat [...] /
 / [...]n scon[...] / [...] here ni[...] . [...]r si h[...] / [...]renⁱ ende [...] / [...] scoen[...] /
 [...]grot[...] / [...]de^j / w[...] //

v^o of r^o:

[...]a[...] / [...]l[...] / [...]sp[...] / [...]en v[...] / [...]le [...] / [...]k / [...]k / [...]ae [...] /
 [...] ra[...] / [...]te n[...]^l / [...] m / [...]m / [...]geve[...] / [...]ken [...] / [...]e gev[...]ⁿ /
 [...]o / [...]uroe[...]^p / [...]doot [...] / [...]r gr[...] / [...]rde^q sp[...] / [...]er w[...] / [...]l
 verst[...] / [...] ged[...] / [...]ie m[...] / [...]en va[...]^r / [...]e tale[...] / [...] binde[...] /
 [...]jenen v[...] / [...]t doe[...] / [...]eden^s d[...] / [...]na on[...]^t / [...]n sn[...] / [...]lle b[...]
 //

*

^a er onzeker. - ^b van de a het tweede haaltje over. - ^c i kan ook tweede beentje van n zijn. - ^d ld onzeker. - ^e a onzeker. - ^f i kan ook derde beentje van m zijn. ^g at onzeker. - ^h om onzeker. - ⁱ r onzeker. - ^j d onzeker. - ^k eind van vers. - ^l van de n slechts eerste beentje over. - ^m eind van vers. - ⁿ van de v slechts een streepje over. - ^o eind van vers. - ^p van de e, die ook als o kan gelezen worden, slechts een boogje over. - ^q van de r slechts een boogje over. - ^r a onzeker. - ^s van de e slechts een stukje over. - ^t van de n het eerste beentje over.